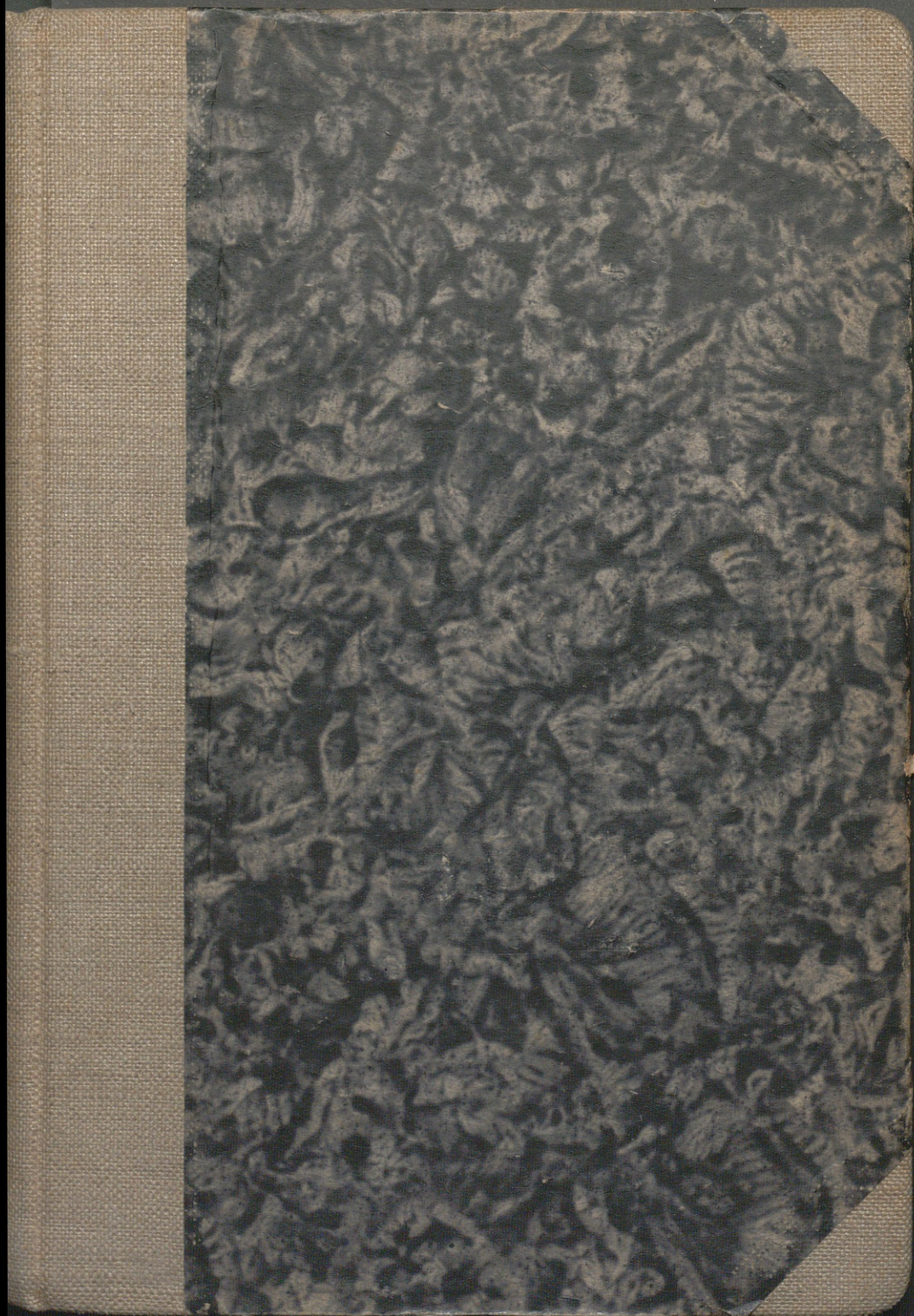
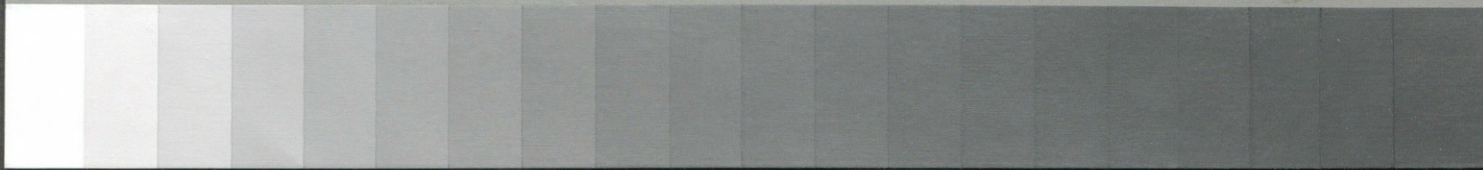

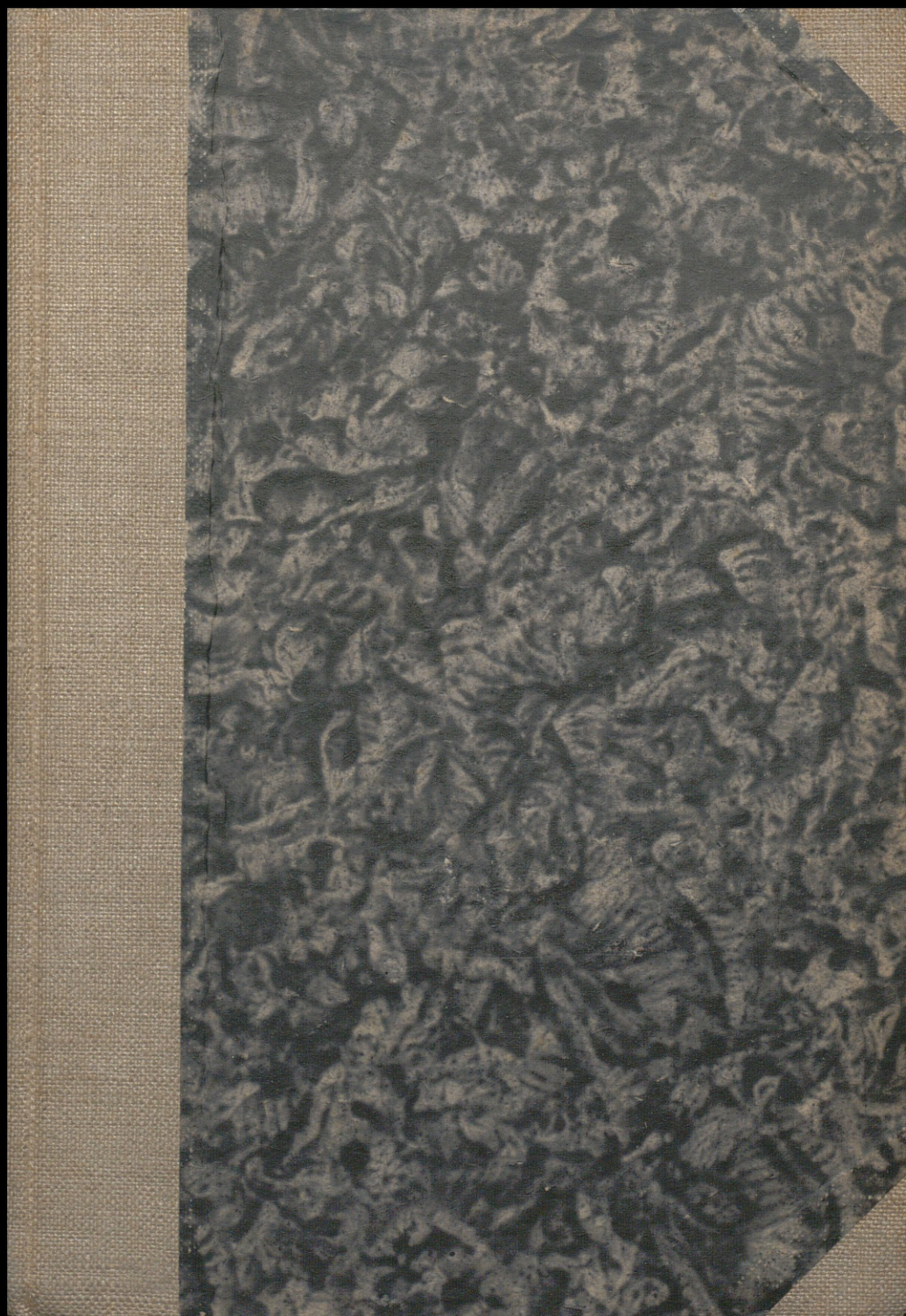
Grey Scale #13

DANES-PICTA .COM

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

LEON WASILEWSKI

SKŁAD
NARODOWOŚCIOWY
PAŃSTW EUROPEJSKICH

SKŁAD NARODOWOŚCIOWY
PAŃSTW EUROPEJSKICH

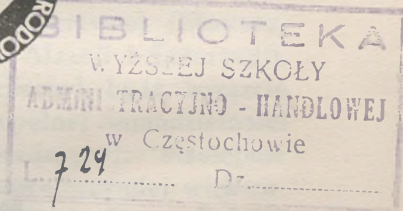
WARSZAWA 1993

241.119.626.

jest 1 egz..
dop./1

LEON WASILEWSKI

SKŁAD NARODOWOŚCIOWY PAŃSTW EUROPEJSKICH

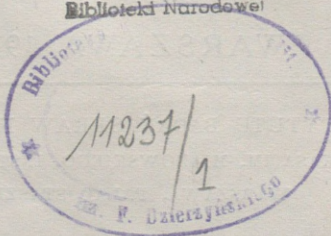
WARSZAWA 1933

NAKŁADEM INSTYTUTU BADAŃ SPRAW NARODOWOŚCIOWYCH
SKŁAD GŁÓWNY: KASA IM. MIANOWSKIEGO, INSTYTUT POPIERANIA NAUKI
WARSZAWA, PAŁAC STASZICA

.....
DRUK ST. NIEMIRY SYN I S-KA
WARSZAWA, PLAC NAPOLEONA 4
POD ZARZĄDEM JÓZEFA PUCHALSKIEGO
.....

WYDANO Z DUBLETÓW
Biblioteki Narodowej

WSTĘP.

W dziedzinie stosunków narodowościowych państwa Europy współczesnej stanęły wobec wielkich zmian, spowodowanych przez Wielką Wojnę i przez jej bezpośrednie czy dalsze skutki. Zmiany te sięgnęły bardzo głęboko. Przedewszystkiem szereg narodów całkowicie pozbył się ucisku narodowościowego we wszelkich postaciach. Stało się to bądź przez utworzenie własnych państw, obejmujących cały naród (Czesi, Serbowie, Rumuni, Finlandczycy, Estowie, Łotysze), bądź przez dobrowolne wejście w skład państwa narodowości najbardziej pokrewnej (Słowacy, Chorwaci, Słoweńcy, Francuzi Alzacji i Lotaryngji, w pewnej mierze Rusini zakarpaccy), bądź, wreszcie — przez uzyskanie prawie zupełnej samodzielności państwowej (Irlandczycy, Islandczycy). Następnie — kilka narodów znalazło się w olbrzymiej większości we własnych państwach (Włosi, Grecy, Polacy, Duńczycy, Litwini). Dalej — narody paru państw, walczące o równouprawnienie (jak Flamandowie belgijscy lub Katalończycy hiszpańscy) poczyniły znaczne postępy w tym kierunku. Wreszcie bardzo liczne

narody i szczepy dawnej Rosji, które za czasów caratu były zupełnie pozbawione praw narodowych, dopiero po jego upadku uzyskały możliwość używania własnego języka w wydawnictwach, szkolnictwie i wogóle w życiu publicznym. Wprawdzie te narody, ujarzmione przez Rosję, którym nie udało się utrzymać własnych państw niepodległych, utworzonych po upadku caratu (jak Armeńczycy, Białorusini, Ukraińcy, Gruzini, Azerbejdżańczycy, Górale Kaukazu), znalazły się ponownie w położeniu bardzo ciężkiem, niemniej jednakże sytuacja ich — w porównaniu z czasami przedwojennymi — polepszyła się, przynajmniej w dziedzinie językowej.

Pomimo bardzo znacznego postępu na polu realizacji praw narodowościowych, który przyczynił się do tego, że ogólna suma ucisku narodowego po wojnie zmniejszyła się ogromnie — i to w sposób zupełnie widoczny, sprawa narodowościowa nie została jednak usunięta z życia politycznego. Doniosłość zagadnień narodowościowych nie tylko nie osłabła, ale stale potęguje się. Myśl, niejednokrotnie wypowiedziana, jakoby rozwój stosunków społeczno-ekonomicznych miał pochłoniąć bez reszty problemy narodowościowe, okazała się najzupełniej złudną. Liczba tych problemów i stopień ich natężenia ustawicznie rośnie.

Przed Wielką Wojną uważano, że sprawy narodowościowe są zjawiskiem, właściwym tylko Wschodowi Europy — od Rosji poprzez Austro-Węgry po Bałkan. Tymczasem ostatnie lata zupełnie obaliły to mniemanie. W Belgji wzrasta się i przybiera coraz ostrzejsze formy ruch flamandzki, Hiszpanja porównowocna przystępuje do załatwienia żądań całego

szeregu ruchów narodowościowych z katalońskim na czele. Nawet Francja — ta najbardziej typowa „une et indivisible”, ma swoje kwestje narodowościowe. Zdziwiona Europa dowiaduje się nietylko o „separatystach” w Alzacji — Lotaryngji, ale i o zamachu terrorystycznym na pomnik jedności Bretanii z Francją. Płoną sztandary państwowe — duńskie w Islandji, angielskie w Szkocji. Nie ostała się przed rozwojem kwestji narodowościowej potężna Wielka Brytania, a Związek Socjalistycznych Republik Rad, który udostępnia naukę komunizmu najdrobniejszym szczepom i ludom w ich językach rodowitych, musi walczyć z dążnościami odśrodkowymi wszystkich swych „kresów” — od Karelji po Kaukaz i Turkestan.

Ruchy narodowościowe — od skromnych usiłowań regionalistycznych poprzez zabiegi czysto kulturalne aż do dążeń niepodległościowych — występują dziś tam, gdzie ich możliwości jeszcze niedawno zupełnie nie przypuszczano.

Idealne rozstrzygnięcie kwestji narodowościowej przez zapewnienie każdemu bez wyjątku narodowi własnego państwa, w którym nietylko on znalazłby się w całości, ale w którym nie byłoby odcinków czy domieszek innych narodowości, prawdopodobnie nigdy nie da się urzeczywistnić. Powstawanie nowych państw po Wielkiej Wojnie, wyzwalaając szereg narodów, nie stało się też aktem ostatecznego rozwiązania kwestji narodowościowej nawet w stosunku do znacznej części narodów wyzwolonych. Wszakże polski Śląsk Opolski i Mazowsze Pruskie pozostały we władaniu Niemiec, zachodnia część polskiego Cieszyń-

skiego dostała się Czechosłowacji, Słoweńcy karyntyjscy pozostali przy Austrii, a ziemie południowo-słowiańskie nad północnym Adriatykiem przydzielono Włochom. Jednocześnie ustalenie nowych granic pociągnęło za sobą pewnego rodzaju degradację dawnych władców. Niemcy z Rzeszy i z Austrii, Madziarzy z Węgier, Rosjanie ze wszystkich krajów im odebranych, Turcy z resztek swych posiadłości europejskich z przed Wielkiej Wojny, Anglicy z Irlandji utracili możność panowania nad ujarzmionymi przez nich narodami. Obok tego pewna — stosunkowo nieduża — część dawnych władców znalazła się pod panowaniem narodów wyjarzmionych, jak Niemcy w Czechosłowacji, Madziarzy tamże i w Rumunji (że wymienimy tu jedynie większe obszary narodowościowe) i straciła wszelkie przywileje. Wszystko to zrodziło nowe zjawisko powojenne — kwestję mniejszości narodowych wraz z zagadnieniem obrony ich interesów kulturalnych w drodze reglamentacji międzynarodowej.

Pomimo całej niedoskonałości tej reglamentacji, polegającej przedewszystkiem na tem, że państwa istniejące podzielono na dwie kategorie — te, którym niewolno gnębić mniejszości narodowych pod grozą pewnych sankcyj, i te, którym to czynić niejako wolno bezkarnie — pomimo to była ta reglamentacja przejawem dążności do uznania w zasadzie, że również drobny ułamek ludności obcojęzycznej i to nawet mieszkającej w rozproszeniu, ma prawo do zapewnienia mu rozwoju kulturalnego na podstawach narodowych.

Mamy więc mniejszości bez praw, zawarowanych w drodze międzynarodowej (w Anglii, Francji, Hiszpanji, Włoszech, Belgji, Niemczech, Rosji) i z pewnymi prawami, zawartymi w traktacie mniejszościowym, w państwach t. zw. nowych, powstałych czy uzupełnionych nowymi nabytkami po Wielkiej Wojnie.

Całokształt spraw narodowościowych w ich charakterze powojennym nabiera właściwego znaczenia dopiero po ujęciu go w normy cyfrowe. Tylko bowiem zdając sobie sprawę z liczebności poszczególnych grup czy mniejszości narodowych w danym państwie, możemy ocenić doniosłość roli, jaką odgrywają lub w przyszłości odegrać mogą.

Jednakże ustalenie ściśłych cyfr, dotyczących stosunków narodowościowych, jest zadaniem bardzo trudnem. Walki narodowościowe, stanowiące jedną z cech zasadniczych życia współczesnego Europy, nie są prawie nigdzie zakończone i rozstrzygnięte. Skutkiem tego statystyka narodowościowa jest jednym z oręży w tej walce — oręży, wyzyskiwanych przez obie strony — i tę, której chodzi o osłabienie (bodaż na papierze) liczebności danej grupy narodowościowej i tej, która chce wykazać swą istotną siłę liczebną. W ten sposób na terenie statystycznych obliczeń narodowościowych mamy do czynienia z tendencjami o charakterze wybitnie politycznym. W rezultacie cyfry urzędowe, dotyczące statystyki narodowościowej, zawsze i wszędzie podlegają ostrej krytyce ze strony przedstawicieli narodowości, uważających się za pokrzywdzone przez te cyfry. Krytyka ta jednak nigdy nie może opierać się na materiale wyczerpującym i w pełni wiarygodnym, gdyż do jego zgromadzenia

zainteresowane grupy narodowościowe nie mogą posiadać odpowiedniego aparatu, jakim rozporządzają urzędy państwowe. Jeśli się tym ostatnim zarzuca tendencyjność, to i prywatne obliczenia „pokrzywdzonych” nie mogą być wolne od analogicznych zarzutów. Ostatecznie statystykę narodowościową z tej czy innej strony przeprowadzają nie bezduszne maszyny, działające automatycznie, lecz ludzie, nie obcy w większości wypadków pewnym tendencjom i namiętnościom, które właśnie w dziedzinie tak drażliwej, jak narodowościowa, odgrywają rolę wybitną. Jeśli na polu stosunków gospodarczych statystyka musi liczyć się z pewnem nastawieniem ludności, z pewnemi przesądami i obawami (płynącemi ze źródeł fiskalnych przedewszystkiem), to o ileż silniej występują te czynniki w dziedzinie narodowościowej. Zwłaszcza, jeśli dotyczy to gruntu, gdzie pewna dowolność, nie mówiąc już o świadomych nadużyciach, jest ułatwiona przez słabe uświadomienie ludności, jej niski poziom kulturalny, strach lub swoiście zrozumiany interes.

Tym trudnościom obiektywnym, tkwiącym już u samego źródła gromadzenia informacji z dziedziny narodowościowej, towarzyszą trudności techniczne, piętrzące się przed każdym, kto chce w sposób przejrzysty, metodą porównawczą przedstawić rzeczywisty obraz liczebności i wzajemnego ustosunkowania się poszczególnych grup narodowościowych współczesnych państw Europy. Pragnąc spełnić to zadanie, musimy z konieczności oprzeć się na cyfrach spisów ludności, periodycznie przedsiębioranych przez wszystkie państwa cywilizowane. Wprawdzie cyfry spisów,

dotyczące stosunków narodowościowych, względnie językowych, mogą być korygowane przez inne cyfry—również urzędowe, a odnoszące się do ruchu naturalnego ludności, stosunków wyznaniowych, szkolnych, wyborczych i t. p., ale i to nie doprowadza do bezwzględnie pewnych i ścisłych rezultatów, może tylko podkopać w pewnej mierze wiarygodność cyfr spisów urzędowych. Te ostatnie więc muszą pozostać podstawą główną, jeśli nie jedyną.

Jednak i trzymanie się cyfr spisów powszechnych ludności niezawsze ułatwia zadanie. Nie wszystkie państwa prowadzą statystykę narodowościową (nie ma jej w Danji, Holandji, Hiszpanji). Niektóre prowadzą ją fragmentarycznie, tylko na częściach swych terytorjów (Wielka Brytania tylko w Walji i Szkocji, Francja tylko w Alzacji i Lotaryngji, Włochy tylko na ziemiach nowopozyskanych). W tych wypadkach obliczenia narodowościowe są przeprowadzane zgrubsza, na podstawie danych językowo-etnograficznych, przy czem zgóry dopuszcza się pomyłki, bo niepodobna wyodrębnić ludności napływowej na terytorjum danej narodowości rdzennej. W dodatku owe dane językowo-etnograficzne są najczęściej przestarzałe. Tak np. terytorjum etnograficzne bretońskie we Francji określa się dotychczas na podstawie pracy Sebillota z r. 1886, a więc z przed lat 40-tu.

Państwa, prowadzące statystykę narodowościową, stosują przy spisach rozmaite kryterja. Takim kryterjum jest w jednych państwach język ojczysty, w innych znajomość języków, w jeszcze innych język ojczysty i znajomość języków, gdzieindziej język ojczysty i pochodzenie plemienne, wreszcie narodowość.

W Polsce np. podczas spisu 1921 r. pytano o język ojczysty i narodowość, ale ogłoszono wyniki, dotyczące tylko narodowości. Przy spisie r. 1931 rubrykę narodowości usunięto, pozostawiając tylko język ojczysty. Oczywiście, że otrzymane tą drogą dane mocno utrudniają wszelkie zestawienia porównawcze, gdyż nie są identyczne. Dowodem tego są chociażby cyfry ostatniego spisu rosyjskiego, który wykazuje różnice między Polakami z pochodzenia plemiennego (782.334) a Polakami z języka (335.663), idące w setki tysięcy. U Ukraińców analogiczna różnica sięga nawet milionów (31.194.976 i 27.171.539).

Dla celów porównawczych niezmiernie ważną byłaby obok identyczności kryterjów również jednoczesność spisów. Tego jednak dotychczas nie ma. Spisy odbywają się w rozmaitych odstępach czasu i w rozmaitych terminach, a dane szczegółowe tych spisów są publikowane najczęściej z kilkuletniem opóźnieniem. To też zestawiać trzeba dane narodowościowe z przestrzeni co najmniej kilkunastu lat, przeważnie mocno już przestarzałe. Mechaniczne obliczanie szacunkowe, sprowadzające wszystkie dane do pewnego dnia, jak to robi np. L. Tesnière w swej skądinąd znakomitej pracy, niewiele tu pomogą, gdyż szacunek na podstawie naturalnego ruchu ludności, tak zmiennego w dobie powojennej w większości państw, prowadzi do wyników bardzo nieścisłych, zwłaszcza gdy się pragnie oznaczyć liczebność tych czy innych grup nie tylko w milionach czy setkach tysięcy, ale w setkach, dziesiątkach i nawet jednostkach, co jest najzupełniejszą fikcją.

Zresztą dla oceny doniosłości kwestyj narodowościowych nie tak ważną jest sama liczebność danej grupy narodowościowej czy językowej, jak jej *stosunek procentowy* do ogółu ludności państwa i jej *położenie terytorjalne*. Obszar mniejszościowy, przylegający bezpośrednio do państwa, w którym narodowość tej mniejszości panuje (np. terytorja niemieckie czy madyarskie Czechosłowacji), posiada całkiem inne znaczenie aniżeli wyspa mniejszościowa, nawet duża, ale ze wszystkich stron oblana morzem narodowości panującej (jak np. obszar serbo-łużycki w Niemczech lub madyarski albo niemiecki w Siedmiogrodzie rumuńskim) czy wreszcie szachownica narodowościowa Banatu albo niektórych województw wschodnich Polski.

W pracy niniejszej dla unaocznienia ustosunkowania się wzajemnego mniejszości i większości narodowych w poszczególnych państwach posłużyliśmy się tabliczkami porównawczymi. Na tych tabliczkach, uszeregowanych w kolejności stopniowo malejących przymieszek obcojęzycznych, oznaczony został procentowy skład narodowościowy każdego z państw europejskich, przyczem podano szacunkową liczbę ludności każdego z nich, ustaloną na rok 1931. Do uwidocznienia terytorjalnego znaczenia mniejszości służy mapka obszarów językowych na tle rozgraniczenia państwowego. W samym tekście naszej pracy staraliśmy się podawać tylko to minimum informacji, które może posłużyć do celów porównawczych, umyślnie unikając szczegółów, istniejących co do pewnych państw, nie znajdujących jednak odpowiednika w odniesieniu do innych.

LITERATURA. Dane, dotyczące składu narodowościowego państw europejskich, znajdujemy przede wszystkim w rocznikach statystycznych, ogłaszanych przez ogół rządów („Annuaire statistique”), następnie w wydawnictwach urzędowych, poświęconych specjalnie spisom ludnościowym, najczęściej w parę czy kilka lat po ich przeprowadzeniu. Jest to materiał surowy, który podlega opracowaniom krytycznym o charakterze, przystosowanym do rozpowszechnienia w szerszych kołach, bądź w specjalnych pracach ogólnych, bądź w monografiach specjalnych, bądź też w artykułach pism, poświęconych zagadnieniom narodowościowym, jak „Sprawy Narodowościowe”, „Nation und Staat”, „Ethnopolitischer Almanach”, „Kulturwehr”, „Narodnosti Obzor”, „Žizn Nacionalnostiej”, „Rewolucja i nacionalnosti” i t. d.

Wśród opracowań ogólnych, w ostatnich czasach wydanych, najcenniejszy materiał dają: S. R. Steinmetz „Die Nationalitäten in Europa” Berlin. 1927, L. Tesnière „Statistique des langues de l'Europe” Paryż, 1928 (dodatek do dzieła A. Meillet'a „Les langues dans l'Europe nouvelle”) oraz W. Winkler „Statistisches Handbuch der europäischen Nationalitäten”. Wiedeń—Lipsk. 1931. Steinmetz zajmuje się głównie mniejszościami europejskimi, Tesnière daje wyczerpujący obraz całokształtu stosunków językowych wszystkich bez wyjątku państw europejskich, Winkler czyni to w stosunku do państw, posiadających mniejszości narodowe, przyczem traktuje posiadany przez siebie materiał z dość jednostronnie niemieckiego stanowiska politycznego. Prace Tesnière'a i Winklera posiadają jeszcze tę wartość, że po za cyframi, zawar-

temi w urzędowych wydawnictwach statystycznych poszczególnych państw, podają informacje stosunkowo najświeższe, jeszcze nie ogłoszone urzędowo, odnośnych urzędów statystycznych oraz (jak Winkler) zainteresowanych mniejszości narodowych.

Z pomiędzy bardzo licznych opracowań monograficznych, dotyczących poszczególnych państw i narodów Europy, zwłaszcza rozrzuconych po czasopismach specjalnych, podajemy tu najważniejsze, uszeregowując je w porządku alfabetycznej kolejności państw, do których się odnoszą.

Lohr K. Die völkischen Minderheiten Albaniens. „*Petermanns Geographische Mitteilungen*“, 1930, zes. 3 — 4.

Slovenicus. Koliko je Slovencev na Koroszkem? Lublana 1926.

Wutte M. Kärntens Freiheitskampf. Celowiec 1922.

Boczkowski O. Borot'ba narodiv za nacionalne wyzwolenia (Belgja ta flamandzke pyttannia, str. 81--174). Podiebrady 1932.

Gorzuchowski S. Mniejszość niemiecka w Czechosłowacji. S. N. III, str. 35—57.

Junosza W. Mniejszość niemiecka w Czechosłowacji. S. N. III, str. 238—268.

(—) Polacy na Śląsku Czeskim i Morawach w chwili bieżącej. S. N. III, str. 389—413.

Winkler W. Der Wert der tschechischen Nationalitätenstatistik. „*Schriften des Instituts für Statistik der Minderheitsvölker*“ Nr. 3. Wiedeń 1925.

Bogensee. Niemiecko-duńskie stosunki mniejszościowe w Szlezwiku. S. N. VI, str. 196—202.

Boczkowski O. Borot'ba narodiv za nacionalne wyzwolenia (Islandja ta Islandci, str. 39—80). Podiebrady 1932.

Jaffé F. Kultur- und Sprachenpolitik im königlichen und revolutionären Frankreich. „Ethnopolitischer Almanach“ 1931, str. 15—23.

Boczkowski O. Borot'ba narodiw za nacjonalne wyzwolenia (Katałanskyj ruch ta baskijske pyttannia w Espanji, str. 175—249). Podiebrady 1932.

Eutinoff. Les Serbes et la Macedoine, Genewa, 1929.

Kovács A. Les données des nationalités du recensement du Royaume S. C. S. „Revue hongroise de statistique“ 1926.

Les minorités ethniques au Macedoine sous la domination Serbe et Grèque. Sofja 1924.

Weigand G. Ethnographie von Macedonien. Lipsk, 1924.

Mapy rozsiedlenia ludności polskiej i litewskiej na terenie Republiki Litewskiej i na obszarach północno-wschodnich Rzeczypospolitej. Warszawa, Instytut Badań Narodowościowych. 1929.

Statystyka narodowościowa na podstawie danych głosowania do Sejmów. Opracowana według urzędowych danych statystyki wyborczej przez Centralny Polski Komitet Wyborczy. Kowno 1926.

Wielhorski W. Współczesne stosunki etnograficzne Litwy. W pracy „Litwa Etnograficzna“. Wilno 1928, str. 176—202.

G. S. Zarys stosunków narodowościowych w Kłajpedzie. S. N. IV, str. 365—372.

Liczba i rozmieszczenie Polaków w Łotwie. S. N. V, 325—326.

Winkler W. Statistisches Handbuch für das gesamte Deutschum. Berlin 1927.

Keller K. Die fremdsprachige Bevölkerung in den Grenzgebieten des Deutschen Reiches. Berlin 1929.

Junosza W. Statystyka ludności polskiej w Niemczech. S. N. III, str. 227—238.

Pohorecki W. Mazurzy w Prusach Wschodnich. S. N. VI, str. 167—195.

Przycki M. Mniejszości językowe w Prusach w świetle spisu 1925. S. N. II, str. 479—501.

Skala - Łużczan. Die Minderheitenstatistik Deutschlands. „Kulturwehr“ Rocznik 2-gi, str. 293 i rocznik 3, str. 103. Berlin 1926—1927.

Wielhorski W. Procesy narodowościowe w Prusach Wschodnich. S. N. VI, str. 28—54.

Burghardt. Die sächsische Bevölkerung nach der Muttersprache. Zeitschrift des Sächsischen Statistischen Landesamtes. 1926 i 1927.

Boczkowski O. Borot'ba narodiw za nacionalne wyzwolenia (Borot'ba łużyckych Serbiw za nacionalne buttia, str. 12—38). Podiebrady 1932.

Fischer A. Etnografja słowiańska. Zeszyt drugi. Łużyczanie. Lwów—Warszawa. 1932.

Muka E. Statistika łużiskich Serbow. Wobliczenie a wopisanje hornjo- a delnjo-łużiského Serbowstwa w lietach 1880—1885. Budziszyn 1884—1886.

Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 grudnia 1931. Ludność obecna według języka ojczystego na podstawie spisu z dn. 9.XII.1931 r. Załączniki: mapa barwna. Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej.

Maliszewski E. Stosunki narodowościowe w Rzeczypospolitej Polskiej. W. 1923.

Suski J. Statystyka Narodowościowa Rzeczypospolitej Polskiej, opracowana na podstawie wyników spisu ludności z dn. 30.IX.1921.

Krysiński A. Tendencje rozwojowe ludności Polski pod względem narodowościowym w dobie powojennej. S. N. V, str. 18—60, 201—237, 399—443.

Krysiński A. Ludność polska a mniejszości w Polsce w świetle spisów ludności 1921 i 1931. W. 1933.

Romer E. Spis ludności na Ziemiach Wschodnich w r. 1919. Warszawa—Lwów 1921.

Srokowski K. Sprawa narodowościowa na kresach wschodnich. Kraków 1924.

Suski J. Stosunki narodowościowe na Ziemiach Wschodnich Rzeczypospolitej. W. 1925.

Wasilewski L. W sprawie stosunków narodowościowych na kresach wschodnich. S. N. I, str. 503—509.

Krysiński A. Liczba i rozmieszczenie ludności polskiej na Kresach Wschodnich. W. 1930.

Maliszewski E. Ludność litewska w Państwie Polskiem. S. N. I, str. 10—18.

Gorzuchowski S. Ludność litewska na kresach Państwa Polskiego. W. 1929.

Krysiński A. Liczba i rozmieszczenie Białorusinów w Polsce. S. N. II, str. 351—379.

Wasilewski L. Istotna liczba Ukraińców w Polsce. S. N. I., str. 227—236.

Krysiński A. Liczba i rozmieszczenie Ukraińców w Polsce. W. 1929.

Wasiutyński B. Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX. W. 1930.

Łypacewicz W. Liczba Niemców w Polsce i Polaków w Niemczech. S. N. I, str. 121—126.

Stoliński Z. Liczba i rozmieszczenie Niemców w Polsce. W. 1927.

Cichocka Z. Kolonje czeskie na Wołyniu. Rocznik V. Biblioteki Wyższej Szkoły handlowej w Warszawie. W. 1928.

Kijeński F. Ilu jest Polaków na terenie Wolnego Miasta Gdańska? Rocznik Gdański II—III. 1928 — 1929.

Braunias K. Die Minderheiten in Rumänien. „Schriften des Instituts für Statistik der Minderheitsvölker an der Universität Wien“ 3. 1925.

Weilenmann H. Die vielsprachige Schweiz. Bazyleja—Lipsk 1925.

Schwarz Ph. Die türkische Volkszählung vom 28 Oktober 1927. „Allgemeines statistisches Archiv“ t. 21, Jena 1931.

Ruyssen Th. Les minorités nationales de l'Empire Ottoman. Minorités Nationales II, str. 28—44.

Fiebiger H. Entwicklung und gegenwärtiger Stand der Sprachenfrage in Wales. „Ethnopolitischer Almanach“ 1931, str. 62—63.

R. Grabner. Das von der österreich-ungar. Monarchie an Italien abgetretene slawische Gebiet. „Schriften des Instituts für Statistik der Minderheitsvölker“ Nr. 3. Wien 1925.

Jaquin P. La question des minorités entre l'Italie et la Yougoslavie. Paryż, 1929.

W. Winkler. Noch einiges zur Statistik Deutsch-Tirols. „Schriften des Instituts für Statistik der Minderheitsvölker“ Nr. 5. Wien 1926.

Nacionalnaja politika W. K. P. (b.) w cifrach. Moskwa 1930.

Narodnost' i rodnoj jazyk nasilenja S. S. S. R. Centralnoje Statisticheskoe Upravlenje S. S. S. R. Zesz. IV. Moskwa 1928.

Starzyński S. Zagadnienie narodowościowe w Rosji Sowieckiej. W. 1924.

Stiede E. Die Volkszählung in der Union der sozialistischen Sowjetrepubliken vom 17. December 1926. „Allgemeines statistisches Archiv“, t. 19. Jena 1929.

Trajnin I. S. S. S. R. Moskwa 1923.

Marr. Plemiennoj sostaw nasilenja Kawkaza. Petersburg 1920.

Maliszewski E. Białoruś Sowiecka i jej stosunki narodowościowe. S. N. I, str. 509—520.

Zieleniewski L. Polacy w Z. S. R. R. według danych statystyki sowieckiej. S. N. V. 683—687.

Maliszewski E. Mapa etnograficzna Europy. W. 1922.

Wąsowicz J. Narodowości Rzeczypospolitej Polskiej według spisu z 30 września 1921. W.

1.

ALBANIA.

Państwo albańskie, jako wynik rozkładu imperium ottomańskiego, powstało dopiero w r. 1913. Utworzono je z terytoriów, należących uprzednio do wilażetów tureckich Skutari, Ŭsküb, Monastyr i Janina, przyczem starano się nadać mu charakter możliwie jednolity — albański — pod względem narodowościowym. Kraj bardzo prymitywny kulturalnie, o szczupłych środkach komunikacyjnych, dopiero dn. 25 maja 1930 r. poraz pierwszy przeżył powszechny spis ludności, ale i ten był przeprowadzony w sposób, budzący zastrzeżenia. Jak stwierdza W. Winkler, była to raczej urzędowa ocena stosunków ludnościowych niż prawidłowy spis ludności. Wprawdzie już podczas Wielkiej Wojny okupacyjne władze austriackie próbowały (1 marca 1918 r.) przeprowadzić na terytoriach albańskich spis ludności, ale obejmował on tylko około 73% obecnego obszaru Albanii i nie rozciągał się na jego część południową, posiadającą bardziej mieszaną charakter składu narodowościowego. Trudno też nie mieć wątpliwości, czy spis, przedsię-

wzięty w kraju okupowanym, do tego tak niedostępnym wskutek bezdroży i górzystości, i to w trakcie toczącej się wojny, był przeprowadzony z pożądaną bezstronnością. Dlatego też badacze stosunków narodowościowych Albanji, posługujący się danymi tego spisu, bądź co bądź bardziej detalicznie od wyników spisu 1930 r., traktują go dość sceptycznie. Prywatne obliczenia elementów narodowościowych Albanji są dość rozbieżne.

W wyniku tego wszystkiego można stwierdzić, że wśród 1.003.097 mieszkańców Albanji w r. 1930 olbrzymią większość stanowili Albańczycy, na mniejszość zaś składali się Grecy, Rumuni, Bułgarzy, nie przynoszący wszyscy razem 5—6%.

II.

A N D O R A .

Mikroskopijska ta republika, zagubiona w Pireneach, posiada ludność jednolicie katalońską w liczbie 5.231 osób. Cyfra ta odnosi się do r. 1924, ściślej zaś mówiąc do r. 1899, jak stwierdza Tesnière .

III.

A U S T R J A .

Obecne państwo austriackie powstało w wyniku operacji, dokonanej na przedlitawskiej części monarchii Habsburgów po przegranej przez Austro-Węgry wojnie l. l. 1914—1918. Na mocy traktatu w st. Germain en Laye z 10.IX.1919 Austria utraciła wszystkie

provincje nieniemieckie wraz z niemiecką częścią południowego Tyrolu, natomiast uzyskała zachodni skrawek dawnych Węgier t. zw. Burgenland o przewadze ludności niemieckiej. Plebiscyt, zarządzony 10.X.1920 w południowej Karyntji (okręg Celowca—Klagenfurt) zdecydował o jej pozostawieniu przy Austrii. W rezultacie Austrię przekształcono na małe państwo o niemieckim charakterze narodowym, posiadające jednak kilka grup mniejszości narodowych w stolicy i na kresach — w południowej Karyntji i w Burgenlandzie.

Spis ludności Austrii z 17 marca 1923 r. uwzględnia język (Denksprache) wszystkich mieszkańców kraju — tak tubylców jak i cudzoziemców. Ustalił on następujący obraz stosunków językowych tego państwa:

Niemiecki	6.272.892	96,0%
Czeski i słowacki	98.723	1,6%
Serbochorwacki	44.771	0,6%
Słoweński	43.383	0,6%
Madziarski	25.071	0,4%
Reszta	49.641	0,8%
	6.534.481 ¹⁾	100,0%

Czteroprocentowa (wraz już z cudzoziemcami) przymieszka ludności nieniemieckiej nie naruszałaby jednolitości narodowej Austrii, zwłaszcza, że znaczna część ludności nieniemieckiej mieszka w rozproszeniu, głównie w stolicy państwa — Wiedniu i w Dolnej Austrii, gdzie mieści się np. prawie cała mniejszość czesko-słowacka państwa (90.386). Tylko w dwóch pro-

¹⁾ W tem 279.747 cudzoziemców.

wincjach Austrii ludność obcojęzyczna odgrywa poważniejszą rolę — w Karyntji i w Burgenlandzie. W Karyntji występują w zwartej masie Słoweńcy — 37.292 (10,1%), w Burgenlandzie Serbochorwaci — 42.014 (14,7%) i Madziarzy 13.979 (4,9%).

Tu trzeba podnieść, że cyfry urzędowej statystyki językowej Austrii są energicznie kwestjonowane przez przedstawicieli zainteresowanych narodowości, wskazujących na liczne nadużycia przy spisie. Dotyczy to zwłaszcza Słoweńców, których liczba na należącym dziś do Austrii terytorjum zmniejszyć się miała od r. 1910 do 1923 z 66.463 osób do 37.292, co jest mocno nieprawdopodobne. To samo dotyczy i Madziarów Burgenlandu, którzy wykazują w tym okresie zmniejszenie się z 26.225 do 13.979. Cyfry mniejszości językowych w Austrii, zwłaszcza o ile to dotyczy Słoweńców, bardzo krytycznie traktuje Tesnière¹⁾. W. Winkler też objawia pod tym względem pewną dozę sceptycyzmu.

IV.

B E L G I A.

Część historycznych Niderlandów — ziemie obecnej Belgji — po przejściu zmiennych losów pod panowaniem Hiszpanji, Austrii, Francji (1795—1815), wreszcie Holandji (1815—1830) dopiero od r. 1830 tworzą samodzielne, niepodległe państwo, zawdzię-

¹⁾ Sami Słoweńcy podnoszą cyfry urzędowe do 110.000, i nawet niemiecki organ socjalnej demokracji „Arbeiterwille“ ocenia liczbę Słoweńców w Karyntji w r. 1925 na 80.000. (Cytowane u Tesnière'a, str. 347).

czające swe trwanie rozbieżności interesów wielkich mocarstw — Anglii, Francji i Niemiec — na tym ważnym strategicznie kawałku ziemi. Sztuczność tego tworu politycznego najdobitniej odzwierciadla się w jego składzie narodowościowym, powodującym coraz bardziej zaostrzające się walki między dwoma głównymi czynnikami składowymi ludności Belgji — Walonami i Flamandami.

Belgja jest zlepkiem dwóch terytoriów narodowościowych, których granice, istniejące od wczesnego średniowiecza, prawie nie ulegają zmianie. Na każdym z tych obszarów mieszka narodowość, odrębna pod względem plemiennym i językowym. W a l o n i są narodem pochodzenia celtycko-romańskiego i językowo należą do rodziny francuskiej ¹⁾. F l a m a n d o w i e — szczep germański — niczem nie różnią się od sąsiednich Holendrów. Dwa te żywioły narodowościowe łączy tradycja współżycia historycznego i interes zachowania samodzielności wspólnego państwa, choć rosnący antagonizm językowo-kulturalny coraz bardziej tę łączność rozluźnia.

Wśród państw Europy, niejednolitych pod względem narodowościowym, Belgja wyróżnia się tą osobliwością, że upośledzoną czuje się w niej nie mniejszość, jak wszędzie gdzieindziej, lecz właśnie większość, która krok za krokiem zdobywa równouprawnienie.

Belgja zgrubsza dzieli się na dwa obszary językowe: 1) flamandzki, obejmujący prowincje — Antwerpię, Flandrję Zachodnią, Flandrję Wschodnią,

¹⁾ Inteligencja walońska mówi francuskim językiem literackim, warstwy ludowe dialektem miejscowym.

Limburg oraz okręgi Lowanjum i Brukseli, wchodzące w skład prowincji Brabantu i 2) waloński, który stanowią prowincje Hainaut, Leodjum, Luxemburg, Namur oraz okrąg Nivelles—część prowincji Brabantu. Jakkolwiek stolica państwa — Bruksella, leży na terytorjum flamandzkim, posiada ona jednak charakter francuski. Przewaga kulturalna żywiołu francuskiego spowodowała fakt, że język francuski dominuje po miastach całego Brabantu, a i na obszarze czysto flamandzkim znany jest większej części ludności nie tylko miejskiej, ale w pewnym stopniu i wiejskiej, skąd znaczne rozpowszechnienie dwujęzyczności.

Obok dwóch tych głównych składników językowych Belgii istnieje w niej jeszcze trzeci, wprowadzie bardzo nieliczny, *niemiecki*, który się nieco wzmocnił po wojnie skutkiem przyłączenia okręgu Eupen-Malmedy, ale który nie posiada poważniejszego znaczenia i znajduje się w stadium widocznego cofania się.

Statystykę belgijską w dziedzinie językowej należy uznać za wzorową. Daje ona bowiem zupełny obraz stosunków i fluktuacyj na tem polu, ustalając liczbę osób, których językiem macierzystym jest francuski, flamandzki czy niemiecki; następnie ustala ona liczbę osób, posługujących się dwoma albo trzema z tych języków, przyczem zaznacza, którym z nich dany osobnik posługuje się najczęściej; wreszcie sytuacja językowa jest ustalana w stosunku do ludności powyżej lat 21. Osobną rubrykę posiadają dzieci do dwóch lat oraz jednostki, które nie używają żadnego z wyżej wymienionych języków. Całokształt tych danych pozwala nie tylko poznać statykę, ale zrozumieć

Podział ludności Belgji pod względem wyłączonego
lub najczęstszego używania języka.

J E Z Y K	Bez różnicy wieku				W wieku 21 i wyżej			
	Rok 1910		Rok 1920		Rok 1910		Rok 1920	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Flandzki	3.832.193	51,6	3.790.867	51,2	2.202.323	50,7	2.353.002	50,3
Francuski	3.183.303	42,9	3.268.719	44,1	2.083.419	48,0	2.304.325	49,1
Niemiecki	77.395	1,1	41.514	0,6	49.447	1,2	25.948	0,5
Inny i żaden (wtem dzieci do lat 2-eh)	330.893	4,4	303.564	4,1	5.688	0,1	5.923	0,1
	—	—	905	0,0	—	—	675	0,0
Ogółem	7.423.784	100,0	7.405.569	100,0	4.340.877	100,0	4.689.873	100,0

Rozpowszechnienie języków wśród ludności Belgii.
(trójjęzyczni, dwujęzyczni, i jednojęzyczni)

J ę z y k	Bez różnicy wieku			W wieku lat 21 i wyżej		
	Rok 1910		Rok 1920	Rok 1910		Rok 1920
	Liczba	%		Liczba	%	
Flamandzki, francuski i niemiecki	52.547	0,7	33.862	42.404	0,9	21.752
Flamandzki i francuski .	871 288	11,8	967 813	628 703	14,5	735 544
Flamandzki i niemiecki .	8.652	0,1	2.336	6.441	0,1	1.915
Francuski i niemiecki .	74.993	1,0	45.206	56 681	1,3	34.522
Tylko flamandzki . . .	3.220.662	43,5	3.185.100	1.760.656	40,6	1.890.624
Tylko francuski	2.833.334	38,1	2.850.825	1.823.825	42,1	1.983.380
Tylko niemiecki	31.415	0,4	16.863	16.479	0,4	8.213
Żaden z 3-ch powyższych (w tem dzieci do lat 2-eh)	330 893	4,4	303.564	5.688	0,1	5.923
Ogółem	7.423.784	100,0	7.405.569	4.340.877	100,0	4.689.873
			100,0			100,0

również dynamikę rozwoju językowego ludności Belgii.

W świetle tej statystyki stosunki językowe Belgii przedstawiają się (bez uwzględnienia okęgów Eupen i Malmedy) według danych spisów w l. l. 1910 i 1920¹⁾, opracowanych przez Tesnière'a ²⁾ w sposób następujący: (Patrz tabliczki na str. 26 i 27).

Liczby rubryki „bez różnicy wieku” rozstrzygają przy określaniu narodowości Belgów. Inne, przytoczone niżej, oraz pominięte przez nas, służą właściwie tylko do stwierdzenia stopnia rozpowszechnienia danego języka i do ustalenia wzrostu czy zmniejszenia się jego wpływów.

Ludność Eupen-Malmedy nie została w Roczniku Statystycznym Belgii zanalizowana pod względem charakteru językowego. Tesnière ustala go w sposób następujący:

Francuski	9.834	16,5%
Niemiecki	49.494	82,5%
Inny	675	1,0%
	60.003	100,0%

Liczbę tę należy dodać do sum tabliczki I, ażeby otrzymać obraz narodowościowy Belgii. W ten sposób otrzymujemy (dla r. 1920) cyfry następujące:

¹⁾ Dane spisu z 31.XII. 1930 nie zostały jeszcze opracowane.

²⁾ Bez uwzględnienia dwóch gmin okr. Verviers, co do których niema danych.

Flamandów	3.790.867	50,7%
Francuzów	3.278.553	43,9%
Niemców	91.008	1,2%
Innych (wraz z dziećmi do 2 lat)	303.564	4,2%
Ogółem	7.463.992	100,0%

V.

BUŁGARJA.

Ziemie bułgarskie, zawojowane przez Turcję wcześniej niż większa część reszty półwyspu Bałkańskiego, względnie najpóźniej odzyskały stopniowo niezależność. Powstanie 1877 r. i wojna rosyjsko-turecka, zakończona traktatem w San Stefano, dały w rezultacie bułgarskie księstwo autonomiczne, ciągnące się od Dunaju do Archipelagu. Jednakże kongres berliński 1878 r. uszczuplił te zdobycze, tworząc z południowej części tego wasalnego księstwa autonomiczną prowincję Turcji — Wschodnią Rumelję, która dopiero w r. 1885 w drodze rewolucyjnej połączyła się z Bułgarią. Uzyskawszy zupełną niepodległość dopiero w r. 1908, Bułgarja dążyła do przyłączenia reszty ziem, zamieszkanych przez Bułgarów, a więc Macedonji i Dobrudży. Udało się to jej w znacznej części podczas wojen bałkańskich 1912—1913 r., ale Wielka Wojna i traktat w Neuilly pozbawiły ją tych zdobyczy.

Statystyka bułgarska uwzględnia język macierzysty i narodowość ludności. Według ostatniego spisu ludności w r. 1926 stosunki językowo-narodowościowe Bułgarji przedstawiają się w następujący sposób:

Bułgarski	4.585.620	83,7%
Turecki	607.763	11,1%
Cygański	81.996	1,5%
Żydowski	41.563	0,8%
Reszta	161.799	2,9%
	5.478.741	100,0%

Wśród ludności, mówiącej po bułgarsku, istnieje odłam muzulmański t. zw. Pomaków w liczbie 102.351 (1,9% ludności). Wśród ludności niebułgarskiej poza wymienionymi powyżej grupami najsilniejszymi liczebnie są Rumuni — 69.080 i Ormianie — 27.322. Większa część mniejszości językowych Bułgarii mieszka w rozproszeniu. Znaczniejsze skupienia lokalne tworzą Turcy—na południu, na pograniczu tureckim i na pograniczu rumuńskiej Dobrudży—oraz Rumuni, w północno-zachodnim kącie państwa na pograniczu rumuńskim.

VI.

CZECHOSŁOWACJA.

Republika czeskosłowacka, która powstała wskutek rozkładu Austro - Węgier po Wielkiej Wojnie, utworzona została przez połączenie w jedno państwo całego szeregu odrębnych terytoriów narodowych. Pod tym względem przypomina ona przedwojenną monarchję Habsburgów. Obok obszaru czeskiego i słowackiego Czechosłowacja posiada obszary: niemiecki, madziarski, ukraiński i polski, przyczem prawie wszystkie one (z wyjątkiem ukraińskiego) przylegają do państw, w których ich narodowość jest czynnikiem rządzącym.

Statystyka Czechosłowacji uwzględnia język ludności. Przy pierwszym spisie (z 15 lutego 1921 r.) wprawdzie ustalono narodowość mieszkańców państwa, ale określono ją jako „przynależność szczepową, której główną oznaką zewnętrzną jest zasadniczo język macierzysty”. Przy ostatnim spisie (z 1 grudnia 1930 r.) usunięto określenie narodowości, opierając się wyłącznie na języku macierzystym. Dane ostatniego spisu ludności nie zostały dotychczas ogłoszone ¹⁾. Sposób przeprowadzenia spisu pod względem narodowościowym wywołał bardzo żywą polemikę w prasie różnych odłamów ludności Czechosłowacji (Niemców, Żydów, Madziarów, Polaków). Statystyka czechosłowacka nie odróżnia pod względem narodowym Czechów i Słowaków, jakkolwiek każdy z tych odłamów gałęzi zachodniosłowiańskiej posiada własny, odrębny język literacki. To sztuczne połączenie w jedno dwóch szczepów, bardzo wprawdzie bliskich, niemniej jednak odrębnych, przyczynia się do zatarcia faktu, że narodowość panująca — Czesi — stanowią nie wiele więcej niż połowę ludności państwa. Poza tym statystyka czechosłowacka utożsamia Ukraińców (Rusinów) z Rosjanami.

Według spisu ludności z r. 1921 stosunki językowe Czechosłowacji przedstawiają się w sposób następujący:

¹⁾ Ogólne wyniki, dotyczące stosunków językowych, opracował A. Bohacz („Narodni pomyery v Czechach podle nového scítání lidu” — „Statistický Obzor” r. 1931, zesz. 3—4), ale jedynie w stosunku do samych Czech.

Czesi i Słowacy.	8.819.663	64,8% ¹⁾
Niemcy	3.218.005	23,7%
Madziarzy	761.823	5,6%
Ukraińcy	477.430	3,5%
Żydzi	190.856	1,4%
Polacy	110.138	0,8%
Reszta	35.257	0,2%
	13.613.172	100,0%

Czeski obszar językowy jest otoczony z południa, zachodu i północy przez obszar niemiecki. Niemieckie wyspy językowe istnieją też we właściwych Czechach i na Morawach. Obszar słowacki przytyka do czeskiego ze wschodu i obejmuje słowackie komitaty dawnych Węgier północnych. Południowo-zachodnie kresy Słowaczyny stanowią obszar madziarski, poza którym ludność madziarska mieszka w rozproszeniu na całej Słowaczynie, zwłaszcza po miastach. Obszar językowy ukraiński leży częściowo we wschodniej Słowaczynie oraz zajmuje całą Ruś Karpacką, gdzie również w rozproszeniu mieszkają liczni Madziarzy. Wreszcie obszar językowy polski znajduje się we wschodnich powiatach przyłączonej do Czechosłowacji części Cieszyńskiego oraz w przylegających od południa do Polski powiatach północnej Słowaczyny.

¹⁾ Według Tesnière'a Słowaków jest 14,7%, co przyjmujemy w zestawieniu procentowym narodowości Czechosłowacji w tabliczce porównawczej.

VII i VIII.

DANJA I ISLANDJA.

Po wojnie 1864 r. Prusy oderwały od Danji prowincję Szlezwik, posiadającą zwartą ludność duńską na północy i mieszaną — duńską i niemiecką na południu. Przyłączenie tej prowincji do Prus dokonane zostało warunkowo z tem, że „mieszkańcy północno-szlewickich obszarów winni być zjednoczeni z Danją, o ile drogą wolnego plebiscytu dadzą wyraz temu dążeniu”, jak brzmiało postanowienie traktatu praskiego, zawartego między Prusami a Austrią 23.VIII. 1866 r. Jednakże postanowienie to zostało w r. 1878 anulowane i kwestja plebiscytu szlewickiego przestała być aktualną. Dopiero klęska Niemiec w Wielkiej Wojnie wysunęła go znowu na porządek dzienny. Na mocy traktatu wersalskiego przeprowadzono go w dwóch strefach: w pierwszej, północnej, za Danją wypowiedziało się 75.431, za Niemcami — 25.329; w drugiej — południowej za Danją głosowało 12.800, za Niemcami 51.724. W rezultacie strefa północna została zwrócona Danji 14—15.VI. 1920 r.

W ten sposób Danja posiadała drobną mniejszość niemiecką. Jednakże statystyka duńska i obecnie, tak samo jak przed rokiem 1920, kiedy Danja była państwem zupełnie jednolitem narodowościowo, nie uwzględnia podziału językowego ludności. Autorzy niemieccy, jak W. Winkler, skłonni przesadzać liczbę mniejszości niemieckiej, podają ją na 45—60.000, Tesnière ustala ją (po 31.XII. 1926) na 41.603, rząd duński¹⁾ na 30.000.

¹⁾ Ministère Danois des Affaires Etrangères. „La minorité allemande dans le Slesvig du Nord”. Kopenhaga, 1924.

Na podstawie danych spisu ludności z 1.II. 1921 r. stosunki narodowościowe Danji przedstawiałyby się w sposób następujący:

Duńczycy	3.128.954	95,7%
Niemcy	30.000	0,9%
Obcokrajowcy	107.153	3,4%
Nieznane pochodzenia	1.724	0,0%
	3.267.831	100,0%

Tu należy zaznaczyć, że ludność wysp Feroë (według spisu ludności z 1.II. 1921 — 21.352) mówi odrębnym narzeczem norwesko-islandzkim, różniącym się znacznie od duńskiego.

I s l a n d j a — wielka wyspa w północnej części Atlantyku, opanowana przez Norwęgję w drugiej połowie XIII stulecia, wraz z tą ostatnią weszła w związek polityczny z Danją w r. 1380. Od tego czasu Islandja żyła wspólnym życiem państwowym z Danją i Norwęgją. Kiedy w r. 1814 Norwegja usamodzieliła się politycznie, Islandja pozostała pod panowaniem Danji, stopniowo zdobywając dla siebie autonomję w drodze wykorzystywania demokratycznego ustroju państwowego Danji. W r. 1918 związek Islandji z Danją został przekształcony na unję personalną, wobec czego Islandja stała się państwem samodzielnym o wybitnych tendencjach integralnie niepodległościowych. Spis z 1.XII. 1920 r. ustalił liczbę ludności Islandji na 94.690, przyczem 99,3% Islandczyków mówi odrębnym językiem, należącym do rodziny północno-germańskiej.

IX.

ESTONJA.

Państwo estońskie, utworzone z estońskiego obszaru etnograficznego, mieszczącego się przed Wielką Wojną w granicach gubernij Estlandzkiej i częściowo Inflanckiej, jest produktem rozkładu Rosji po Wielkiej Wojnie i dążeń niepodległościowych narodu estońskiego.

Statystyka Estonji uwzględnia pochodzenie narodowościowe ludności, wobec czego obraz narodowościowy tego państwa na podstawie spisu z r. 1922 przedstawia się jak następuje:

Estowie	969.976	87,7%
Rosjanie	91.109	8,2%
Niemcy	18.319	1,7%
Szwedzi	7.850	0,7%
Żydzi	4.566	0,4%
Reszta	15.239	1,3%
	1.107.059	100,0%

Wszystkie mniejszości narodowe Estonji mieszkają w rozproszeniu, nie tworząc nigdzie zwartych terytorjów, przyczem mniejszość niemiecka i żydowska skupia się głównie w miastach.

X.

FINLANDJA.

Dawna prowincja szwedzka, zdobyta w r. 1809 przez Rosję, dopiero po Wielkiej Wojnie stała się niepodległą republiką na mocy uchwały sejmu finlandz-

kiego z dn. 26.XI.1917 r. Uchwałą Ligi Narodów z dnia 24.VII. 1921 r. Finlandji zostały przyznane wyspy Alandzkie, położone między zatoką Fińską a Botnicką. Próby przyłączenia wschodniej Karelji, stanowiącej wraz z półwyspem Kolskim naturalne uzupełnienie geograficzne i etnograficzne Finlandji, tej ostatniej nie udało się.

Statystyka Finlandji uwzględnia język ludności. Według spisu z 31.XII. 1920 ¹⁾ obraz językowy Finlandji przedstawia się jak następuje:

Fiński	2.754.228	88,7%
Szwedzki	340.963	10,9%
Rosyjski	4.806	0,1%
Niemiecki	2.378	
Lapoński	1.603	0,3%
Reszta	1.125	
	3.105.103	100%

Olbrzymią przewagę wśród ludności posiadają, jak widzimy, Finowie, siedzący w zwartej masie w całym kraju z wyjątkiem wysp Alandzkich oraz połaci nadbrzeżnych zatoki Fińskiej w jej zachodniej części oraz Botnickiej w części środkowej, gdzie znów w zwartej masie siedzą Szwedzi, stanowiący ponadto znaczną część ludności miast. W dziesięciu największych miastach 31% ludności posiadało obydwa języki, w stolicy państwa — Helsinki — 46%. Według spisu r. 1920 wśród Szwedów 70,7% władało również językiem fińskim, wśród Finów 20,2% szwedzkim.

¹⁾ Wyniki spisu z r. 1930 nie zostały jeszcze ogłoszone.

XI.

FRANCJA.

Państwo francuskie osiągnęło swe granice współczesne drogą zespolenia w ciąg szeregu wieków licznych prowincyj o bardzo rozmaitym charakterze narodowościowym i językowym. Francja dzisiejsza jest wynikiem podbojów orężnych i akcji dyplomatycznych, które zespoliły dokoła Paryża i uzależniły odeń nie tylko mniejsze i większe szczepy romańskie, ale i odłamki narodów, zupełnie obcych rodzinie romańskiej. Już w 1232 korona francuska opanowuje Langwedocję w znacznej części, a w r. 1271 w całości. W r. 1487 uzależnia od siebie Prowancję. W ten sposób obok Francuzów we właściwym tego słowa znaczeniu państwo francuskie obejmuje i Prowansalów, których język jest takim samym samodzielnym członkiem rodziny romańskiej jak francuski, włoski czy hiszpański, i którzy w wiekach średnich wydali piękną i bogatą literaturę własną. W r. 1532 król Franciszek I, jako małżonek ostatniej księżniczki bretońskiej Klaudji, obejmuje rządy w celtyckiej Bretanii i łączy ją ze swym państwem. W r. 1552 Francja opanowuje Metz, Toul i Verdun. W r. 1589 baskijskie królestwo Nawarry łączy się unją personalną z Francją. Pokój westfalski 1648 r. daje jej część Alzacji, w r. 1678 Francja obejmuje katalońskie Roussillon oraz wolne hrabstwo Burgundji i flamandzkie Artois, w r. 1697 resztę Alzacji, w r. 1766 Lotaryngję, wreszcie w r. 1768 włoską Korsykę. W ten sposób w przededniu Wielkiej Rewolucji Francja stanowi zlepek większych i mniejszych prowincyj, poddanych wpraw-

dzie przewadze centrum paryskiego, niemniej jednakże różnolitych administracyjnie, kulturalnie i językowo. Obok Francuzów północy i Prowansalczyków południa państwo francuskie ma wśród swych poddanych Bretończyków i Basków, Flamandów i Niemców, Katalończyków i Włochów.

Ale oto nadchodzi Wielka Rewolucja — unitarystyczna i centralistyczna w najwyższym stopniu i kładzie swą ciężką dłoń na wszystkim, co dzieli różnolitą ludność Francji. Nocne posiedzenie Zgromadzenia Ustawodawczego z 4.VIII. 1789 r. powoduje kres istnienia prowincyj. „France une et indivisible” — oto hasło Rewolucji, a przeprowadzona przez nią konsekwentna francizacja szkolnictwa ma być najsukcesowniejszym sposobem osiągnięcia jednolitości narodowej potężnego państwa, jaknajkonsekwentniej scentralizowanego. Jednolitość administracji i kultury, tworzonej przez Paryż, który wchłaniał najzdolniejsze żywioły całego kraju i przerabiał je na prawdziwych Francuzów, nadała przeważające znaczenie językowi paryskiemu we wszystkich dziedzinach życia publicznego. Język ten pozbawił w krótkim czasie wszelkiego znaczenia poważniejszego odrębne języki obszarów, pochłanianych przez Francję w jej rozwoju historycznym od czasów najdawniejszych aż do r. 1860, kiedy Włochy odstąpiły jej Sabaudję i Niceę. Nie tylko gwary miejscowe rozmaitych okolic, ale nawet język prowansalski, którym mówi obecnie około 10 milionów ludzi, oraz języki Bretończyków, Basków, Flamandów i t. d. spadły do rzędu pogardzanych „patois”.

Statystyka francuska aż do lat ostatnich nie uwzględniała żadnych żywołów niefrancuskich wśród obywateli państwa, w którym „narodowość” została jaknajściślej utożsamiona z przynależnością państwową, a język francuski stał się jedynym urzędowym przewodnikiem kultury. Ale rzeczywistość nie odpowiadała bynajmniej tej prawdzie urzędowej. Jakkolwiek inteligencja pochodzenia niefrancuskiego weszła w skład francuskiej warstwy wykształconej i dała jej bardzo liczny zastęp najwybitniejszych przedstawicieli z Napoleonem na czele, nie mniej jednakże lokalne odrębności językowo-narodowościowe nie przestawały istnieć, choć język francuski w znacznej mierze je zacierał, spychając na niziny społeczne i uszczuplając znacznie ich granice terytorjalne.

Mijały dziesięciolecia, i Francja dumna była ze swej jednolitości narodowej — aż wreszcie fale nowożytnych ruchów narodowościowych dotarły i do niej. Początkowo w postaci skromnych aspiracji odrębności literackiej (ruch t. zw. felibrów i Mistral w Prowancji), później w formie lokalnego regionalizmu, wreszcie — dążności autonomicznych i nawet takich, zupełnie niespodziewanych, objawów jak zamach alzackczyka Jerzego Benoit (21 grudnia 1928 r.) na prokuratora państwowego, Fachota, w Kolmarze, lub wyśadenie w powietrze pomnika przyłączenia Bretanji (w r. 1932) w Rennes. Już w r. 1927 powstaje „Comité central des minorités nationales de France”, łączący usiłowania autonomistyczne Alzackczyków, Korsykanów i Bretończyków, od r. 1928 również i Flamandów. Ruch autonomistyczny w odzyskanych prowincjach Alzacji i Lotaryngji przybiera bardzo poważne roz-

miary, to też władze francuskie muszą się z nim liczyć całkiem serio.

W l. l. 1921 i 1926 rząd francuski, łamiąc wiekowe tradycje, wprowadza w Alzacji i Lotaryngji rubryki językowe przy spisie ludności. Ponieważ jednak — poza tym wyjątkiem — statystyka językowo-narodowościowa we Francji w dalszym ciągu nie istnieje, przeto ustalenie jako tako wiarygodnych cyfr w tej dziedzinie napotyka na wielkie trudności, z których badacze, poświęcający się tej kwestji, usiłują w ten czy inny sposób wybrnąć.

Dla szczepów, zupełnie odrębnych etnicznie i językowo, jak Baskowie, Bretończycy, Flamandowie, Katalończycy i Włosi korsykańscy, podstawą obliczeń są zajmowane przez nich w zwartej masie obszary narodowościowe. Ale, wychodząc z tej zasady, od razu mamy do przezwyciężenia szereg szkopułów.

Przedewszystkiem granice poszczególnych departamentów, okręgów czy innych jednostek administracyjnych nie odpowiadają ściśle granicom językowym. Następnie, danym językiem miejscowym posługuje się nie cała ludność, tylko głównie wiejska, gdy miasta są przeważnie francuskie, i wszędzie istnieje ludność napływowa, nie znająca języka miejscowego. W ten sposób liczba Bretończyków, Basków i t. d. bynajmniej nie odpowiada ogółowi ludności danego obszaru, chociażby ten był jaknajściślej wydzielony na podstawie etnograficznej. Liczba ta zawsze będzie mniejsza, ale w jakim stopniu, bardzo trudno ustalić. Stąd wszelkie liczby, dotyczące tych szczepów, zawsze są nacechowane dowolnością, zupełnie zrozumiałą. Jeszcze gorzej jest z ustosunkowaniem liczebnem Francuzów

północnych do Prowansalów. Wprawdzie linję, dzielącą dwa te obszary językowe, można z mniejszą czy większą dokładnością wykreślić na mapie, choć istnieją i gwary przejściowe — prowansalsko-francuskie. Ale „ciężar gatunkowy” dwóch tych języków jest bardzo różny. Różnem jest ich znaczenie społeczne i kulturalne. Wzajemny ich stosunek da się porównać ze stosunkiem języków rosyjskiego i ukraińskiego w połowie XIX stulecia. Francuski jest językiem o wielkiem znaczeniu międzynarodowem, językiem państwa, miast, inteligencji, szkolnictwa, bogatej literatury, przyczem świadomość narodowa Prowansalów nie stoi wyżej od świadomości Ukraińców z okresu wystąpień Szewczenki. Dlatego też obliczenie ludności na prowansalskim obszarze językowym nie da w rezultacie liczby Prowansalów pod względem językowym czy narodowościowym.

Przy opieraniu się na podstawie terytorjalnej z natury rzeczy pomija się wszystkie jednostki czy grupy, mieszkające w rozproszeniu poza swym obszarem narodowościowym, a więc pomniejsza się liczbę danej narodowości. Jednem słowem cyfry, otrzymane przy tej metodzie badania, zawsze będą dalekie od ścisłości i tylko w przybliżeniu odpowiedzą prawdzie. I jeszcze jedno należy podnieść. Na terytorjum Francji mieszka przeszło dwumiljonowa masa cudzoziemców, których pewne odłamy mówią językami, używanymi przez rdzenną ludność Francji. Belgowie-Waloni, osiedlając się we Francji, wzmagają jej element francuski, tak samo jak Szwajcarzy z kantonów francuskich, ale Belgowie, mówiący po flamandzku, zamieszkujący we Flandrji francuskiej, wzmacniają miejsco-

wy żywioł flamandzki, osłabiając francuski. To samo jest z setkami tysięcy imigrantów włoskich, którzy zmieniają charakter etnograficzny południowo-wschodnich kresów Francji. Tego jednak statystyka nie jest w stanie uchwycić, zwłaszcza, że np. Waloni i Flamandzi figurują w niej jednakowo w rubryce Belgów, tak samo jak Katalończycy czy Baskowie z za Pireneów w rubryce Hiszpanów obok Kastylczyków.

Oczywiście, że wobec kolosalnej przewagi nie tylko kulturalnej, ale i liczebnej Francuzów (wraz z niewyodrębniającymi się dziś Prowansalami) znaczenie „mniejszości narodowych“ we Francji, stanowiących razem (bez cudzoziemców) około 8%, w dodatku przeważnie niekorzystnie dla nich rozmieszczonych terytorjalnie, jest dość nikłe. Bądź co bądź jednak i Francja je posiada i tam stają się one przedmiotem trosk państwowych — gdzieniegdzie, zwłaszcza wzdłuż granicy niemieckiej i włoskiej, dość poważnych.

Przyjrzyjmy się teraz poszczególnym odłomom ludności Francji w kolejności ich siły liczebnej — na podstawie kryterjów językowych. Opieramy się tu na opracowaniu L. Tesnière'a, ustalającego wszystkie cyfry na dzień 31-go grudnia 1926 r. według ostatniego spisu ludności Francji 27 marca 1926 roku ¹⁾.

Pod względem językowym Francję można podzielić na 8 terytorjów: 1) francuskie, 2) prowansalskie, 3) niemieckie, 4) bretońskie, 5) włoskie, 6) flamandzkie, 7) katalońskie i 8) baskijskie. Należy przytem zastrzec się, że chodzi tu w większości wypadków nie o zwarty obszar, lecz raczej o zasięg danego ję-

¹⁾ 38.280.189 ludności rdzennej, bez cudzoziemców (tych ostatnich 2.044.000).

zyka wśród ludności wiejskiej, miasta bowiem i warstwy wykształcone i na tych terytorjach posługują się językiem francuskim, który też znany jest i ludności wiejskiej, używającej go często obok swego języka macierzystego. Stąd wielkie rozpowszechnienie dwujęzyczności na obszarach niefrancuskich. Uwzględniając to zastrzeżenie, można nie bez racji uznać całe terytorjum państwowe Francji za zasięg języka francuskiego, który zresztą obejmuje dość znaczne obszary i poza granicami politycznymi Francji — przedewszystkiem w Belgji i w Szwajcarji.

Zasięg języka prowansalskiego (langue d'oc) obejmuje następujące departamenty Francji południowej: Basses-Alpes, Hautes Alpes, Alpes — Maritimes, Ardèche, Ariège, Aude, Aveyron, Bouches-du-Rhône, Cantal, Corrèze, Creuse, Dordogne, Drôme, Gard, Haute-Garonne, Gers, Gironde, Hérault, Landes, Loire, Haute-Loire, Lot, Lot-et-Garonne, Lozère, Puy-de Dôme, Basses-Pyrénées (z potrąceniem obszaru Basków), Hautes-Pyrénées, Pyrénées-Orientales (z potrąceniem obszaru Katalończyków), Tarn, Tarn-et-Garonne, Var, Vaucluse, Haute-Vienne. Obszar ten posiada—10.492.758 mieszkańców, skąd wniosek L. Tesnière'a, że „liczba osób posługujących się gwarami prowansalskimi jest niższa od 10 milionów”. Tesnière wyróżnia jeszcze terytorjum przejściowe — prowansalsko-francuskie, obejmujące departamenty Ain, Doubs, Isère, Jura, Savoie i Haute-Savoie o ludności 1.879.077 i tu „liczba osób, posługujących się gwarami francusko-prowansalskimi jest niższa od 2 milionów”.

Zasięg języka niemieckiego mieści się całkowicie w Alzacji i Lotaryngji, gdzie wyjątkowo stawiano pytania co do języka ludności przy spisach w l. l. 1921 i 1926. Otrzymane tą drogą dane nie zostały jednak przepracowane szczegółowo „z braku kredytów”, a sam sposób stawiania pytań, dotyczących języka ludności, budzi wielkie wątpliwości co do wartości otrzymanych tą drogą danych. Pytano mianowicie o „langue usuelle” (Umgangssprache) i wymieniano: „francuski”, „dialekt”, „niemiecki” i „inne języki”. Przy „dialekcie” musiało powstać nieporozumienie — czy chodzi tu o gwary francuskie, czy też niemieckie. W rezultacie nawet badacz francuski, chcąc dojść prawdy, musi zestawiać te dane z cyframi niemieckiej statystyki przedwojennej, wprowadzając tendencyjną, niemniej jednak racjonalniejszą. I my musimy uczynić to samo, posługując się obliczeniami W. Winklera. Cyfry statystyki niemieckiej dają obraz następujący:

Rok 1900 ogół ludności 1.718.812 (100%), jęz. niemiecki 1.429.323 (86,83%), niem. i franc. 6.018 (0,35%), franc. 199.433 (11,60%), inne 21.038 (1,22%).

Rok 1905 ogół ludności 1.814.564 (100%), jęz. niemiecki 1.575.122 (86,81%), niem. i franc. 5.363 (0,29%), franc. 200.220 (11,03%), inne 33.859 (1,87%).

Rok 1910 ogół ludności 1.874.014 (100%), język niemiecki 1.634.260 (87,20%), niem. i franc. 3.395 (0,20%), franc. 204.262 (10,90%), inne 32.097 (1,70%).

Przyłączenie Alzacji i Lotaryngji do Francji wywołało gromadny exodus napływowego elementu niemieckiego — zjawisko, dobrze nam znane z Poznańskiego i Pomorza. Ruch ten — według Tesnière'a — uszczuplił kraj o 213.965 Niemców. Z drugiej znów

strony do wyjarzmionego kraju napłynęło kilkadziesiąt tysięcy urzędników francuskich i byłych emigrantów (z okresu po 1870 r.), względnie ich potomków. Tesnière ustala ich liczbę na 50.000. Dwa te zjawiska znacznie wpłynęły na osłabienie żywiołu niemieckiego w odzyskanych prowincjach. Do tego jeszcze należy dodać fakt, że obecnie przyznawanie się do francuzczyzny lub niemczyzny z punktu widzenia oportunistu politycznego pociąga za sobą skutki wręcz odwrotne do tych, z jakimi trzeba się było liczyć za panowania najazdu niemieckiego. W rezultacie wyniki spisu ludności z r. 1926 dają taki obraz (według Winklera):

Ogół ludności 1.779.186, jęz. niemiecki 1.107.990 (62,3%), niem. i franc. 175.051 (9,8%), franc. 318.165 (17,8%), inne 67.422 (3,7%), bez podania języka 110.558 (6,2%).

w tem:

mówiących „dialektem”	983.289	55,27%
„ „ i po niemiecku	55.715	3,13%
„ po niemiecku	68.986	3,78%

Winkler zupełnie słusznie odrzuca wprowadzone przez Tesnière'a kategorie odrębne „Alsacien-lorrain” i „judéo-allemand”, ale jednocześnie uważa prawie wszystkich, nie podających języka, za Niemców, co również chyba nie jest ścisłe. W ostatecznym wyniku W. Winkler ocenia mówiących po niemiecku w Alzacji i Lotaryngji na mniej więcej 1.400.000, gdy wszystkie trzy rubryki Tesnière'a (alzatzycy-lotaryńczycy, Niemcy i Żydo-Niemcy) dają w sumie 1.381.305. Różnica więc nie jest duża.

Zasięg języka bretońskiego obejmuje departamenty Finistère, Côtes-du Nord, Morbihan

i drobne skrawki sąsiednich, ale trzeba zaznaczyć, że językowy obszar bretoński stale się kurczy, cofając się przed francuskim, tak że linja, ustalona z całą dokładnością przez Sebillota w r. 1886, jest obecnie mocno przestarzała. Liczbę osób, mówiących po bretońsku, Tesnière podaje na mniej więcej 1.000.000.

Zasięg języka włoskiego obejmuje Korsykę. Włochów korsykańskich jest według Tesnière'a 291.212. Tu należy podnieść, że wśród cudzoziemców, przebywających we Francji, Włochów jest 807.000, przyczem znaczna ich część osiedliła się masowo na południo-wschodnich kresach Francji, nadając niektórym okolicom na pograniczu niemal włoski charakter.

Zasięg języka flamandzkiego znajduje się w departamencie du Nord w okręgach Dunkerque i (dawnym) Hazebrouck i obejmuje 150.000 ludności rdzennej, do której należy załączyć około 50.000 napływowej ludności flamandzkiej z sąsiedniej Belgji. Razem więc byłoby według Tesnière'a 200.000 Flamandczyków, mówiących zresztą i po francusku z nielicznymi wyjątkami.

Zasięg języka katalońskiego obejmuje dawną prowincję Roussillon w departamencie Pyrénées Orientales na granicy Hiszpanji, gdzie — po drugiej stronie Pireneów — mieszka przeważająca część Katalończyków. Język kataloński i we Francji odznacza się wielką żywotnością, mówi się nim nawet po miastach. Katalończyków we Francji jest według Tesnière'a 186.259 w zwartej masie.

Zasięg języka baskijskiego znajduje się w okręgach Bayonne i Mauléon w departamencie

Basses-Pyrénées — również na granicy Hiszpanji, gdzie mieszka większość Basków. Liczba Basków francuskich, przeważnie mówiących i po francusku, nie przekracza według Tesnière'a 100.000.

Wśród cudzoziemców we Francji najliczniej są reprezentowani obywatele Włoch (807.000), Hiszpanji (467.000), Belgji (460.000) i Polski (310.000)¹⁾.

Obraz stosunków językowych Francji przedstawia się schematycznie w sposób następujący:

Francuzi (wraz z Prowansalami))	35.119.413	91,7%
(w tem Prowansalów — 10.492.758		
29,88%, posługujących się gwarami		
przejściowymi prowansalsko-francus-		
kiemi — 1.879.077 5,35%).		
Niemcy ²⁾	1.381.305	3,6%
Bretończycy	1.000.000	2,6%
Włosi korsykańscy	291.212	0,8%
Flamandzi	200.000	0,5%
Katalończycy	186.259	0,5%
Baskowie	100.000	0,3%
Cyganie	2.000	0,0%
	38.280.189	100,0%

Do tego dochodzi około 2½ miliona cudzoziemców, wśród których Tesnière oblicza mówiących po francusku Walonów belgijskich na 210.640, Włochów na 807.000, Flamandów belgijskich na 243.644.

¹⁾ Polaków polskie urzędy emigracyjne i konsularne obliczają na 500—600 tysięcy.

²⁾ Łączymy tu w jedną trzy rubryki Tesnière'a: a) alzaccko-lotaryńską, b) niemiecką i c) żydowsko-niemiecką w Alzacji, nie widząc racjonalności ich wyodrębnienia.

XII.

G R E C J A.

Państwo greckie w obecnych jego granicach jest wynikiem prawie stuletniej walki narodu greckiego z Turcją, pod której władzą pozostawał od XVI stulecia. Powstania, wybuchające w pierwszej ćwierci XIX wieku, doprowadziły w r. 1829 do utworzenia niepodległego królestwa Grecji, które, obejmując tylko część ziem greckich, stało się ośrodkiem dążeń do odzyskania reszty. W r. 1863 Grecja odzyskuje wyspy Jońskie, na mocy traktatu berlińskiego rozszerza nieco swe granice ku północy, w r. 1881 zdobywa Tesalję. Stopniowo usamodzielniająca się od r. 1898 Kreta staje się integralną częścią Grecji w r. 1910. Wojny bałkańskie 1912—13 r. przynoszą dalsze zdobycze, a Wielka Wojna daje Grecji znaczne terytorja w Tracji i Macedonji, tak że w końcu dochodzi do zjednoczenia prawie wszystkich ziem i wysp greckich w Europie. Natomiast usiłowania w kierunku usadowienia się na brzegu Azji Mniejszej, posiadającej liczną ludność grecką, nie tylko skończyły się niepowodzeniem, ale doprowadziły do jedynej w dziejach nowożytnych wymiany ludności — greckiej i tureckiej. Przeszło milionowa masa ludności greckiej przesiedliła się z Azji Mniejszej i innych prowincyj tureckich do Grecji, gdy z tej ostatniej wyniosło się 387.000 Turków i 52.000 Bułgarów.

Statystyka grecka uwzględnia język ludności. Spis ludności, dokonany po raz ostatni w r. 1928, przedstawia następujący obraz językowy Grecji:

Grecki	5.759.523	92,8%
Turecki	191.254	3,1%
Macedoński	81.984	1,3%
Szpanjolski	63.200	1,0%
Ormiański	33.634	0,5%
Kucowołoski	19.703	0,3%
Reszta	55.386	1,0%
	6.204.684	100,0%

Tu należy podnieść, że i w Grecji niezawsze język może być utożsamiany z narodowością. Tak np. prawosławni, którzy przy spisie ludności podali język turecki (103.642), nie są bynajmniej Turkami, lecz uchodźcami z Turcji — Grekami, którzy, zatraciwszy na obczyźnie język, nie mniej jednakże zachowali poczucie przynależności do narodu greckiego.

Ze względu na strukturę narodowościową Grecję możnaby uważać za państwo prawie jednolite narodowo, tem bardziej, że i te drobne skupienia niegreckie, jakie gdzieś występują na jej terytorjum, z wyjątkiem Macedończyków, mówiących po Bułgarsku i poczęści Kucowołochów (szczep rumuński), nie tworzą zwartych mas. I jedni i drudzy są skupieni w północnej części państwa. Mówiący po szpanjolsku Żydzi skupieni są głównie w Salonikach.

XIII.

H I S Z P A N J A.

W walce z inwazją arabską, która na początku VIII wieku stanęła mocną stopą na półwyspie Iberyjskim, kształtowały się dzieje ludów współczesnej Hisz-

panji, tworzących niezależne królestwa i prowincje Aragonji, Asturji, Katalonji, Leonu, Nawarry, Walencji i Kastylji. Tej ostatniej przypadła w udziale praca zespolenia w jedną całość państwową owych niezależnych tworów politycznych. W r. 1469 z Kastylją łączy się królestwo Aragonji, które już uprzednio połączyło ziemie Nawarry, Walencji i Katalonji pod wspólnem berłem. Zwycięstwo nad Arabami, zakończone w r. 1492 zdobyciem Grenady, a jednocześnie skutki odkrycia Ameryki przyczyniły się do wielkiego wzrostu potęgi Kastylji i wpływu Madrytu, który miał odegrać rolę iberyjskiego Paryża.

Niemniej jednakże, pomimo przewagi Madrytu i języka kastylskiego, zjednoczona Hiszpanja w dalszym ciągu pozostawała zlepkiem autonomicznych prowincyj, które broniły zacięcie wszystkich cech swej odrębności administracyjno-prawnej i pielegnowały własną kulturę. Zwłaszcza silnie zaznaczała swą odrębność Katalonja, a jej stolica, Barcelona, starała się zawsze konkurować z Madrytem. To też, pomimo wzrastającego z biegiem czasu centralizmu i wpływu żywiołu kastylskiego, tradycje odrębności poszczególnych ziem Hiszpanji nigdy nie zamierały i od czasu do czasu przejawiały się w sposób bardzo stanowczy.

Dopiero w pierwszej połowie w. XIX-go wprowadzona na wzór francuskiej unifikacyjna reforma administracji państwowej kładła oficjalnie kres dawnej samodzielności ziem Hiszpanji, w tej liczbie i zamieszkanych przez Katalończyków i Basków. Ale wzrost centralizmu kastylskiego nie zniszczył ich odrębności, wyrażającej się w samodzielnych ruchach literackich i politycznych. Zwłaszcza silne były rosnące z bie-

giem czasu dążności narodowo-autonomiczne Katalończyków, słabsze Basków, jeszcze słabsze ludności hiszpańskiej Galisji, posługującej się dialektem języka portugalskiego, Ani pewne ustępstwa, zwłaszcza wobec Katalonji, ani surowe represje w okresie dyktatury Primo de Rivery nie osłabiły tych dążności, które po rewolucji kwietniowej 1931 r. przybrały zupełnie określony, radykalnie autonomiczny charakter.

Katalonja zdobyła w r. 1932 w drodze ustawodawczej szeroką autonomję, poczem na porządku dziennym stanęła sprawa usamodzielnienia terytorjum Basków. Za nią wysuwa się „la cuestion gallega” — sprawa Galisji — i wogóle federalizacji Hiszpanji na podstawie odrębności językowych i regionalnych.

Statystyka urzędowa Hiszpanji niema dotychczas rubryk narodowościowych czy językowych. Przy ostatnim spisie ludności z 31.XII. 1920 r., tak samo jak i przy wszystkich poprzednich, nie pytano ludności o język, to też, chcąc ustalić skład narodowościowy Hiszpanji, musimy postępować według metod, stosowanych do Francji, z takiemiż samemi zastrzeżeniami co do bardzo względnej ścisłości otrzymywanego tą drogą materiału. Analogiczne zastrzeżenie należy zrobić i wobec języka kastylskiego w Hiszpanji. Wprawdzie przewaga jego w życiu narodów tego państwa jest o wiele słabsza niż francuskiego we Francji, ale język kastylski zdążył w ciągu stuleci stać się pierwszorzędnym czynnikiem w życiu publicznem całego państwa i znajomość jego przeniknęła dość głęboko w masy, nawet posługujące się miejscowymi językami i dialektami w życiu codziennem. Stąd bardzo szeroko

rozpowszechniona dwujęzyczność różnolitej ludności Hiszpanji.

Pod względem językowym Hiszpanję można podzielić na 4 terytoria: 1) kastylskie, 2) katalońskie, 3) baskijskie i 4) galisyjskie (gallego).

Zasięg języka kastylskiego czyli hiszpańskiego we właściwym tego słowa znaczeniu obejmuje całą Hiszpanję w tym sensie, że wszędzie wykształcone warstwy ludności, zwłaszcza po miastach, znają ten język, choć posługują się i miejscowymi językami i dialektami. Dialekty i gwary języka kastylskiego panują wszechwładnie na olbrzymim obszarze między zatoką Biskajską a morzem Śródziemnym, w prowincjach Asturji, Starej i Nowej Kastylii, Aragonji, Andaluzji i Mursji. Liczbę ludności rdzennej kastylskiej Tesnière oblicza na 15.605.926.

Zasięg języka katalońskiego obejmuje północno-wschodnie kresy Hiszpanji — prowincje Katalonję i Walencję oraz wyspy Balearskie. Wobec wielkiej żywotności języka katalońskiego można przyjąć za Tesnière'm, że ogół ludności tych prowincyj w liczbie 4.753.529 mówi po katalońsku. Objęcie tą liczbą napływowej ludności kastylskiej równoważy się nieuwzględnieniem Katalończyków, mieszkających w innych częściach Hiszpanji.

Zasięg języka baskijskiego mieści się całkowicie w prowincjach Alava, Guipuzcoa, Viscaya (właściwe prowincje baskijskie) i Nawarra, z głównym ośrodkiem miejskim Bilbao. Tesnière ustala liczbę ludności Hiszpanji, posługującej się językiem baskijskim, na 600.000. Sami Baskowie podnoszą tę liczbę do 800.000.

Zasięg języka gallego obejmuje północnozachodni kąt Hiszpanji — prowincję Galisję, sąsiadującą od północy z Portugalją. Mówiących tym językiem według Tesnière'a jest 2.247.899.

Obraz stosunków językowych Hiszpanji przedstawia się w sposób następujący:

Kastylski	15.605.926	66,8%
Kataloński	4.753.529	20,3%
Gallego	2.247.899	9,6%
Baskijski	600.000	2,5%
Reszta	30.000	0,8%
	23.237.354	100,0%

XIV.

H O L A N D J A.

Holandja jest państwem o olbrzymiej przewadze jednej narodowości, mówiącej po holendersku, obok której istnieje stosunkowo drobna mniejszość fryska, zamieszkująca prawie całą kontynentalną część prowincji Fryzji (z wyjątkiem mówiących po holendersku okręgów Ooststellingwerf i Weststellingwerf), wyspę Schirmonnikoog i część wyspy Terschelling.

Statystyka holenderska nie wyodrębnia ludności, posługującej się językiem fryskim, wobec czego ścisłe ustalenie jej liczby jest bardzo trudne. Tesnière usiłuje dokonać tego zapomocą wydzielenia z prowincji Fryzji terytorjum o ludności fryskiej, stanowiącej 23% tej prowincji, i dochodzi tą drogą do ustalenia liczby Fryzów holenderskich na 317.914 (na 31.XII. 1926 r.). Skład narodowościowy Holandji przedsta-

wiałby się wobec tego w sposób następujący (na 31.XII. 1926) — bez obcokrajowców:

Mówiący po holendersku	7.085.305	95,7%
Mówiący po frysku	317.914	4,3%
	7.403.219	100,0%

XV.

JUGOSŁAWJA.

Obecna Jugosławja jest państwem, które powstało w ostatecznym wyniku kilkudziesięcioletnich walk Słowian południowych o wyjarzmienie się z pod obcej władzy i o zjednoczenie. Wielka Wojna dała Serbom, Chorwatom i Słoweńcom i jedno i drugie. Z istniejącem od r. 1878 niepodległym państwem Serbji zostały połączone ziemie serbskie Austrii, Węgier i częściowo Turcji, ziemie chorwackie, wchodzące uprzednio jako kraj autonomiczny w skład Węgier, wreszcie ziemie słoweńskie, należące przed wojną do Austrii, oraz zlikwidowane serbskie państewko Czarnogórze. Oprócz tego Jugosławja objęła swem panowaniem część Macedonji o spornem obliczu narodowościowym oraz skrawki ziemi, zamieszkane przez Albańczyków. W rezultacie Jugosławja przedstawia się jako państwo o dość niejednorodnym składzie językowo-narodowościowym, zwłaszcza, że oprócz ludności południowo-słowiańskiej i albańskiej posiada ono dość znaczną liczbę ludności madziarskiej, niemieckiej i rumuńskiej. Niejednorodność narodowościową Jugosławji potęgują jeszcze różnice wyznaniowe jej ludności, odgrywające rolę spólczynnika narodowościowego, osła-

biającego zwartość językową (Chorwaci — katolicy uważający się za narodowość odrębną, pomimo że mówią tym samym językiem, co i Serbowie prawosławni; mahometanie, mówiący po serbo-chorwacku, częściowo uważający się za Turków).

Statystyka Jugosławii uwzględnia język macierzysty ludności, przyczem Serbowie i Chorwaci stanowią jedną rubrykę wraz z tą częścią południowych Słowian, którzy zamieszkują Macedonję i mówią dialektem bułgarskim. Skutkiem tego istnienie Bułgarów jako zwartej masy ludności pewnej części państwa jest zupełnie ignorowane. Tak samo do rubryki serbo-chorwackiej zaliczono ludność okręgów Nisz, Piroć, Vranje, która za czasów panowania tureckiego uważała się za Bułgarów, ale która po przyłączeniu ich w r. 1878 do Serbji uległa wpływom językowym serbskim, jakkolwiek nie zatraciła ostatecznie cech bułgarskich.

Ostatni, a zarazem pierwszy w zjednoczonej Jugosławii spis ludności z r. 1921 przedstawia następujący obraz językowy:

Serbo-chorwacki	8.946.884	74,4%
Słoweński	1.024.761	8,5%
Niemiecki	513.472	4,3%
Madziarski	472.409	3,9%
Albański	441.740	3,7%
Rumuński	229.398	1,9%
Turecki	150.322	1,2%
Cygański	46.663	0,3%
Żydowsko-hiszpański . . .	18.464	0,1%
Włoski	12.825	0,1%
Reszta	160.385	1,6%
	12.017.323	100,0%

Jak już mówiliśmy wyżej, cyfra Serbów i Chorwatów obejmuje zarazem nieuznawanych przez statystykę urzędową Bułgarów, wobec czego należy tych ostatnich z liczby 8.946.884 wyodrębnić, co jednakże nie jest łatwem. Tesnière czyni to w sposób następujący. Ponieważ wyniki spisu ludności są podawane według prowincyj, a ludność, mówiąca po bułgarsku, zamieszkuje w zwartej masie 7 okręgów południowych królestwa, przyłączonych na mocy traktatu w Neuilly, oraz wyżej już wspomniane trzy okręgi, przyłączone na mocy traktatu berlińskiego r. 1878, przeto wyłącza ją z ogólnej liczby Serbów i Chorwatów. W ten sposób ta ostatnia zostaje zmniejszona o 578.318 (Macedończyków) + 68.457 (ludność bułgarska 3-ch okręgów, przyłączonych w r. 1878), przy czem Tesnière traktuje każdą z tych grup oddzielnie — pierwszą jako macedońską, drugą jako bułgarską. Tą drogą uzyskałoby się dla Serbów i Chorwatów cyfrę 8.300.109 zamiast 8.946.884.

Zasięg językowy serbo-chorwacki obejmuje większą część państwa. Wchodzą doń dawne: Serbja z wyjątkiem wyżej wzmiankowanych 3-ch okręgów o ludności, mówiącej po bułgarsku, Czarnogórze, Bośnia i Hercegowina, Dalmacja, Chorwacja i Slawonja. W dawnych prowincjach węgierskich Banat, Baczka i Baranja, gdzie panuje zupełna szachownica językowa, ludność mówiąca po serbo-chorwacku, stanowi względną większość (37,2%).

Zasięg języka słoweńskiego, bardzo zbliżonego do serbo-chorwackiego, jednak posiadającego własną, odrębną, literaturę, mieści się w północ-

no-zachodnim kącie państwa, w dawnych, odłączonych od Austrii, prowincjach Krainy i części Styrii.

Zasięg języka bułgarskiego obejmuje południową część państwa, wciśniętą między Albanję, Grecję i Bułgarję, t. j. część serbską Macedonii—okręgi Kumanovo, Tetovo, Skoplje, Bregalnica (Sztip), Ochryda, Bitol i Tikvesz — oraz okręgi Nisz, Pirot i Vranje.

Zasięg języka albańskiego przylega od północy i północnego wschodu do dzisiejszego państwa Albanji — w dawnej Starej Serbji.

Zasięg języka rumuńskiego we właściwym tego słowa znaczeniu występuje na wschodzie państwa — na pograniczu Bułgarji i Rumunji oraz w Banacie. Pozatem t. zw. Macedorumuni, inaczej Kucowołosi albo Cincarowie, mówiący po rumuńsku, mieszkają w Macedonii serbskiej.

Zasięg języka tureckiego mieści się w południowo-wschodniej części Macedonii serbskiej.

Zasięg języka madziarskiego mieści się głównie w dawnych prowincjach Banat, Baczka i Baranja, gdzie Madziarzy stanowią 27,7% ludności. Pozatem sporo jest Madziarów w rozproszeniu, zwłaszcza w Chorwacji i Slawonji (70.555).

Zasięg języka niemieckiego obejmuje luźne wyspy w Banacie, Baczce i Baranji oraz w Chorwacji i Slawonji. Pozatem Niemcy mieszkają w całym państwie, zwłaszcza w prowincjach, odłączonych od Austrii, w których zresztą liczba ich stale zmniejsza się.

Zasięg języka włoskiego ogranicza się do Dalmacji i poczęści Chorwacji i Slawonji.

XVI.

LICHTENSTEIN.

Malutkie księstwo Lichtenstein, którego ludność Tesnière ustala na 12.551 w dniu 31 grudnia r. 1926, jest pod względem językowym czysto niemieckie.

XVII.

LITWA I KŁAJPEDA.

Obecne państwo litewskie powstało w wyniku rozkładu powojennego Rosji i dążności niepodległościowych narodu litewskiego. Składa się ono z prawie całej dawnej gubernji Kowieńskiej bez wschodniego jej skrawka, z północnej Suwalszczyzny i małych odcinków ziemi Wileńskiej (b. powiatów święciańskiego, trockiego i wileńskiego) oraz z zajętego zbrojną ręką w r. 1923 okręgu Kłajpedy, który na mocy traktatu wersalskiego został odebrany Niemcom.

Statystyka litewska uwzględnia narodowość ludności, wobec czego urzędowy obraz stosunków narodowościowych Litwy przedstawia się według ostatnich spisów ludności (na Litwie właściwej 17-go września 1923 r.; w Kłajpedzie 20 stycznia 1925 r.) w sposób następujący:

LITWA WŁAŚCIWA:

Litwini	1.701.863	84,2%
Żydzi	153.743	7,6%
Polacy	65.599	3,3%

Rosjanie	50.460	2,5%
Niemcy	29.231	1,4%
Łotysze	14.883	0,7%
Białorusini	4.421	0,2%
Reszta	1.592	0,1%

	2.021.792	100,0%
Cudzoziemcy	7.179	—

2.028.971 —

KŁAJPEDA:

Niemcy	59.337	43,5%
„Kłajpedzianie”	34.337	25,2%
Litwini	37.626	27,6%
Żydzi	578	0,4%
Rosjanie	267	0,2%
Reszta	4.222	3,1%

	136.367	100,0%
Cudzoziemcy	5.278	—

141.645 —

Cyfry powyższe, tak dotyczące Litwy właściwej, jak i Kłajpedy, są mocno tendencyjne. Dla Kłajpedy — okręgu o ludności przeważającej niemieckiej, stworzono specjalną rubrykę „kłajpedzian” w celu zneutralizowania wrażenia niemieckości kraju. Na Litwie właściwej ofiarą tendencji litwinizacyjnej padli przede wszystkim Polacy, wobec których władze litewskie uprawiają politykę eksterminacyjną. Obliczenie na podstawie danych głosowania do sejmów kowieńskich, przeprowadzone w 1926, przez Centralny Polski Ko-

mitet Wyborczy, dało dla Litwy właściwej ¹⁾ następujące wyniki:

Litwini	1.550.099	76,41%
Polacy	202.026	9,96%
Żydzi	181.836	8,96%
Niemcy.	44.596	2,00%
Rosjanie	42.610	2,00%
Łotysze	7.497	0,37%

Polacy siedzą w zwartej masie na wschodnich kresach Litwy (część polskiej Wileńszczyzny) oraz w okolicach Kowna (w Kownie stanowią większość ludności chrześcijańskiej), Niemcy w Kłajpedzie oraz w rozproszeniu na zachodzie Kowieńszczyzny i Suwalszczyzny, Żydzi mieszkają głównie po miastach i miasteczkach.

XVIII.

LUKSEMBURG.

Wielkie Księstwo Luksemburg jest małym państwem niemieckim, w którym istnieje parę miejscowości nad granicą belgijską o ludności, posługującej się gwarą walońską. Skutkiem warunków politycznych, przedewszystkiem długotrwałego współżycia z Belgją i sąsiedztwa z Francją język francuski jest rozpowszechniony wśród ludności niemal narówni z niemieckim.

¹⁾ Statystyka narodowościowa na podstawie danych głosowania do Sejmów. Opracowana według urzędowych danych statystyki wyborczej przez Centralny Polski Komitet Wyborczy. Kowno 1926.

Według spisu ludności z 1.XII.1922 r. ustosunkowanie się wzajemne części składowych ludności Luksemburga przedstawiało się w sposób następujący:

Niemcy, mówiący miejscową		
gwarą niemiecką . . .	227.558	87,1%
Francuzi (Waloni) . . .	649	0,2%
Cudzoziemcy . . .	33.436	12,7%
	261.643	100,0%

XIX.

Ł O T W A.

Państwo łotewskie, utworzone z łotewskiego obszaru etnograficznego, który przed Wielką Wojną mieścił się w granicach gubernij Kurlandzkiej, częściowo Inflanckiej i trzech powiatów Witebskiej (Latgalia, dawniej Inflanty Polskie), powstało w procesie rozkładu Rosji i w wyniku dążeń niepodległościowych narodu łotewskiego.

Statystyka łotewska uwzględnia narodowość ludności, to też obraz stosunków narodowościowych Łotwy na podstawie ostatniego spisu, z r. 1930, przedstawia się jak następuje:

Łotysze	1.394.957	73,5%
Rosjanie	201.778	10,6%
Żydzi	94.388	5,0%
Niemcy	69.855	3,7%
Polacy	59.374	3,1% ¹⁾
Białorusini	36.029	1,9%

¹⁾ Cyfra Polaków ze strony polskiej kwalifikowana jest jako zbyt niska.

Litwini	25.885	1,4%
Estowie	7.708	0,4%
Reszta	10.071	0,4%
	1.900.045	100,0%

Mniejszości obcojęzyczne na Łotwie mieszkają przeważnie w rozproszeniu. Zwłaszcza dotyczy to Żydów i Niemców jako ludności głównie miejskiej. Polacy i Białorusini skupiają się przeważnie w Łatgalji i w pow. iłukszańskim dawnej Kurlandji. Rosjanie na północnym wschodzie, Estowie na pograniczu z Estonją. Do osobliwości Łotwy należą szczątki fińskiego szczepu Liwów, mieszkające na północy Kurlandji w kilku wsiach w liczbie około 1.000 osób.

XX.

M O N A K O.

Drobne to księstewko posiada ludność jednolicie francuską w liczbie 22.153 osób (na 1.XII.1923).

XXI.

N I E M C Y.

Niemcy w granicach przedwojennych stanowiły owoc wieloletnich usiłowań poszczególnych szczepów germańskich do zespolenia się politycznego we wspólnej Rzeszy, obejmującej tak ziemie rdzennie niemieckie, jak i terytorja obconarodowe, przez Niemców w ten czy inny sposób opanowane. Stąd — obok olbrzymich terytorjów niegdyś słowiańskich, a doszczę-

nie zgermanizowanych, leżących na zachód od Elby, obok obszaru zupełnie wytępionych dawnych Prusów nad Bałtykiem, Rzesza niemiecka przed wojną obejmowała cały szereg terytoriów nieniemieckich, na których ludność niemiecka była bądź warstwą napływową, bądź rezultatem systematycznie przeprowadzanej germanizacji. Poza oddawna ze wszystkich stron przez żywioł germański otoczonym obszarem narodowościowym Serbów Łużyckich na pograniczu Prus i Saksonji, mocno elementem niemieckim przesyconym, należały tu przedewszystkiem ziemie polskie. Z pomiędzy nich tylko Śląsk, w znacznej mierze zgermanizowany, stanowił dawną zdobycz niemieckiego „Drang nach Osten”. Natomiast znaczna część Prus Wschodnich (Warmja), Pomorze i Poznańskie stały się łupem imperjalizmu niemieckiego dopiero w czasach podziałów Polski w XVIII i XIX stuleciach. Jeszcze świeższą zdobyczą Niemiec był duński Szlezwik, oderwany od Danji w r. 1864. Alzacja i Lotaryngja — stare prowincje francuskie — zostały przyłączone do Niemiec dopiero w r. 1871 na skutek zwycięstwa armji pruskiej nad Francją.

W ten sposób Niemcy przedwojenne posiadały — poza terytorjum narodowo-niemieckiem — obszary o ludności polskiej, litewskiej, serbo-łużyckiej, duńskiej i francuskiej oraz drobne skrawki ziemi, zamieszkane przez Czechów na południu i Fryzów na północy. Statystyka niemiecka uwzględniała język macierzysty ludności przy spisach. Tak przy spisie ludności r. 1900 dopytywano się o język macierzysty wszystkich mieszkańców Rzeszy. Później już rubryka językowa wypełniana jest (w r. 1910) tylko w Alzacji i Lota-

ryngji oraz w Prusach, na które zresztą przypadała olbrzymia większość żywiołów nieniemieckich Rzeszy. Statystyka językowa Niemiec zawsze była bardzo tendencyjna i skierowana ku pomniejszeniu liczby ludności obcojęzycznej. Dopuszczała się ona między innymi takich wybiegów, jak dzielenie danej narodowości na grupy (np. Francuzów — na Walonów i Francuzów, Polaków — na Polaków, Mazurów, Kaszubów i „dwujęzycznych”), a system eksterminacyjny, stosowany wobec ludności nieniemieckiej, odbijał się i przy spisach ludności.

Według statystyki z r. 1900 skład językowy ludności Niemiec przedstawiał się w sposób następujący:

Języki	Prusy	Inne państwa związkowe	Alzacja — Lotaryngja	Rzesza
Niemiecki .	30.383.089	20.007.695	1.492.347	51.883.131
%	88,13	99,17	86,79	92,04
Polski (wraz z mazurskim i kaszubskim)	3.482.518	26.780	1.637	3.510.935
%	10,10	0,13	0,09	5,94
Serbo-łużycki	69.712	47.093	6	116.811
%	0,20	0,23	0,00	0,20
Czeski . . .	93.441	24.225	99	117.765
%	0,27	0,12	0,00	0,21
Fryski . .	21.182	45	—	21.227
%	0,06	0,00	—	0,04
Litewski . .	115.422	88	9	115.519
%	0,33	0,00	0,00	0,21
Holenderski .	81.698	3.049	126	84.873
%	0,24	0,02	0,00	0,15
Francuski .	9.045	6.563	205.427	221.035
%	0,03	0,03	11,95	0,39

Duński . . .	140.635	4.580	58	145.273
%	0,41	0,02	0,00	0,26
Waloński . .	12.608	58	66	12.732
%	0,04	0,00	0,00	0,02
Inne	63.159	55.023	19.695	137.877
%	0,19	0,27	1,14	0,25
	34.472.509	20.175.199	1.719.470	56.367.178
%	100	100	100	100

Na rok 1910 (ostatni spis przedwojenny) skład językowy P r u s przedstawiał się jak niżej:

Niemiecki	35.123.510	87,45%
Polski (wraz z mazurskim i kaszubskim)	3.923.322	9,76%
Serbo-łużycki (bez Saksonji)	65.575	0,16%
Czeski	70.289	0,18%
Fryski	25.603	0,06%
Litewski	94.976	0,23%
Holenderski	19.720	0,05%
Francuski (bez Alzacji i Lotaryngji).	4.015	0,01%
Duński	136.337	0,34%
Waloński	10.311	0,02%
Reszta	701.561	1,74%
	40.165.219	100,0%

Z zestawienia dwóch tych tabliczek widać, że tylko jedna jedyna poważna rubryka — z pomiędzy obcojęzycznych — wykazuje wzrost, mianowicie p o l s k a. Poza tem wzrosła malutka rubryka Fryzów. Wszystkie inne stwierdzają spadek.

Wyniki Wielkiej Wojny nie tylko udaremiły wszelkie imperjalistyczne plany Niemiec w kierunku dalszej ekspansji we wszystkich kierunkach, przede wszystkim na wschód, ale i pozbawiły ich znacznej części uprzednio zdobytych ziem obcych. Niemcy musiały odstąpić na zachodzie zdobyte w r. 1871-ym

Alzacje—Lotaryngję—Francji, małe skrawki ziemi (Eupen i Malmedy) — Belgji, część Szlezwiku północnego—Danji, okręg Hulszyński—Czechosłowacji, Kłajpedę — Litwie, wreszcie część Poznańskiego, Prus Zachodnich i Górnego Śląska — Polsce. Temu częściowemu zadosyćczynieniu sprawiedliwości towarzyszył gromadny odpływ żywołu niemieckiego z odzyskanych przez sąsiadów obszarów nieniemieckich, co dało w swym wyniku zasadniczą zmianę stosunków narodowościowych na zwolnionych od przemocy niemieckiej terenach. Ponieważ jednak nie pozabawiono Niemiec całości zdobytych przez nie obszarów nieniemieckich, lecz tylko bardzo znacznej ich części, przeto Niemcy powojenne w dalszym ciągu posiadają ludność obcojęzyczną — nie tylko w rozproszaniu, ale i na zwartych obszarach, jak Łużyce, Śląsk Opolski, południowa Warmja, Powiśle i Mazowsze Pruskie. Oczywiście, procentowy stosunek ludności obcojęzycznej do niemieckiej spadł znacznie, nie mniej jednak Niemcy współczesne posiadają własną kwestję „mniejszości narodowych”, choć statystyka urzędowa nie daje całkowitego obrazu stosunków w tej dziedzinie.

Dane jedyne dotychczas powojennego spisu ludności Niemiec z r. 1925, opracowane przez W. Winklera na podstawie wydawnictwa urzędowego „Statistisches Handbuch für das Deutsche Reich” (1928) przedstawiają się jak następuje¹⁾:

¹⁾ Dla większej przejrzystości obrazu łączę dwie tabele Winklera (cyfr absolutnych i procentów) w jedną. Oprócz tego liczby, dotyczące drobnych domieszek językowych (rosyjskiej, angielskiej, włoskiej, francuskiej i węgierskiej) podaję w ogólnej rubryce „reszta”.

Podział ludności Rzeszy pod względem językowym.

JĘZYK	Obywatele niemieccy				Obcokrajowcy				Ogół ludności Niemiec			
	jedno- języczni	%	Dwu- języczni	%	jedno- języczni	%	Dwu- języczni	%	jedno- języczni	%	Dwu- języczni	%
Niemiecki . .	60.503.230	98,45	—	—	627.992	65,61	—	—	61.131.222	97,95	—	—
Polski . . .	214.115	0,35	507.721	0,82	142.199	14,86	37.977	3,97	356.314	0,57	545.698	0,87
Mazurski . .	49.926	0,08	31.172	0,05	372	0,04	171	0,02	50.298	0,08	31.343	0,05
Serbołużyczki .	62.462	0,10	9.967	0,02	160	0,02	37	—	62.622	0,10	10.004	0,02
Czeski . . .	10.795	0,02	9.983	0,02	19.587	2,05	6.220	0,65	30.382	0,05	16.203	0,03
Duński . . .	5.222	0,01	2.289	—	2.272	0,24	900	0,09	7.494	0,01	3.189	0,01
Holenderski .	3.461	0,01	1.343	—	24.489	2,57	7.089	0,74	27.950	0,04	8.432	0,01
Litewski . . .	2.751	—	2.860	—	1.457	0,15	407	0,04	4.208	0,01	3.267	0,01
Reszta . . .	25.220	0,05	11.006	0,02	66.501	6,94	19.266	2,01	91.721	0,14	30.272	0,06
Ogółem .	60.877.182		576.341		885.029		72.067		61.762.211		648.408	

Wprowadzenie rubryki „dwujęzycznych”¹⁾ przy spisie ludności wpłynęło wprawdzie na zatarcie w pewnym stopniu rzeczywistości, ale przy ogólnym zestawieniu nie odgrywa żadnej roli. Ponieważ Niemców „dwujęzycznych” według statystyki urzędowej wogóle niema, przeto wszystkich „dwujęzycznych” należy uznać za osoby o nieniemieckim języku macierzystym. Oczywiście, niema żadnej możliwości stwierdzenia stopnia zbliżenia do prawdy powyższych cyfr statystyki urzędowej, ale pewne światło rzuca na tę kwestję zestawienie danych językowych statystyki pruskiej z r. 1925 z danymi z r. 1910, odnoszącymi się do tych samych terytoriów.

Język	Obcojęzyczni		Ubytek %	Dwujęzyczni		Wzrost %
	1910	1925		1910	1925	
Polski .	955.278	207.326	78,3	97.428	477.925	390,5
w tem:						
G. Śląsk .	581.231	155.069	73,3	51.586	387.439	651,1
Mazowsze						
i połudn.						
Warmja .	71.648	14.073	80,4	12.494	18.356	46,9
Pogranicze	33.258	11.097	66,6	2.713	6.568	142,1
Prusy Zachodnie .	22.194	6.337	71,5	7.581	6.048	282,5
Mazurski	188.265	47.530	74,8	10.092	29.359	190,9
— w tem						
Mazowsze i południowa Warmja .	172.080	41.341	76,0	7.666	24.159	215,1
Serbołużyczki .	60.053	33.820	43,7	2.281	8.984	293,9
Litewski	22.845	3.078	86,5	1.966	2.163	10,0

¹⁾ Posiadających obok rodowitego — niemiecki.

Cyfry te wskazują z jednej strony na wyjątkowo gwałtowny wzrost „dwujęzycznych” — o 282, 390 i nawet 651%, z drugiej zaś na taki niezrozumiały spadek ludności obcojęzycznej, że dałby się on wytłumaczyć jedynie jakimiś katastrofami. Według zestawień W. Winklera liczba mówiących po polsku (już wraz z „dwujęzycznymi”) spadła o 367,455 czyli o 34,9%, mówiących po mazursku—o 121,468 czyli o 61,2%, po czesku o 30.056 (68,4%), po serbo-łużycku—o 19.530 (31,3%), po litewsku o 19.570 (78,9%), po duńsku o 4.566 (44,4%), po holendersku o 61.632 (73,0%). Ten zupełnie nieprawdopodobny postęp germanizacji w okresie lat 1910—1925 pozostanie nazawsze zagadką statystyczną, której nie podejmujemy się rozwiązać ¹⁾.

Obszary obcojęzyczne Niemiec mieszczą się na kresach wschodnich, południowych i północnych. Tylko na zachodzie skutkiem odpadnięcia Alzacji-Lotaryngji pas nadgraniczny jest czystoniemiecki.

Zasięg języka polskiego mieści się na Śląsku Opolskim, częściowo na Dolnym Śląsku, na Ma-

¹⁾ Mieczysław Przyski w artykule „Mniejszości językowe w Prusach w świetle spisu 1925 roku” („Sprawy Narodowościowe” 1928 N. 5, str. 479—501) podaje cały szereg dokumentalnych dowodów nadużyć i fałszerstw, popełnionych przy tym spisie. Upoważnia go to do następującego wniosku: „...spis 1925 r. był przygotowany, przeprowadzony i opracowany z wyraźną tendencją do umniejszenia stanu posiadania mniejszości narodowych. To też liczby otrzymane w jego wyniku nie mogą charakteryzować ani istotnego stanu rzeczy w tym względzie w r. 1925, ani nie dają pojęcia o faktycznych zmianach, jakie zaszły w ciągu ostatnich 15-tu lat przed spisem w liczbie mniejszości językowych” (str. 496).

zowszu Pruskiem, w Południowej Warmji, na Pograniczu (Grenzmark Posen — Westpreussen) i w powiatach bytomskim i lemborskim Pomorza. Na całym tym obszarze według spisu 1925 r. mieszka ludności polskiej (i mazurskiej) wraz z „dwujęzycznymi” 681,876, z czego na Śląsku Opolskim 542.508, na Mazowszu Pruskiem i na Warmji południowej — 97.929. Poza-tem Polacy mieszkają w rozproszeniu w całych Niemczech, przedewszystkiem w Reńsko-Westfalskim okręgu przemysłowym, gdzie liczba mówiących po polsku (i mazursku) wraz z „dwujęzycznymi” wynosiła w r. 1925 — 79.940.

Zasięg języka serbo-łużyckiego albo raczej serbo-łużyckich (górn- i dolnołużyckich) obejmuje mały skrawek ziemi po obydwu brzegach Szprewy, częściowo w Saksonji, częściowo w Prusach, w okolicach Budziszyna (Bautzen) i Chociebuża (Cottbus). Ci ostatni Mohikanie wytępionych doszczętnie słowian zaodrzańskich topnieją systematycznie, choć bronią się jak mogą przeciwko ostatecznej zagładzie. Statystyka niemiecka wykazywała ich w r. 1849 — 141.649, w r. 1861 — 136.760, w r. 1910 — 116.811, wreszcie w r. 1925 — 72.626. Sami Łużyczanie i obiektywni badacze stanu ich posiadania cudzoziemcy podają, oczywiście, cyfry daleko wyższe: A. Muka na początku 9-go dziesięciolecia — 166.067; A. Czerny na rok 1900 — 146.067; Skala i Bogenzee na podstawie prywatnego spisu ludności w l. l. 1926—1927 na 160.000.

Zasięg języka litewskiego znajduje się na terenie Prus Wschodnich z ośrodkiem w Tylży.

Teren litewski sięga od północnej i wschodniej granicy Prus Wschodnich aż do południowych źródeł Pregoty i do samej Pregoty, na zachodzie aż po rzekę Dejme i po zalew Kuroński. W r. 1925 statystyka niemiecka wykazuje zaledwie 7.475 osób, mówiących po litewsku, razem już z „dwujęzycznymi”. Sami Litwini podnoszą tę liczbę kilkakrotnie — do 30 ... 40.000.

Zasięg języka czeskiego obejmuje hrabstwo Kłockie (Glatz) i sąsiednie powiaty śląskie — Strzelno (Strehlen), Głupczyce i Racibórz. Ze wszystkich mniejszości narodowych Niemiec jest to ludność najmniej (obok Litwinów) uświadomiona. Statystyka niemiecka w r. 1925 ustaliła liczbę mówiących po czesku (i po morawsku) na 46.585.

Zasięg języka duńskiego obejmuje części powiatów Flensburg, Tondern — południe i Szlezwik — na granicy z Danją. Ludność duńska — uświadomiona, dobrze zorganizowana, posiadająca długoletnią tradycję walki z germanizacją, pomimo drobnej swej liczby (według statystyki urzędowej z r. 1925 — 10.683, według własnych obliczeń — 20.000) broni energicznie swego istnienia.

Zasięg języka Fryzów — drobnego szczepu germańskiego o słabym poczuciu odrębności narodowej, znajduje się na zachodnim wybrzeżu Szlezwiku, między granicą duńską a ujściem rzeki Eider. Jest to resztką odrębnego i starego narodu, należącego do wspólnej rodziny z Fryzami zachodnimi w Holandji. W r. 1925 naliczono ich 8.522.

XXII.

NORWEGJA.

Jakkolwiek Norwegia należy do państw prawie zupełnie jednolitych narodowościowo, to jednak sta-

R A S A		J E Z Y K				
		Norweski i inne obce	Lapoński	Fiński	Lapoński i Fiński	OGÓŁEM
1.	Norwegowie . . .	2.607.688	40	65	—	2.607.793
2.	Lapończycy . . .	2.586	13.186	113	—	15.885
3.	Finowie	2.032	105	3.197	—	5.334
4. Mieszkańcy w 1-szej generacji	{ Norwegowie					
	{ i Lapończycy	4.934	603	12	—	5.549
	{ Norwegowie					
	{ i Finowie . .	4.436	60	296	—	4.792
5. Mieszkańcy w 2-giej generacji	{ Lapończycy					
	{ i Finowie . .	1.037	1.065	437	74	2.613
	{ Norwegowie					
	{ i Lapończycy	1.474	38	—	—	1.512
	{ Norwegowie					
	{ i Finowie . .	1.618	—	31	—	1.649
	{ Lapończycy					
	{ i Norwegowie	535	388	—	—	923
	{ Lapończycy					
	{ i Finowie . .	223	565	64	—	852
	{ Finowie					
	{ i Norwegowie	586	—	166	—	752
	{ Finowie i La-					
	{ pończycy . .	153	144	193	—	490
	{ Norwegowie.					
	{ Lapończycy					
	{ i Finowie . .	1.365	214	41	11	1.631
Ogółem . . .		2.628.667	16.408	4 615	85	2.649.775
%		99,2%	0,6%	0,2%		

tystyka norweska uwzględnia nietylko język drobnych mniejszości — lapońskiej i fińskiej, ale również rasę ludności. Statystyka ta idzie jeszcze dalej, ustalając liczbę mieszańców rasowych w pierwszym i drugim pokoleniu. W wyniku spisu ludności z 1.XII. 1920 obraz rasowy i językowy Norwegji przedstawia się jak na tabliczce obok (według Tesnière'a).

Ludność lapońska i fińska mieszka na północnym wschodzie państwa, na pograniczu ze Szwecją.

XXIII i XXIV.

POLSKA I GDAŃSK.

Obecne państwo polskie powstało w procesie rozkładu powojennego trzech państw zaborczych — Austro-Węgier, Niemiec i Rosji — jako wynik dążności narodu polskiego do odbudowania rozdartej w końcu XVIII stulecia Rzeczypospolitej. Granice zachodnie i południowe Polski zostały ustalone przez państwa Ententy na mocy traktatu wersalskiego bez dostatecznego uwzględnienia woli ludności polskiej. Północno-wschodnie i wschodnie granice były uzyskane wysiłkiem zbrojnym i dyplomatycznym samego narodu polskiego i sankcjonowane później przez państwa Ententy. W rezultacie Polska objęła pewną część etnograficznie ukraińskich i białoruskich ziem dawnej Rzeczypospolitej, gdy jednocześnie poza Polską pozostała część etnograficznie polskich ziem Śląska Cieszyńskiego, Śląska Opolskiego, Warmji i Mazowsza Pruskiego. Po za Polską pozostał również port naturalny całego dorzecza Wisły — Gdańsk, z którego utworzo-

no wolne miasto, włączone do polskiego obszaru celnego i oddane pod ochronę Ligi Narodów.

Statystyka polska uwzględnia narodowość względnie język ludności. Przy pierwszym spisie, z 30 września 1921 r., pytano ludność i o narodowość, i o język, ale ogłoszone zostały tylko wyniki, dotyczące narodowości. Zresztą pierwszy spis ludności nie objął całego państwa. Nie można było nim objąć ani znacznej części Wileńszczyzny (powiaty wileński, święciański i oszmiański), ani Górnego Śląska. Pozatem był on dokonywany w okresie nieskończonej jeszcze repatriacji uchodźców wojennych z Rosji. Część ludności ukraińskiej w województwach południowo-wschodnich usiłowała go bojkotować. Wszystkie te okoliczności uczyniły wartość spisu z r. 1921 dość problematyczną, zwłaszcza w dziedzinie narodowościowej. Wartość tę obniża jeszcze rubryka „tutejszych”, w której znaleźli się Białorusini i Ukraińcy o nieuświadomionej przynależności narodowej.

Skutkiem niemożności podczas spisu 1921 roku uwzględnienia całego obszaru państwa cyfry jego musiano uzupełnić danymi spisu ludności, dokonanego w r. 1919 na Ziemiach Wschodnich przez ich Zarząd Cywilny, oraz ostatniego przedwojennego spisu ludności w Prusach (odnośnie do Górnego Śląska). Oczywiście, że zestawienie cyfr z różnych okresów nie mogło dać obrazu jednolitego.

Dopiero drugi powszechny spis ludności, przeprowadzony dn. 9 grudnia 1931 r., objął całe terytorjum państwowe Polski. Uwzględnił on tylko język ludności. Dotychczas ogłoszone zostały jedynie ogólne wyniki tego spisu z podziałem ludności na dwie grupy:

1) z językiem ojczystym polskim i 2) z językiem ojczystym innym. O ile więc chodzi o szczegółowy podział ludności Polski na narodowości, musimy w dalszym ciągu uciekać się do cyfr spisu 1921 r. Według ostatecznych danych Głównego Urzędu Statystycznego przedstawiają się one w sposób następujący:

Polacy	18.814.239	69,2%
Ukraińcy	3.898.431	14,4%
Żydzi	2.110.448	7,8%
Białorusini	1.060.237	3,9%
Niemcy	1.059.194	3,9%
Litwini	68.667	0,3%
Rosjanie	56.239	0,2%
Tutejsi	49.441	0,1%
Czesi	30.628	0,1%
Reszta	29.193	0,1%
	27.176.717	100%

Wyniki cyfrowe spisu 1921 r. były kwestjonowane przez zainteresowane mniejszości narodowe, zwłaszcza przez ukraińską i białoruską. Nieścisłość zarzucono im niejednokrotnie i ze strony polskiej, przy czym próbowano wprowadzać pewne korektywy przez zestawianie danych narodowościowych z danymi wyznaniowymi. Nie ulega wątpliwości, że liczba Ukraińców, wynikająca ze spisu, jest za niska, ale znowu twierdzenie polityków i publicystów ukraińskich, jakoby liczba Ukraińców w Polsce dochodziła do 6, 7 i nawet 8-iu milionów, nie jest na niczem oparta. Liczba Białorusinów w rzeczywistości jest zapewne wyższa, ale trudno ją ustalić wobec braku wyraźnej świadomości u wielkiej części Białorusinów. W ru-

bryce Polaków niewątpliwie znalazło się zadużo osób wyznania prawosławnego i żydowskiego.

W sumach globalnych dla całego terytorjum najnowszy spis językowy z r. 1931 pod względem ustosunkowania się procentowego ludności polskiej i nie-polskiej nie odbiega znacznie od wyników spisu narodowościowego z r. 1921. Ludność polska na podstawie tego spisu stanowi 69,1% ogółu ludności, nie-polska zaś 30,9%.

W poszczególnych województwach ustosunkowanie się tych grup ludności przedstawia się następująco:

Województwa	Ludność ogółem	Ludność polska	%	Ludność niepolska	%
M. st. Warszawa	1.178.914	833.500	70,7	345.414	29,3
Warszawskie . .	2.530.675	2 238 187	88,4	292 488	11,6
Łódzkie	2.633.050	2.109.236	80,1	523 814	19,9
Kieleckie . . .	2.936.976	2 621.348	89,3	315.628	10,7
Lubelskie . . .	2.467.266	2 114.479	85,7	352.787	14,3
Białostockie . .	1.643.485	1.183.649	72,0	459 836	28,0
Wileńskie . . .	1 275 269	763 528	59,9	511.741	40,1
Nowogródzkie .	1.056.780	555.520	52,6	501 260	47,4
Poleskie	1.131.359	164.163	14,5	967.196	85,5
Wołyńskie . . .	2.084 791	343.250	16,5	1 741.541	83,5
Poznańskie . . .	2.113.783	1.912.374	90,5	201.409	9,5
Pomorskie . . .	1.086.259	976.563	89,9	109.696	10,1
Śląskie	1.298.352	1.198.191	92,3	100.161	7,7
Krakowskie . . .	2.296.842	2.099.583	91,4	197.259	8,6
Lwowskie	3.127.811	1.812.303	57,9	1.315.508	42,1
Stanisławowski .	1 476.538	332.015	22,5	1.144.523	77,5
Tarnopolskie . .	1.603.313	793.924	49,5	809.389	50,5
Ludność cywilna	31.941.463	22 051 813	69,0	9.889.650	31,0
Wojsko skoszaro- wane	191.473	156.263	81,6	35.210	18,4
Ludność ogółem	32.132.936	22.208 076	69,1	9.946.860	30,9

Przesunięcia w porównaniu do spisu z r. 1921 nastąpiły tu w poszczególnych województwach, szczególnie zachodnich, gdzie grupę niepolską reprezentują wyłącznie prawie Niemcy. W trzech woj. Śląskiem, Poznańskim i Pomorskiem, jak widzimy, ludność niepolska wynosi 410.000. Tej cyfry więc podług tego spisu nie przekracza ludność niemiecka na tem terytorjum. Razem więc na całym obszarze państwa podług tego spisu nie przekroczy ona 700.000.

Z pomiędzy mniejszości narodowych Polski tylko trzy — ukraińska, białoruska i litewska — zamieszkują pewne obszary zwartą masą, wszystkie inne mieszkają w rozproszeniu.

Zasięg języka ukraińskiego obejmuje południową część woj. Poleskiego, małe skrawki woj. Lubelskiego (w Chełmszczyźnie i na Podlasiu) całe woj. Wołyńskie, Tarnopolskie i Stanisławowskie, Lwowskie z wyjątkiem jego części zachodniej oraz wąski pasek podgórski w woj. Krakowskim (Łemkowszczyzna). Najbardziej ukraińskimi są województwa Wołyńskie i Stanisławowskie, choć i tam mamy powiaty o znacznym odsetku ludności polskiej. W województwach Lwowskim i Tarnopolskim, gdzie ludność ukraińska stanowi mniejszość, istnieje prawdziwa szachownica osiedli i całych powiatów o większości raz ukraińskiej, to znów polskiej, przyczem na całym ukraińskim terytorjum językowem miasta mają charakter przeważający polsko-żydowski.

Zasięg języka białoruskiego obejmuje północną część Polesia, wschodnią woj. Wileńskiego, całe Nowogródzkie i północno-wschodnią część Białostockiego, przyczem i tu miasta nie są białoruskie, lecz polsko-żydowskie.

Zasięg języka litewskiego obejmuje dwie małe enklawy w Wileńszczyźnie — jedną na północny wschód od Wilna, w woj. święciańskim, drugą na południowy zachód od Wilna, w pow. wileńsko-trockim. Pozatem Litwini mieszkają w rozproszeniu w woj. Nowogródzkim i Białostockiem, pomieszani z Białorusinami i Polakami.

Niemcy w żadnym z powiatów Polski nie tworzą większości. Największe skupienia niemieckie mamy na Śląsku, w wojew. Poznańskim i Pomorskim, oraz Łódzkim i Warszawskim, wreszcie na Wołyniu.

Żydzi mieszkają w rozproszeniu na całym terytorjum państwa polskiego, skupieni po miastach dawnego zaboru rosyjskiego i austriackiego.

Napływowa ludność rosyjska — poza nielicznymi kolonjami w północnej Wileńszczyźnie — mieszka rozproszona na ziemiach dawnego zaboru rosyjskiego, zwłaszcza na Polesiu i Wołyniu.

Kolonja czeskie występują tylko na Wołyniu.

* * *

Wolne miasto Gdańsk jest zamieszkane w olbrzymiej przewadze przez Niemców, co uwidoczniają następujące dane spisu ludności z 1 grudnia 1923 r.:

Język ojczysty		
Niemiecki	348.493	95,0%
Polski ¹⁾	13.656	3,7%
Inny	4.581	1,3%
	366.730	100,0%

Cyfra, dotycząca Polaków, jest kwestjonowana ze strony polskiej jako zbyt niska.

¹⁾ Połączone rubryki: polski, polski i niemiecki, kaszubski i mazurski.

XXV.

PORTUGALJA.

Kraj ten należy do państw o jednolitej strukturze narodowościowej. Poza niewielką liczbą cudzoziemców cała ludność Portugalji posługuje się jednym i tym samym językiem portugalskim, należącym do rodziny języków romańskich.

Ostatni spis, z 1.XII. 1920 r., daje następujące cyfry ludności Portugalji.

Portugalczycy	5.593.978	99,5%
Obcokrajowcy	27.999	0,5%
	5.621.977	100,0%

XXVI.

RUMUNJA.

Istniejące od XII stulecia księstwa Mołdawji i Wołoszczyzny, już od końca XIV wieku uzależnione od Turcji, dopiero w XIX stuleciu stopniowo uniezależniły się od zaborców tureckich aż wreszcie na mocy traktatu berlińskiego r. 1878 stały się państwem niepodległym pod nazwą Rumunji. Państwo to naskutek Wielkiej Wojny zjednoczyło wszystkich Rumunów, uprzednio podzielonych między Austrię, Rosję i Węgry. Ponieważ rozszerzenie granic Rumunji zostało dokonane drogą przyłączenia do niej całych niepodzielnych prowincyj sąsiednich państw (Siedmiogród, Bukowina, Besarabja, Dobrudża), tylko częściowo zamieszkanymi przez Rumunów, przeto ten przyrost te-

rytorjalny mocno odbił się na składzie narodowościowym Rumunii. Kiedy przed Wielką Wojną Rumuni stanowili 83% ludności tego państwa i ludność obcojęzyczna mieszkała w niem w rozproszeniu, obecnie Rumunja posiada szereg zwartych obszarów obcojęzycznych, jak madziarski i niemiecki w Siedmiogrodzie, ukraiński na Bukowinie i w Besarabji, serbski w Banacie i turko-tatarski w Dobrudży.

Statystyka rumuńska nie daje właściwego obrazu stosunków językowo-narodowościowych państwa, tembardziej, że po wojnie nie przedsięwzięto tam ani jednego spisu, któryby obejmował całość Rumunii. Na Bukowinie obliczono ludność w r. 1919, w byłych prowincjach węgierskich w r. 1920, wyniki spisu 1923 r. były bardzo niedokładne, co przyznają same urzędowe czynniki rumuńskie, wreszcie spis z grudnia 1930 r. nie został dokonany w niektórych częściach kraju. To też cyfry, jakie podają badacze stosunków narodowościowych Rumunii, są dalekie od ścisłości i opierają się na kombinacjach różnych liczb szacunkowych. Według W. Winklera obraz stosunków narodowościowych Rumunii w r. 1920 był następujący:

Rumuni	11.545.311	71,9%
Madziarzy	1.463.573	9,1%
Żydzi	778.094	4,9%
Niemcy	713.564	4,5%
Ukraińcy	500.484	3,1%
Bułgarzy	351.328	2,2%
Turcy i Tatarzy	222.375	1,4%
Rosjanie	174.293	1,1%
Cyganie	133.026	0,8%
Serbowie	52.570	0,3%

Polacy	35.033	0,2% ¹⁾
Słowacy	26.884	0,2%
Czesi	5.000	0,0%
Reszta	48.704	0,3%

16.050.239	100,0%
------------	--------

Obliczenia Tesnière'a, oparte na podstawie językowej, znacznie się od powyższego obrazu różnią. Ponieważ Tesnière ustala liczby szacunkowe na rok 1926, przeto dla porównania z tabliczką W. Winklera dajemy tylko stosunek procentowy, obliczony według jego liczb absolutnych.

Rumuński	75,5%
Węgierski	7,8%
Żydowsko-niemiecki	4,5%
Niemiecki	3,3%
Ukraiński	3,3%
Bułgarski	1,4%
Turecki	1,0%
Żydowsko-hispański	0,4%
Reszta	2,8%

100,0%

Co się tyczy rozsiadlenia poszczególnych żywiołów językowo-narodowościowych Rumunji, to najmniej domieszek obcojęzykowych posiada Rumunja przedwojenna, natomiast nowe jej nabytki obfitują nie tylko w mniejszości, mieszkające w rozproszeniu, ale również w zwarte terytorja obconarodowe. Tak np. północna Bukowina posiada przeważającą większość ukraińską, tak samo jak przylegające do niej powiaty

¹⁾ Ze strony polskiej cyfra Polaków obliczana jest znacznie wyżej.

Besarabji. W samym centrum Rumunji, w Siedmiogrodzie, leży olbrzymia wyspa madziarska, licząca przeszło milion ludności tego języka. Bezpośrednio do niej przylega duża wyspa niemiecka, licząca około $\frac{1}{2}$ miliona ludności. Prawdziwą mozaikę narodowościową stanowi z jednej strony Banat, gdzie obok Rumunów mieszkają Serbowie, Niemcy, Słowacy i t. d., z drugiej Dobrudża, gdzie większość ludności tworzą Turcy, Tatarzy i Bułgarzy i gdzie Rumuni reprezentują kilkutyśieczną garstkę mieszkańców. Poza wielką wyspą siedmiogrodzką Madziarzy siedzą w zwartej masie na północnym zachodzie państwa wzdłuż granicy Węgier.

XXVII.

SAN-MARINO.

Drobna ta republika posiada ludność jednolicie włoską w liczbie 12.540 osób (z r. 1923).

XXVIII.

SZWAJCARJA.

Mały ten kraj, wciśnięty pomiędzy trzy wielkie państwa, posiada ludność, mówiącą czterema językami, z pomiędzy których trzy — niemiecki, francuski i włoski — są językami, panującymi w trzech państwach, sąsiadujących ze Szwajcarją.

Statystyka szwajcarska uwzględnia z całą skrupulatnością język mieszkańców tego państwa — tak autochtonów, jak i obcokrajowców, co daje następujący

obraz stosunków językowych według danych spisu
ludności z r. 1920:

Niemiecki	2.750.622	70,9%
Francuski	824.320	21,2%
Włoski	238.544	6,2%
Retoromański	42.940	1,1%
Reszta	23.894	0,6%
	3.880.320	100,0%

Ludność każdego z tych języków zajmuje w zwar-
tej masie pewne terytorja, które jednak nie zawsze
odpowiadają swemi granicami granicom kantonów, te
ostatnie bowiem nie były tworzone na podstawie języ-
kowej. Czystoniemieckie kantony są następujące: Zu-
rych, Lucerna, Uri, Schwyz, Obwalden, Nidwalden,
Glarus, Zug, Solura, Bazyleja-miasto, Bazyleja-
wieś, Szafuza, Appenzell (2), St. Gallen, Aargau
i Thurgau; przeważnie niemieckie są kantony: Bern
i Graubünden. W tym ostatnim mieszka drobny lu-
dek Romanczów, mówiący narzeczeniami retoromańskie-
mi. Zasięg języka francuskiego obejmuje kantony: Ge-
newa, Vaud i Neuchâtel w całości i częściowo: Bern,
Fryburg i Wallis. Czystowłoskim jest jedyny kanton
Tessin.

XXIX.

S Z W E C J A.

Szwecja należy do państw najbardziej jednolitych
pod względem narodowościowym, posiada bowiem tyl-
ko bardzo drobną domieszkę ludności lapońskiej
i fińskiej obok dominującej ilościowo szwedzkiej.

Ostatni spis ludności z 31.XII. 1920 r. daje następujący obraz stosunków językowych Szwecji:

Szwedzki (wraz z obcemi) .	5.866.605	99,4%
Fiński	30.247	0,5%
Lapoński	7.162	0,1%
Cygański	475	0,0%
	5.904.489	100,0%

Finowie mieszkają na pograniczu Finlandji, Lapończycy głównie w północnej części państwa, na pograniczu Norwegji.

XXX.

T U R C J A.

Dzisiejsze państwo tureckie zachowało tylko ni-kłe resztki dawnych obszernych posiadłości na kontynencie europejskim i na jego wyspach. Na 13.648.270 ludności Turcji tylko 1.040.669 zamieszkuje jej europejskie wilajety: Edirne, Kirkklar-Eli, Tekir-Daghi i europejskie części wilajetów Stambuł i Cz-anak-Kalé. W ten sposób Turcja po utracie prawie wszystkich swych posiadłości europejskich (i afry-kańskich) przekształciła się na państwo azjatyckie-- i to dość jednolite narodowościowo, gdyż po Wielkiej Wojnie odpadły od niej również wszystkie ziemie arabskie.

Pierwszy wogóle w Turcji powszechny spis lu-dności z 22 października 1927 r. daje następujący obraz stosunków językowych na całym obszarze państwa.

furecki	11.777.810	86,3%
Kurdzki	1.184.446	8,7%
Arabski	134.273	1,0%
Grecki	119.822	0,9%
Czerkieski	95.901	0,7%
Żydowski	68.900	0,5%
Ormiański	64.745	0,5%
Reszta	202.373	1,4%
	13.648.270	100,0%

Jak widzimy, w Turcji, wziętej jako całość, tylko Kurdowie stanowią poważną mniejszość językową i narodową.

O ile chodzi o części europejskie wilajetów Turcji, to stosunki językowe przedstawiają się w nich w sposób następujący:

Turecki	822.602	79,1%
Grecki	85.436	8,2%
Żydowski	44.458	4,3%
Ormiański	37.578	3,6%
Bułgarski	10.801	1,0%
Reszta	39.794	3,8%
	1.040.669	100,0%

XXXI.

WĘGRY.

Obecne państwo węgierskie powstało w wyniku operacji, dokonanej na zalicawskiej części monarchii Habsburgów po klęsce Austro-Węgier w Wielkiej Wojnie. Na mocy traktatu w Trianon Węgry pozba-

wiono ziem, zamieszkanym przez większość słowacką, ukraińską, rumuńską, serbochorwacką i niemiecką, wskutek czego państwo to utraciło wszystkie zwarte terytoria obcojęzyczne i zostało przekształcone na kraj prawie jednolity pod względem narodowościowym¹⁾. Niemniej jednakże i obecne Węgry posiadają domieszki obcojęzyczne, wprawdzie rozproszone, ale dość liczne.

Statystyka ludnościowa Węgier uwzględnia język macierzysty mieszkańców kraju oraz znajomość innych języków. Tak np. z pomiędzy 7.147.053 Madziarów 808.029 zna język niemiecki, 243.955 — słowacki, 84.437 — serbochorwacki, 55.304 — rumuński i t. d. Spis z 31 grudnia 1920 r. daje następujący obraz stosunków językowych Węgier:

Madziarski	7.147.053	89,6%
Niemiecki	551.211 ²⁾	6,9%
Słowacki	141.882	1,8%
Serbochorwacki	76.388 ³⁾	0,9%
Rumuński	23.760	0,3%
Reszta	39.849	0,5%
	7.980.143	100,0%

¹⁾ Przy tej operacji przeszło 3 miliony Madziarów (32,4%) dostało się pod panowanie sąsiadów, w tem olbrzymia wyspa siedmiogrodzka (przeszło 1 milion Madziarów w zwartej masie).

²⁾ Wraz z żydowską gwarą ludową (jidisz).

³⁾ Statystyka węgierska wyodrębnia nietylko Serbów od Chorwatów, ale również takie grupy jak Szokcy i Buniewcy (Serbowie katolicy), choć mówią oni również po serbochorwacku. Tu podana liczba obejmuje wszystkie grupy według obliczeń Tesnière'a.

WIELKA BRYTANIA I IRLANDJA.

Od V-go wieku po Chrystusie, kiedy piraci angielscy i sascy poczęli się usadawiać na ziemiach Brytanji, toczyła się walka między najeźdźcami anglosaskimi a rdzenną ludnością celtycką, tworzącą własne niezależne państwa i państewka. Plemiona celtyckie bronią swej niezawisłości, ale stopniowo ulegają przemocy rosnącego w siły państwa angielskiego, którego częściami składowymi stają się Szkocja, Irlandja, Walja i t. d. Przewaga polityczna Anglików, oparta na systematycznych represjach, doprowadza do upadku cywilizację celtycką, stojącą bardzo wysoko w średniowieczu, i stopniowo sprowadza języki celtyckie do rzędu gwar ludowych. Język angielski staje się panującym i krok za krokiem wypiera języki miejscowe, które gdzieindziej, jak np. w Kornwalji, zanikają zupełnie. Niektóre z nich jednak, przede wszystkim walijski, trzymają się i w ostatnich czasach stają się podłożem odrodzenia narodowego. Jednakże potęga cywilizacji angielskiej, która zdobyła dla siebie mocny i trwały grunt we wszystkich częściach Wielkiej Brytanji, ogromnie utrudnia te dążności odrodzeńcze. To też mamy tu do czynienia z nieznanem gdzieindziej zjawiskiem w postaci miejscowych, antyangielskich dążeń odśrodkowych, wypowiadających się w języku angielskim, a opierających się raczej na tradycjach historycznych i różnicach wyznaniowych niż na odrębności językowej.

Statystyka angielska, o ile chodzi o całe państwo, nie posiada rubryki językowej, ale w poszczególnych

jego częściach, tam, gdzie mieszka znaczna liczba ludności, masowo używającej języków celtyckich czy innych, przy spisach przeprowadza się badanie znajomości poszczególnych języków według grup wieku. W Wolnem Państwie Irlandzkim wprowadzona została statystyka językowa od r. 1925.

Zasięg języka angielskiego rozpościera się na cały obszar Anglii wraz z Walią i Szkocją oraz ze wszystkimi otaczającymi je wyspami i na całą wyspę Irlandji — w tem znaczeniu, że dziś na tych terytorjach jest stosunkowo bardzo mało ludzi, nie posiadających języka angielskiego. Nawet ten, względnie nieznaczny, procent ludności, który mówi po walijsku, po szkocku czy po irlandzku, zna w przeważającej większości wypadków język angielski. Ten ostatni panuje też jako urzędowy w innych europejskich posiadłościach Wielkiej Brytanji, choć napływowa ludność angielska stanowi tam wszędzie mniejszość, tak jak we wszystkich kolonjach.

Zasięg języka walijskiego (kimryjskiego) ogranicza się do Walji i Monmouthshire, gdzie pewna część ludności mówi językiem celtyckim, uwzględnianym w pewnej mierze w szkolnictwie i w życiu publicznym nawet w miastach (Cardiff, Newport). Wprawdzie liczba mówiących tylko po kimryjsku stale się w Walji zmniejsza (r. 1881 — 304.110; r. 1901 — 280.985; r. 1921 — 156.995), ale nie świadczy to o szybkim zanikaniu tego języka. Rośnie bowiem (choć nie w tym samym stopniu) liczba osób, posługujących się dwoma językami — kimryjskim i angielskim (r. 1881 — 630.000; r. 1901 — 648.839; r. 1921 — 772.188). Można więc mówić tu o pewnej

stabilizacji stosunków językowych — tem bardziej, że ruch o charakterze regionalistycznym wraz z dążnością do zachowania języka kimryjskiego jest silniejszy wśród młodszego pokolenia niż wśród starszych. Na 31 grudnia 1926 r. Tesnière ustala liczbę Walińczyków, mówiących tylko po walijsku, na 178.855, mówiących po walijsku i po angielsku — na 879.710, razem — znających język walijski na 1.058.565, gdy mówiących tylko po angielsku na 1.683.507. To pozwala stwierdzić, że prawie $\frac{2}{5}$ (38,6%) ludności miejscowej trzyma się jeszcze swego języka.

Zasięg języka szkockiego (gaelickiego) w przeciwieństwie do kimryjskiego kurczy się systematycznie tak na wyspach Hebrydach, jak i na stałym lądzie Szkocji, pomimo głęboko tkwiącego poczucia odrębności Szkotów i opierających się na tem poczuciu dążności autonomicznych. W r. 1891 mówiących tylko po szkocku było 43.738, w r. 1901 — 28.186, w r. 1911 — 18.400, w r. 1921 — 9.829. Jednocześnie spada i liczba mówiących po szkocku i po angielsku — dwujęzycznych (r. 1891 — 210.677; r. 1901 — 202.620; r. 1911 — 183.998; r. 1921 — 148.950). W rezultacie liczba Szkotów, znających język szkocki, zmniejsza się ustawicznie, gdy posługujących się tylko językiem angielskim stale rośnie, jak to widać z następującej tabliczki:

Język szkocki: w r. 1891 — 254.415 6,8%; r. 1901 — 230.806 5,6%; r. 1911 — 202.398 4,8%; r. 1921 — 158.779 3,5%.

Język angielski: r. 1891 — 3.467.363 93,2%; r. 1901 — 3.905.927 94,4%; r. 1911 — 4.237.404 95,2%; r. 1921 — 4.414.692 96,5% (osób, powyżej 3 lat).

O zasięgu języka manx, używanego przez celtycką ludność wyspy Man, obecnie już trudno mówić, gdyż proces zanikania tego dialektu, stanowiącego niejako formę przejściową między szkockim a irlandzkim, dobiega zdaje się końca. Kiedy w r. 1764 jeszcze przeważająca część 20-tysięcznej ludności wyspy Man zupełnie nie znała języka angielskiego, w 110 lat później nieznających języka angielskiego było zaledwie 190, gdy mówiących językiem miejscowym obok angielskiego już 12.150, zaś mówiących tylko po angielsku (na 53.867 ludności) 41.527. W r. 1901 naliczono tylko 4.419 osób, posiadających język manx, ale już obok angielskiego. W 20 lat później — w r. 1921 pozostało zaledwie 915 osób, znających — obok angielskiego — język miejscowy. Na 31.XII. 1926 r. Tesnière ustalił następujące ustosunkowanie się języków ludności wyspy Man:

Dwujęzycznych	581	0,09%
Mówiących tylko po angielsku	59.703	99,1%
Ogółem	60.284	100,0%

Zasięg języka irlandzkiego obejmuje Irlandję, ale bynajmniej nie w całości, bo ludność, mówiącą po irlandzku, spotykamy tylko w zachodniej części wyspy. Podczas spisu ludności w r. 1911 na 4.390.219 mieszkańców wyspy mówiło tylko po irlandzku zaledwie 20.000 osób, po irlandzku i po angielsku — 560.000, gdy tylko po angielsku 3.810.219. Tu należy podkreślić, że nigdzie na świecie pojęcie języka i narodowości nie jest tak rozbieżne, jak w Irlandji, gdzie olbrzymia większość mówiących po angielsku i zupełnie nie znających języka irlandzkiego uważa siebie za

Irlandczyków pod względem narodowym, ostro i bezwzględnie przeciwstawiających się Anglikom. Walka o zupełne usamodzielnienie Irlandji była i jest w dalszym ciągu prowadzona przez ludzi, najczęściej nieznających języka irlandzkiego, i antyangielska agitacja polityczna rozwija się w języku angielskim.

Nowy rząd Wolnego Państwa Irlandji stworzył w r. 1925 specjalną komisję dla zbadania zasięgu języka irlandzkiego w 7 hrabstwach, gdzie ludność, mówiąca po irlandzku, siedzi we względnie zwartej masie. Wyniki prac tej komisji, ogłoszone w lipcu r. 1925, przyniosły następujące cyfry:

	IV. 1911		VI — VII. 1925	
Mówiących po irlandzku . . .	462.549	37%	311.115	29%
„ tylko po angielsku	783.608	63%	773.221	71%
	1.246.157	100%	1.084.336	100%

Z cyfr powyższych widać, jak znacznemu spadkowi i absolutnemu i procentowemu uległa liczba mówiących po irlandzku nawet w najbardziej irlandzkiej językowo strefie Wolnego Państwa Irlandji. Jeszcze niepomysłniej przedstawiają się cyfry, odnoszące się do całej wyspy, uszeregowane przez Tesnière'a w następującej tabliczce:

	IV. 1911		VI — VII. 1925	
Strefa 7 hrabstw . . .	462.549	37%	311.115	29%
Reszta wyspy . . .	117.451	3,7%	78.999	2,3%
Cała wyspa . . .	580.000	13%	390.114	9%

W Wolnem Państwie Irlandji Tesnière oblicza ilość mówiących po irlandzku w r. 1925 na 12%.

A więc proces zanikania języka irlandzkiego posuwał się w ostatnich czasach bardzo szybko. Czy wła-

dzom Wolnego Państwa Irlandji uda się powstrzymać dalszy spadek rozpowszechnienia się języka irlandzkiego w drodze zarządzeń szkolnych i t. p., pokaże dopiero dalsza przyszłość.

Że cyfry, obrazujące spadek liczby osób, mówiących po irlandzku, nie oznaczają jednocześnie spadku % Irlandczyków, na to wskazuje statystyka wyznaniowa Wolnego Państwa Irlandji, gdzie przy zmniejszaniu się procentowem wszystkich wyznań wzrost wykazuje wyznanie katolickie (według zestawienia Winklera):

	Rok	1901	1911	1926
Katolików . .		89,3%	89,6%	92,6%
Innych wyznań . .		10,7%	10,4%	7,4%
		100,0%	100,0%	100,0%

Zasięg języka francuskiego — rozpowszechnia się na grupę wysp, należących do Anglii, położonych jednak bliżej Normandji francuskiej — Jersey, Guernsey i kilku drobnych. Ludność wiejska tych wysp mówi narzeczem francuskim, po miastach panuje prawie wyłącznie język angielski, jakkolwiek urzędowym językiem jest francuski. Według Tesnière'a w dn. 31.XII. 1926 r. z pomiędzy 91.970 mieszkańców tych wysp było mówiących po francusku 46.052, po angielsku 45.918, a więc mniej więcej po połowie.

Zasięg języka hiszpańskiego ogranicza się do Gibraltaru, gdzie na 21.080 mieszkańców (31.XII. 1926) było mówiących po hiszpańsku 16.524 (70%), po angielsku — 4.556 (30%).

Zasięg języka arabskiego i włoskiego obejmuje wyspę Maltę, na której ludność tu-

bylcza mówi przeważnie dżalektem arabskim, wyższe warstwy używają włoskiego, wreszcie napływowy element urzędniczy i wojskowy — angielskiego. Repartycja trzech tych żywiołów językowych przedstawia się (na 31.XII. 1926) w sposób następujący:

Mówiących	po arabsku . .	186.138	77,8%
"	po włosku . .	30.125	12,5%
"	po angielsku . .	23.304	9,7%
		239.567	100,0%

XXXIV.

W Ł O C H Y.

Królestwo włoskie posiadało i przed Wielką Wojną pewną domieszkę ludności obcojęzycznej bądź w postaci drobnych enklaw i kolonij, bądź też w rozproszaniu. Najpoważniejsze były enklawy francuskie na północnym zachodzie i słoweńskie na północnym wschodzie. Według danych z r. 1911 Francuzów na pograniczu z Francją było 85.960, z czego w dolinie Aosty 70.560, w Piemoncie — 8.330. Słoweńców w dolinie Rezzii i w okolicach Udine naliczono wówczas 36.280. W południowych Włoszech i na Sycylii istniały liczne kolonie albańskie, których ludność dochodziła w r. 1911 do 87.370, następnie greckie (30.290), na Sardynji mieszkali Katalończycy (11.740). Pozatem było jeszcze trochę Niemców (9.960) i Serbów (4.700). Ludności retoromańskiej statystyka włoska nie wyodrębniała w specjalną grupę, choć ta byłaby niewątpliwie liczebniejsza od wszystkich innych niewłoskich grup językowych razem wziętych. Tes-

nière ocenia jej liczebność na rok 1911 w przybliżeniu na 415.125 osób.

Po Wielkiej Wojnie liczba obcojęzycznej ludności Włoch znacznie wzrosła skutkiem przyłączenia niemieckiej części południowego Tyrolu oraz Gorycji, Istrii i części Dalmacji, zamieszkałych przeważnie przez Słoweńców i Serbochorwatów, co pomnożyło przedwojenną ludność Włoch o 1.612.690. W rezultacie obraz stosunków językowych tego kraju przedstawiał się 21.XII. 1921 r., kiedy przeprowadzono ostatni spis ludności, w sposób następujący (już po uwzględnieniu ustalonej przez Tesnière'a liczby Retoromanów):

Włoski	37.158.597	96,0%
Retoromański ¹⁾	460.403	1,1%
Słoweński	351.383	0,9%
Niemiecki	279.187	0,7%
Serbochorwacki	176.966	0,4%
Albański	93.598	0,2%
Francuski	92.088	0,2%
Grecki	32.449	0,0%
Kataloński	12.577	0,0%
Reszta	16.049	0,0%
	38.673.297 ²⁾	100,0%

Zwarte terytorja, zamieszkane przez ludność obcojęzyczną Włoch, mieszczą się przeważnie w prowincjach, stanowiących zdobycz wojenną tego państwa, — Venezia Tridentina, Venezia Giulia i Zara. Tak Niemcy siedzą w zwartej masie głównie w następujących okręgach dawnego Tyrolu austriackiego,

¹⁾ Obydwa odłamy — friulański i ladiński.

²⁾ Bez 82.279 cudzoziemców.

włączonych dziś do prowincji Venezia Tridentina: Silandro (Schlanders) — 23.466 (96,4%), Merano (Meran) — 39.991 (91,5%), Bressanone (Brixen) — 25.387 (88,7%), Brunico (Bruneck) — 31.317 (82,0%), Bolzano (Bozen) — 70.694 (76,2%). Słowenci i Serbochorwaci są bardziej zmieszani z Włochami, ale i oni (bądź każda z dwóch pierwszych narodowości sama, bądź razem) stanowią w niektórych okręgach prowincji Venezia Giulia zwartą większość ludności, jak to unaocznia następująca tabliczka:

	Włosi	%	Słowenci	%	Serbochorwaci	
Gorycja	24.991	26,6	68.873	73,4	—	—
Gradyska	29.592	88,1	3.986	11,9	—	—
Monfalcone	57.704	97,3	1.624	2,7	—	—
Sesana	880	3,2	26.774	96,8	—	—
Tolmino	1.296	3,5	36.131	96,5	—	—
Idrja	404	3,0	13.140	97,0	—	—
Postumja	1.143	2,7	41.671	97,3	—	—
Tarvisio	1.207	18,6	1.106	17,0	—	—
Trjest	202.382	91,8	18.150	8,2	—	—
Capodistria	45.622	52,0	29.134	33,2	12.926	14,8
Lussin	13.977	74,2	68	0,4	4.778	25,4
Parenzo	46.325	75,3	3.169	5,2	12.023	19,5
Pisino	21.049	41,5	1.213	2,4	28.487	56,1
Pola	65.074	80,4	771	1,0	15.102	18,6
Volosca-Abbazia	7.895	20,8	13.134	34,6	16.946	44,6
Zara	12.283	82,9	—	—	2.538	17,1
	531.824	59,9	258.944	29,2	92.800	10,4

Cyfry, dotyczące ludności niemieckiej i południowo-słowiańskiej w prowincjach, przyłączonych po Wielkiej Wojnie, są kategorycznie kwestjonowane przez Niemców i Słowian południowych. Zwłaszcza ci ostatni czują się mocno pokrzywdzeni, podnosząc liczbę

Słoweńców i Serbochorwatów, mieszkających w prowincjach, przyłączonych do Włoch po wojnie, do 500.000.

XXXV.

ZWIAZEK SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK RAD (ROSJA).

Państwo rosyjskie rozrosło się do swych dzisiejszych olbrzymich rozmiarów drogą polityki zaborczej, prowadzonej systematycznie przez Moskwę i jej spadkobiercę — Petersburg w ciągu szeregu stuleci. Opanowawszy jeszcze w okresie okupacji tatarskiej wszystkie ksiąstewka północnoruskie z ich mieszaną — rosyjsko-fińską ludnością, Moskwa pozbawiła samodzielności niezależne republiki Wielkiego Nowogrodu i Pskowa i już w w. XVI-ym zawojowała chanaty tatarskie Kazania, Astrachanu i najbliższą część Syberji z jej różnorodną ludnością. Skupiwszy pod swą władzą wszystkie ziemie rosyjskie o znacznej przymieszce fińskiej oraz sąsiednie tatarskie, Moskwa posuwała się ku zachodowi i na południe, sięgając w w. XVII-ym po ziemie ukraińskie, których znaczną część odrywa od Rzeczypospolitej. Ustawiczne wojny z Polską, Szwecją, Turcją i Persją dają Moskwie, a później Rosji carskiej coraz to nowe zdobycze terytorjalne, coraz szybciej rozszerzające się od początku XVIII stulecia. W l. l. 1702—1721 Rosja odebrała Szwecji wschodni brzeg morza Bałtyckiego; w 1723 r. zdobyła na Persji wybrzeża morza Kaspijskiego; w r. 1730 wcisnęła się w ziemie stepowe Baszkirów i Kirgizów; w r. 1743 zagarnęła część Finlandji; w r. 1772

zabrała Polsce Białoruś; w r. 1774 oderwała od Turcji t. zw. Noworosję; w 1783 podbiła Krym i ziemię Kubańską; w r. 1793 opanowała Wołyń, Podole i Kijowszczyznę; w r. 1795 zagarnęła Litwę i Kurlandję; w l. l. 1801—1804 przyłączyła Gruzję, Mingrelję i Imeretję na Kaukazie; w r. 1809 zajęła okrąg Białostocki i resztę Finlandji; w r. 1812 opanowała Besarabję; w r. 1815 przyłączyła Królestwo Polskie; w r. 1823 zdobyła część Armenji perskiej; w r. 1829 zajęła wschodnie wybrzeża morza Czarnego; w r. 1841 obsadziła porty perskie nad morzem Kaspijskiem; w r. 1855 objęła w posiadanie Sachalin; w l. l. 1858—1860 zdobyła kraj Nadamurski i Ussuryjski, w r. 1859 wschodnią część Kaukazu; w l. l. 1865—1868 podbiła Turkiestan; w l. l. 1873—1875 opanowała Chiwę i Kokand; w r. 1878 zdobyła część Armenji tureckiej; w r. 1884 zawojowała Merw; w r. 1898 obsadziła Port Artur i Talienwan; w r. 1900 usadowiła się w Mandżurji.

W ten sposób Rosja stała się największem po Anglii mocarstwem z tą jednak przewagą nad Wielką Brytanią, że wszystkie swe ziemie zdobyczne miała w jednym zwartym bloku, nie zaś w postaci rozrzuconych za morzami we wszystkich pięciu częściach świata kolonjach. Blok ten jednak pod względem narodowościowym stanowił nie mniejszą różnorodność od posiadłości wielkobrytańskich. Około 200 narodowości z tylomaż językami stanowiły konglomerat rosyjski, złożony z krajów, nie posiadających wspólnych interesów ani narodowo-politycznych, ani gospodarczych, i trzymany w kupie jedynie przemocą silnie zcentralizowanej władzy.

Władza ta, opierająca się na ludności rosyjskiej,

stanowiącej zaledwie około połowy mieszkańców państwa, prowadziła politykę eksterminacyjną wobec wszystkich podbitych narodowości. To też życie samodzielne tych ostatnich bodaj w dziedzinie czysto kulturalnej mogło się począć rozwijać w pewnej mierze dopiero od czasu pierwszych klęsk tej władzy, poniesionych w wojnie z Japonją w r. 1904-ym. W wyniku tych klęsk (które kosztowały Rosję pewnych nabytków na terytorjum chińskim) i spowodowanej przez nie rewolucji rozpoczyna się w całym państwie rosyjskim ruch odśrodkowy narodowości podbitych. Pogrom Rosji w Wielkiej Wojnie nadaje temu ruchowi cechy separatyizmu państwowego, który w swym wyniku pozbawił Rosję carską znacznych obszarów obconarodowych, a mianowicie Finlandji, Estonji, Łotwy, Litwy, części Białej Rusi, Kongresówki, Ukrainy, Besarabji, Krymu i Kaukazu, a więc niemal wszystkich jej „kresów” zachodnich i południowych.

Rosja bolszewicka, jako spadkobierczyni zaborczej polityki caratu, usiłowała odzyskać wszystkie te straty, ale udało się jej to tylko w stosunku do Ukrainy, Krymu i Kaukazu, które zostały zawojowane z powrotem przez czerwoną armję. Udało się jej jeszcze posunąć posiadłości rosyjskie w głąb Turkiestanu przez ostateczne podbicie (w znacznej mierze już uprzednio od Rosji uzależnionych) chanatów Chiwy i Buchary. W rezultacie Rosja, przekształcona na Związek Socjalistycznych Republik Rad, jest, tak samo jak i Rosja carska, państwem wielonarodowym, z drobną przewagą żywiołu rosyjskiego.

Pierwszy i zarazem ostatni powszechny spis ludności w Rosji carskiej odbył się w r. 1897 i na jego

wynikach opierały się aż do ostatnich czasów wszelkie obliczenia, dotyczące rosyjskich stosunków narodowościowych. Spis ten, bardzo niedokładny i wysoce tendencyjny, wykazał następujące ustosunkowanie się żywiołów narodowościowych w Rosji (w cyfrach, zaokrąglonych do tysięcy):

Narodowości	Liczba absolutna	Stosunek procentowy
Rosjanie	55.673.000	43,30
Ukraińcy	22.415.000	17,41
Polacy	7.931.000	6,17
Białorusini	5.886.000	4,57
Żydzi	5.063.000	3,94
Kirgizi	4.084.000	3,18
Tatarzy	3.738.000	2,91
Niemcy	1.790.000	1,40
Litwini	1.658.000	1,29
Baszkirzy	1.439.000	1,12
Łotyże	1.436.000	1,12
Gruzini	1.352.000	1,05
Ormianie	1.173.000	0,91
Rumuni	1.122.000	0,87
Mordwini	1.024.000	0,79
Estończycy	1.008.000	0,78
Sartowie	969.000	0,75
Czuwasze	844.000	0,66
Uzbecy	727.000	0,57
Lezgini	601.000	0,47
Czerkiesi i Czeczeńcy	491.000	0,42
Syberyjskie plemiona turańskie	440.000	0,35
Wotiacy	421.000	0,33
Czeremisi	375.000	0,26
Tadżyki	350.000	0,30
Burjaci	289.000	0,22
Turkmeni	281.000	0,21
Kurdowie i Persowie	247.000	0,19
Jakuci	227.000	0,17

Oczywiście, cyfry te dają tylko ogólne pojęcie o składzie narodowościowym ówczesnej Rosji w jej granicach przedwojennych i nie mogą rościć żadnej pretensji do ścisłości, co niejednokrotnie podnoszono nawet w rosyjskiej literaturze naukowej. Za panowania Sowietów spisy ludności przeprowadzano dwukrotnie — 28.VIII.1920 i 17.XII.1926. Spis z r. 1920 z natury rzeczy nie mógł dać obrazu ścisłego chociażby z tego powodu, że znaczne połacie na zachodzie i na południu były jeszcze terenem wojny, że w skład państwa nie wchodziły jeszcze tereny, później przyłączone na Kaukazie, na Syberji i t. d., że nie powrócili byli jeszcze jeńcy z czasów Wielkiej Wojny i że około 3 milionów ludzi było zmobilizowanych. Dlatego też cyfry spisu 1920 r. mogą mieć znaczenie tylko fragmentaryczne i pomocnicze, właściwem zaś źródłem poznania składu narodowościowego Z. S. R. R. są jedyne wyniki spisu 1926 r.

Przy tym spisie oznaczano narodowość, do której dana jednostka się poczuwa, oraz jej język macierzysty, względnie ten, jakim najlepiej i najczęściej mówi. Przytem narodowość w wyniku spisu ustalano jedynie w stosunku do obywateli państwa, zaś w rybryce językowej uwzględniano ogół ludności. Istnienie dwóch rubryk — narodowościowej i językowej — dało dość ciekawe wyniki. Pokazało się, że mówiących danym językiem jest zawsze mniej, niż przyznających się do narodowości, która mówi tym językiem. Te różnice, gdzie-niegdzie nieznaczne (np. Rosjan, nie mówiących po rosyjsku, jest zaledwie 0,2%), u niektórych narodowości są bardzo poważne: u Ukraińców wynoszą 12,6%; u Żydów — 27,1%, u Białorusinów — 28%,

u Baszkirów (podających język tatarski jako macierzysty) 46%; wreszcie u Polaków — 56,8%, co oznacza, że większość jednostek, przyznających się do narodowości polskiej, nie mówi po polsku: na 782.334 aż 444.193! Wobec takiego wyniku spisu cyfry, określające „narodowość” obywateli Z. S. R. R., posiadają dość problematyczną wartość, zwłaszcza w zestawieniu z danymi w innych państwach, gdzie uwzględnia się zwykle język, nie zaś narodowość spisywanych jednostek.

Ze względu na to, że cały Z. S. R. R. — w odróżnieniu od innych państw (których metropolje są oddzielone od obconarodowych kolonij morzami) stanowi jeden kolosalny blok, musimy odstąpić w tym wypadku od ogólnego systemu w tej pracy. Dajemy obraz narodowościowo - językowy całego Z. S. R. R. i tylko jako uzupełnienie skład językowy jego europejskiej części — dla umożliwienia zestawienia tych danych z danymi innych państw europejskich. Następnie, obok danych z całego państwa z uwzględnieniem tylko najsilniejszych liczebnie grup i z pominięciem drobnych, dajemy cyfry, dotyczące poszczególnych republik, wchodzących w skład Z. S. R. R., co jest konieczne ze względu i na obszar Z. S. R. R. i na zupełnie swoistą fizjognomję narodowościowo - językową każdej z tych republik.

I. Z. S. R. R.

NARODOWOŚĆ	Przyznających się do danej narodowości:	W tem mówiących językiem danej narodowości:	Mówiących innym językiem:	% mówiących innym językiem u danego narodu
Rosjanie . .	77.791.124	77.586.179	153.677	0,2
Ukraińcy . .	31.194.976	27.171.539	3.945.303	12,6

Białorusini . . .	4.738.923	3.404.934	1.327.660	28,9
Kasacy . . .	3.968.289	3.951.316	16.015	0,4
Uzbeki . . .	3.904.622	3.869.741	29.922	0,8
Tatarzy . . .	2.916.536	2.884.222	29.310	1,0
Żydzi . . .	2.672.499	1.938.933	723.718	27,1
Gruzini . . .	1.821.184	1.757.840	62.945	3,5
Turki . . .	1.715.175	1.609.045	98.066	5,7
Ormianie . . .	1.567.568	1.449.120	117.127	7,5
Mordwini . . .	1.340.415	1.260.388	79.276	5,9
Niemcy . . .	1.238.549	1.175.061	61.517	5,0
Czuwasze . . .	1.117.419	1.102.952	13.692	1,2
Tadżyki . . .	978.680	961.889	14.773	1,5
Polacy . . .	782.334	335.663	444.193	56,8
Turkmeni . . .	763.940	743.640	20.118	2,6
Kirgizi . . .	762.736	755.070	7.352	1,0
Baszkirzy . . .	713.693	384.082	328.656	46,1
Wotiaci . . .	504.187	498.870	4.975	1,0
Reszta . . .	6.144.681	5.451.655	624.458	10,2
Ogółem . . .	146.637.530	138.292.139	8.102.753	5,5

II. ROSYJSKA SOCJALISTYCZNA FEDERACYJNA REPUBLICA RAD (R. S. F. S. R.).

Narodowość	Przyznających się do danej narodowości	%	Mówiących językiem tej narodowości	%
Rosjanie . . .	74.072.096	(73,8)	77.853.573	(77,1)
Ukraińcy . . .	7.873.331	(7,8)	5.356.855	(5,3)
Kasacy . . .	3.851.661	(3,9)	3.852.873	(3,8)
Tatarzy . . .	2.846.734	(2,8)	3.504.972	(3,5)
Mordwini . . .	1.334.659	(1,3)	1.262.624	(1,3)
Czuwasze . . .	1.114.813	(1,1)	1.102.174	(1,1)
Niemcy . . .	806.301	(0,8)	779.335	(0,8)
Baszkirzy . . .	712.366	(0,7)	392.518	(0,4)
Kirgizi . . .	671.946	(0,7)	669.417	(0,7)
Białorusini . . .	637.634	(0,6)	98.358	(0,1)

Żydzi	588.943	(0,5)	285.061	(0,3)
Wotiacy	504.018	(0,5)	508.625	(0,5)
Uzbecy	324.216	(0,3)	324.649	(0,3)
Polacy	197.827	(0,2)	92.906	(0,1)
Ormianie	195.410	(0,2)	186.456	(0,2)
Reszta ¹⁾	4.891.519	(4,8)	4.620.788	(4,5)
Ogół obywateli .	100.623.474	(100,0)	—	—
Obcokrajowcy .	267.770	—	—	—
Ogół ludności .	100.891.244	—	100.891.244	(100,0)

III. UKRAIŃSKA SOCJALISTYCZNA REPUBLIKA RAD.

Narodowość	Przyznających się do danej narodowości	%	Mówiących językiem tej narodowości	%
Ukraińcy	23.218.860	(80,1)	22.164.248	(76,4)
Rosjanie	2.677.166	(9,2)	4.425.834	(15,3)
Żydzi	1.574.428	(5,4)	1.197.967	(4,1)
Polacy	476.435	(1,6)	221.955	(0,8)
Niemcy	393.924	(1,4)	379.416	(1,3)
Białorusini . . .	75.842	(0,3)	15.724	(0,1)
Reszta ²⁾	578.325	(2,0)	613.043	(2,0)
Ogół obywateli .	28.994.980	(100,0)	—	—
Obcokrajowcy .	23.207	—	—	—
Ogół ludności .	29.018.187	—	29.018.187	(100,0)

¹⁾ W tej liczbie ludność mówiąca po zyrjańsku (około 200.000), po permiacku (127.000), po czeremisku (400.000), po karelsku (ok. 150.000), po fińsku (ok. 120.000) i innemi narzeczami fińsko-ugryjskimi na północy Rosji europejskiej, co do których liczby spisu są bardzo niepewne, pozatem drobne grupy ludów tiurkskich, Gruzini i t. d., oraz Kałmucy (100.000) i liczni „inorodcy” syberyjscy — Burjaci, Jakuci i inni.

²⁾ W tem Rumuni (około 250.000), Grecy, Tatarzy, Ormianie, Bułgarzy i t. d.

IV. BIAŁORUSKA SOCJALISTYCZNA REPUBLIKA RAD

Narodowość	Przyznających się do danej narodowości	%	Mówiących językiem tej narodowości	%
Białorusini . . .	4.017.301	(80,6)	3.350.627	(67,2)
Żydzi	407.059	(8,2)	369.252	(7,4)
Rosjanie . . .	383.806	(7,7)	1.165.723	(23,4)
Polacy	97.498	(2,0)	42.365	(0,9)
Ukraińcy . . .	34.681	(0,7)	18.002	(0,4)
Reszta ¹⁾ . . .	42.278	(0,8)	37.271	(0,7)
Ogół obywateli .	4.982.623	(100,0)	—	—
Obcokrajowcy .	617	—	—	—
Ogół ludności .	4.983.240		4.983.240	(100,0)

V. ZWIĄZEK FEDERACYJNY ZAKAUKASKICH REPUBLIC RAD.

Narodowość	Przyznających się do danej narodowości	%	Mówiących językiem tej narodowości	%
Gruzini	1.797.960	(31,0)	1.890.121	(32,2)
Tiurcy	1.658.429	(28,6)	1.708.958	(29,1)
Ormianie . . .	1.332.593	(23,1)	1.251.012	(21,3)
Rosjanie . . .	336.178	(5,8)	396.675	(6,8)
Żydzi	62.194	(1,1)	15.108	(0,3)
Ukraińcy . . .	35.423	(0,6)	15.193	(0,3)
Niemcy	25.327	(0,4)	23.290	(0,4)
Reszta ²⁾ . . .	545.092	(9,4)	561.172	(9,6)
Ogół obywateli .	5.793.196	(100,0)	—	—
Obcokrajowcy .	68.333	—	—	—
Ogół ludności .	5.861.529		5.861.529	(100,0)

¹⁾ W tem Niemcy (7.075), Tatarzy (3.777) i t. d.

²⁾ W tem najrozmaitsze plemiona górskie (ok. 160.000), Osetyńcy (ok. 113.000), Grecy (około 100.000), Kurdowie (około 66.000), Persowie (około 20.000) i t. d.

VI. UZBEKISTAN.

Narodowość	Przyznających się do danej narodowości		Mówiących językiem tej narodowości	
		%		%
Uzbecy . . .	3.475.340	(66,0)	3.627.301	(68,8)
Tadźycy . . .	967.728	(18,4)	1.002.229	(19,0)
Rosjanie . . .	246.521	(4,7)	272.530	(5,2)
Kasacy . . .	106.980	(2,0)	103.589	(2,0)
Kirgizi	90.743	(1,7)	88.019	(1,7)
Żydzi	37.834	(0,7)	14.980	(0,3)
Tatarzy . . .	28.401	(0,5)	27.800	(0,5)
Turkmeni . . .	25.954	(0,5)	12.069	(0,2)
Ukraińcy . . .	25.804	(0,5)	11.823	(0,2)
Tiurcy	21.939	(0,4)	14.409	(0,3)
Reszta ¹⁾ . . .	240.414	(4,6)	98.052	(1,8)
Ogół obywateli .	5.267.658	(100,0)	—	—
Obcokrajowcy .	5.143	—	—	—
Ogół ludności .	5.272.801	—	5.272.801	(100,0)

VII. TURKMENISTAN.

Narodowość	Przyznających się do danej narodowości		Mówiących językiem tej narodowości	
		%		%
Turkmeni . . .	719.792	(73,8)	715.941	(71,5)
Uzbecy . . .	104.971	(10,7)	110.818	(11,1)
Rosjanie . . .	75.357	(7,7)	81.318	(8,1)
Reszta ¹⁾ . . .	77.479	(7,8)	92.937	(9,3)
Ogół obywateli .	975.599	(100,0)	—	—
Obcokrajowcy .	25.315	—	—	—
Ogół ludności .	1.000.914	—	1.000.914	(100,0)

¹⁾ W tem Ormianie (13.839), Kasacy (9.471), Tiurcy (4.281)
i t. d.

Ustawiczne zmiany granic poszczególnych republik (już po przeprowadzeniu spisu 1926 utworzono nową w postaci Tadżykistanu), wielki ruch przesiedleńczy, tworzenie nowych ośrodków miejskich, masowe wysyłanie chłopskiej ludności odpornej z południa na północ — wszystko to pozbawia znacznej części wartości liczby tego spisu, a już zestawienie ich z wynikami późniejszych prawie zupełnie uniemożliwi. Jeśli do tego dodamy proces zanikania drobnych plemion i szczepów, który trwa i rozwija się, to wszystko to w sumie uwypukla całą problematyczność statystyki narodowościowojęzykowej Z. S. R. R. Wobec tego pewne znaczenie orientacyjne mogą mieć na jego terytorjum jedynie cyfry, zaokrąglone do milionów.

O składzie narodowościowym europejskiej części Z. S. R. R. może dać pojęcie następująca tabliczka języków jej ludności ¹⁾.

Rosyjski	67.671.763	62,6%
Ukraiński	25.080.503	23,2%
Białoruski	3.405.271	3,2%
Tatarski	3.250.350	3,0%
Żydowski	1.818.133	1,7%
Mordwiński	1.170.207	1,1%
Czuwaski	1.054.269	1,0%
Niemiecki	967.285	0,9%
Wotiacki	503.165	0,5%
Maryjski (czeremiski)	424.835	0,4%
Baszkirski	390.676	0,4%
Polski	327.134	0,3%
Rumuński	249.711	0,2%
Karelski	239.094	0,2%
Zyrjański	202.835	0,2%

¹⁾ Cyfry, wzięte z „Aperçu de la démographie de divers pays du monde”, 1929, str. 92, odnoszą się do r. 1926.

Kalmucki	111.957	0,1%
Grecki	103.711	0,1%
Estoński	100.718	0,1%
Kasacki	84.780	0,1%
Ormiański	73.382	0,0%
Inne	788.310	0,7%
	108.018.089	100,0%

Oczywiście, wszystkie te cyfry dalekie są od ścisłości i posiadają tylko względną wartość ze względu na liczne procesy ludnościowe, narodowościowe i językowe, których rozwój nie jest zakończony i które powodują, że skład narodowościowy Z. S. R. R. wciąż znajduje się w stanie płynnym. Tak samo trudno jest rozgraniczyć zasięgi poszczególnych języków Z. S. R. R. wobec ich niesłychanej mnogości i różnorodności. Każdy z większych obszarów językowych z nielicznymi wyjątkami posiada liczne i duże wyspy, a rozgraniczenie poszczególnych republik czy okręgów autonomicznych, przystosowane, jakby należało się spodziewać, wnosząc z ich nazw, do rubieży obszarów etnograficznych, nie zawsze jest ścisłe. Dość powiedzieć, że republika ukraińska, największa po R. S. F. S. R., nie obejmuje bardzo znacznych obszarów etnograficznie-ukraińskich na Kubaniu, skutkiem czego ludność ukraińska poza Ukrainą dochodzi do kilku milionów już po odliczeniu Ukraińców, mieszkających w rozproszeniu. Niektóre obszary etnograficzne są mocno prześiąknięte ludnością napływową, przede wszystkim rosyjską, zupełnie odrębną od rdzennego podłoża, skutkiem czego około 6 milionów Rosjan mieszka poza rosyjskim terytorjum narodowościowym. U niektórych narodowości Z. S. R. R. ich zasięg językowy obejmuje obszary nieproporcjonalnie duże w stosunku do liczby

tych narodowości (Zyrjanie, Kirgizi, Kasacy i t. d.) bądź skutkiem nikłego zaludnienia tych terytoriów (na północy), bądź też wskutek koczowniczego bytu tych ludów. Zupełnie specyficzną mozaikę narodowościową stanowi Związek Federacyjny Zakaukaskich Republik Rad wraz z przylegającymi doń od północy okręgami północnego Kaukazu. Federacja Zakaukaska składa się z Azerbejdżanu, Armeni i Gruzji, gdzie — poza trzema podstawowymi narodowościami (Tiurkami w Azerbejdżanie, Ormianami w Armeni i Gruzjani w Gruzji) zarejestrowano podczas spisu 1926 r. 95 narodowości w Azerbejdżanie, 47 w Armeni i 73 w Gruzji. Naturalnie, są to najczęściej drobne szczepy, w najlepszym razie liczące po kilkadziesiąt tysięcy, czasem po kilka i nawet mniej.

O zróżniczkowaniu językowym ludności Z. S. R. R. świadczy fakt, że istniejąca od r. 1924 „Centrala wydawnictw ludów Z. S. R. R.” (Centrizdat) ogłasza (do r. 1932) literaturę w następujących językach (pomijamy języki zach.-europejskie): adygejskim, armeńskim, asyryjskim, baszkirskim, białoruskim, bułgarskim, burjato-mongolskim, chakaskim, chantejskim (ostjackim), chińskim, cygańskim, czeczeńskim, czuwaskim, dargińskim, dygorskim, estońskim, ewaiskim, ewenkijskim, fińskim, greckim, inguskim, irońskim, itelmeńskim, jakuckim, juickim (eskimoskim), kabardyńskim, kałmuckim, karaczejewskim, karakałpackim, karelskim, kasackim, keckim, kirgiskim, koreańskim, kumyckim, kymelańskim (korjackim), latgalskim, litewskim, łotewskim, maryjskim-dolnym, maryjskim-górnym, mongolskim, mordwińsko-erziaskim, mordwińsko-mokszańskim, nanejskim (goldzkim), nagaibac-

kim, neneckim, niwuskim (gilackim), nogajskim, grawedłańskim (czukockim), ostjackim, osrodzkim, perskim, polskim, rosyjskim, saamskim (łoparskim), szorskim, tackim, tadżyckim, tatarskim, tiurkskim, tunguskim, tureckim, turkmeńskim, udejskim, ugmurckim, ujugurskim, ukraińskim, unarganckim (aleuckim), urdzkim i żydowskim.

STRUKTURA JĘZYKOWA PAŃSTW
EUROPEJSKICH

TABLICE PORÓWNAWCZE

przełomienie

Stwierdzone na 31.XII.1930 według oficjalnych danych

do 14. Stycznia 1931 (z wyjątkiem 1931/1932)

STRUKTURA JĘZYKOWA PAŃSTW
EUROPEJSKICH

TABLICE PORÓWNAWCZE

(w odsetkach)

Szacunek na 31.XII.1930 według „Annuaire Statistique
de la Société des Nations 1931/1932”.

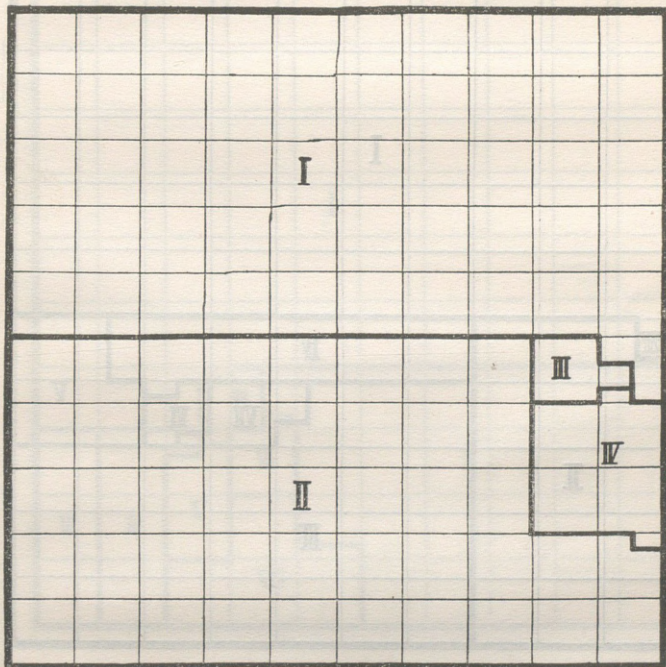
STRUKTURA JĘZYKOWA PAŃSTW
EUROPEJSKICH
TABLICE PORÓWNAWCZE

(w odwrotności)

Spisane na 31.XII.1930 według „Annuaire Statistique
de la Société des Nations 1931/1932”.

BELGJA

Ogół ludności — 8.092.000.

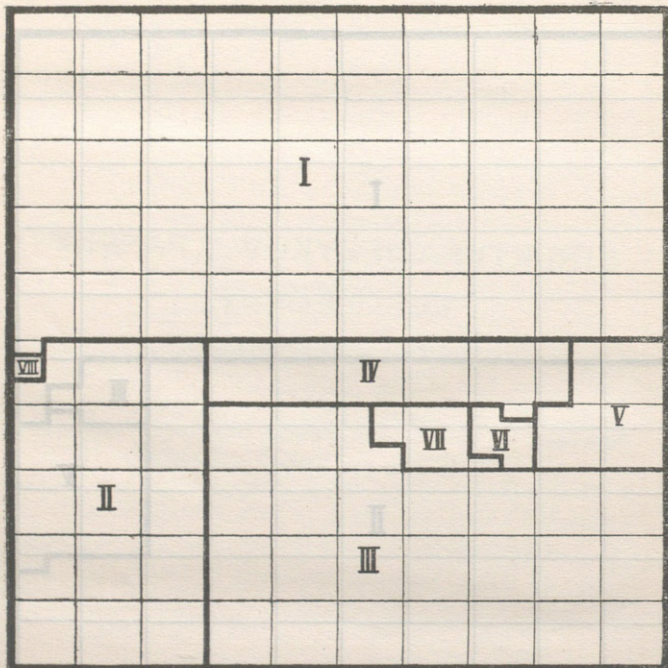
Język ludności:

I. Flamandzki	— 50,7%	III. Niemiecki	— 1,2%
II. Waloński (francuski)	— 43,9%	IV. Reszta	— 4,2%

CZECHOSŁOWACJA

2

Ogół ludności — 14.735.000.

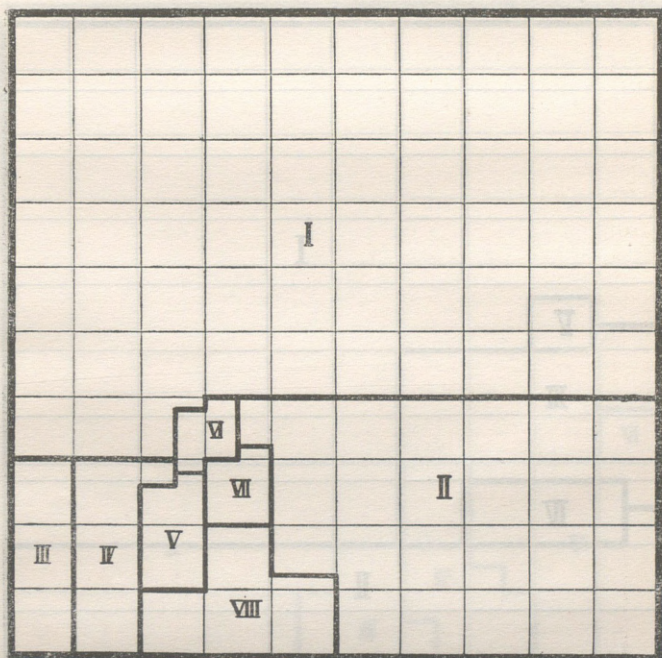
Język ludności:

I. Czeski	— 50,1%	V. Ukraiński	— 3,5%
II. Słowacki	— 14,7%	VI. Polski	— 0,8%
III. Niemiecki	— 23,7%	VII. Żydowski	— 1,4%
IV. Madziarski	— 5,6%	VIII. Reszta	— 0,2%

Z. S. R. R. (w Europie)

3

Ogół ludności — 127.000.000.

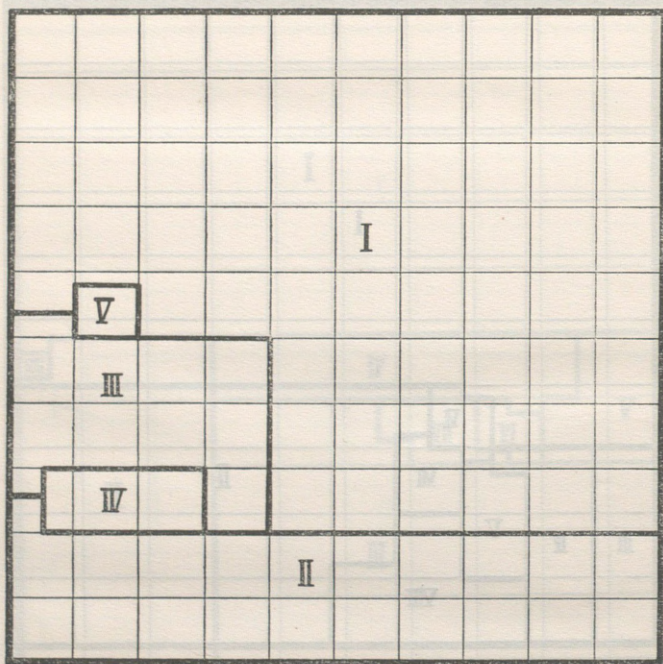

Język ludności:

I. Rosyjski	— 62,6%	V. Żydowski	— 1,7%
II. Ukraiński	— 23,2%	VI. Czuwaski	— 1,0%
III. Tatarski	— 3,0%	VII. Mordwiński	— 1,1%
IV. Białoruski	— 3,2%	VIII. Reszta	— 4,2%

HISZPANJA

Ogół ludności — 23.581.000.

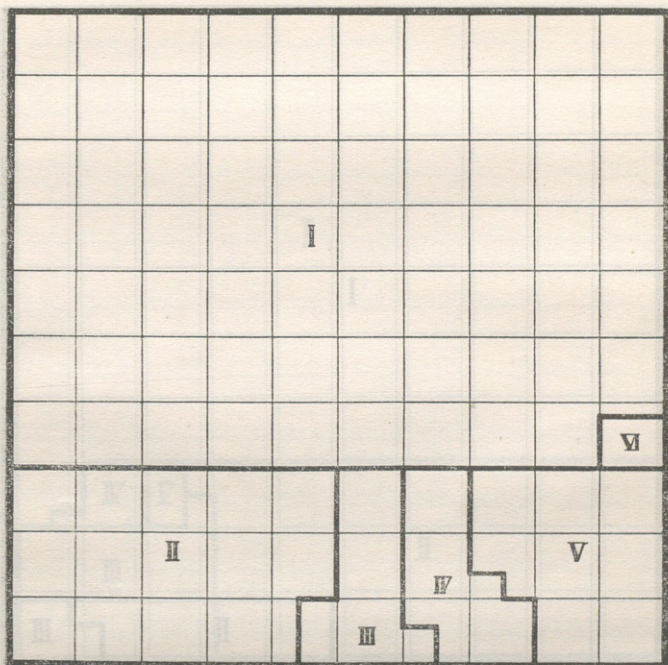
Język ludności:

I. Kastylski	— 66,8%	IV. Baskijski	— 2,5%
II. Kataloński	— 20,3%	V. Reszta	— 0,8%
III. Gallego	— 9,6%		

5

POLSKA

Ogół ludności — 32.150.000.

Język ludności:

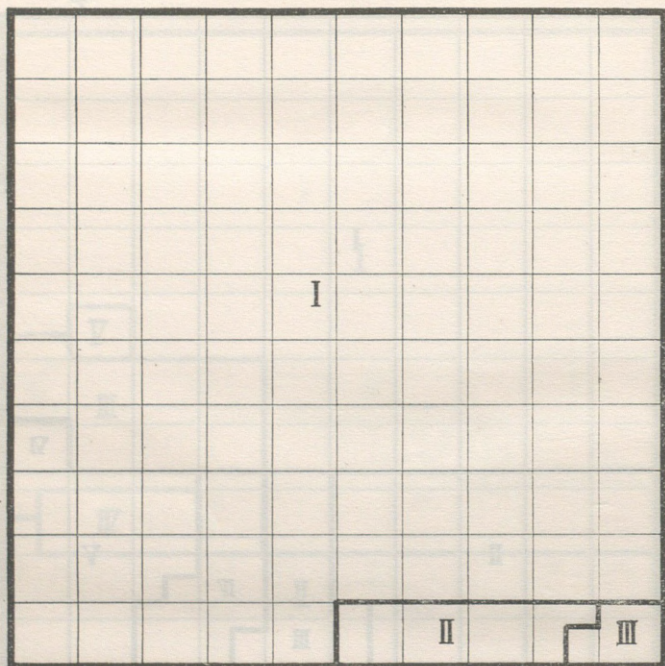
I. Polski	— 69,2%	IV. Niemiecki	— 3,9% *)
II. Ukraiński	— 14,4%	V. Żydowski	— 7,8%
III. Białoruski	— 3,9%	VI. Rosyjski	— 0,8%

*) Patrz strona 77.

5a

GDAŃSK

Ogół ludności — 415.000.

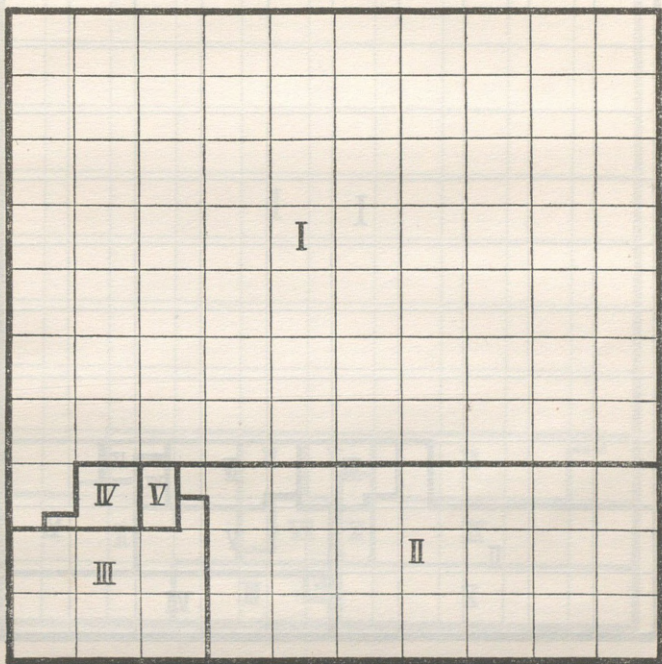
Język ludności:

I.	Niemiecki	—	95,0%
II.	Polski	—	3,7%
III.	Reszta	—	1,3%

6

SZWAJCARJA

Ogół ludności — 3.626.000.

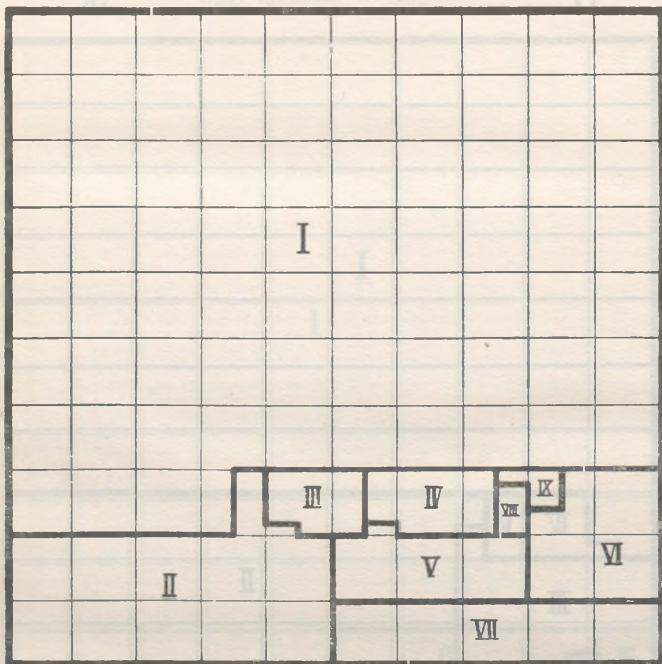
Język ludności:

I. Niemiecki — 70,9%
 II. Francuski — 21,2%
 III. Włoski — 6,2%

IV. Retoromański — 1,1%
 V. Reszta — 0,6%

ŁOTWA

Ogół ludności — 1.910.000.

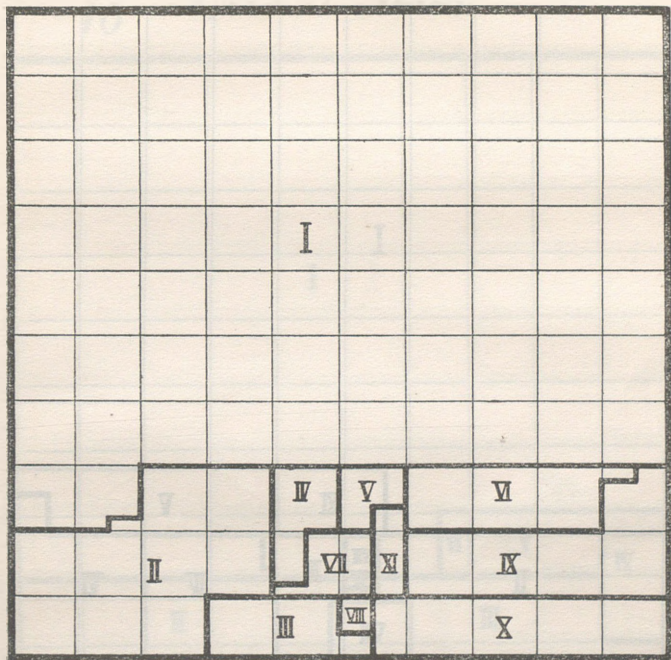

Język ludności:

I. Łotewski	— 73,5%	VI. Niemiecki	— 3,7%
II. Rosyjski	— 10,6%	VII. Żydowski	— 5,0%
III. Litewski	— 1,4%	VIII. Estoński	— 0,4%
IV. Białoruski	— 1,9%	IX. Reszta	— 0,4%
V. Polski	— 3,1%		

RUMUNJA

Ogół ludności — 18.025.000.

Język ludności:

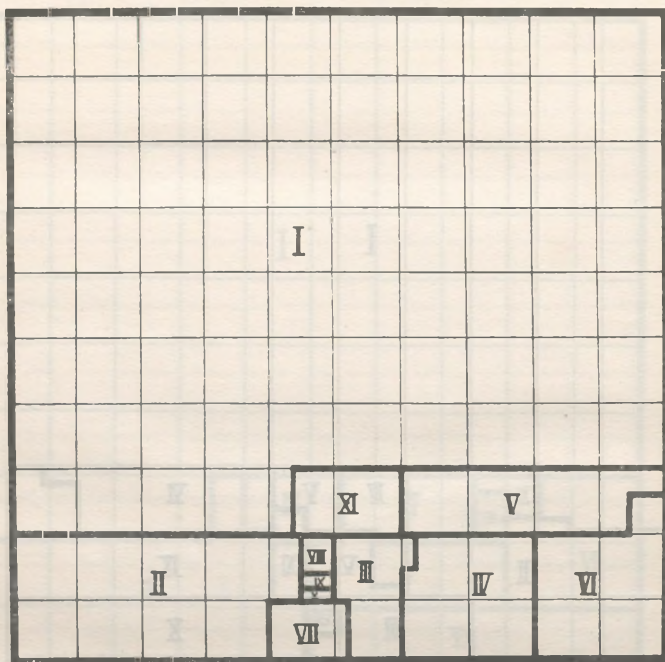
I. Rumuński	— 71,9%	VI. Ukraiński	— 3,1%
II. Madziarski	— 9,1%	VII. Rosyjski	— 1,1%
III. Bułgarski	— 2,2%	VIII. Serbski	— 0,3%
IV. Turecki i ta- tarski	— 1,4%	IX. Żydowski	— 4,9%
V. Cygański	— 0,8%	X. Niemiecki	— 4,5%
		XI. Reszta	— 0,7%

JUGOSŁAWJA

9

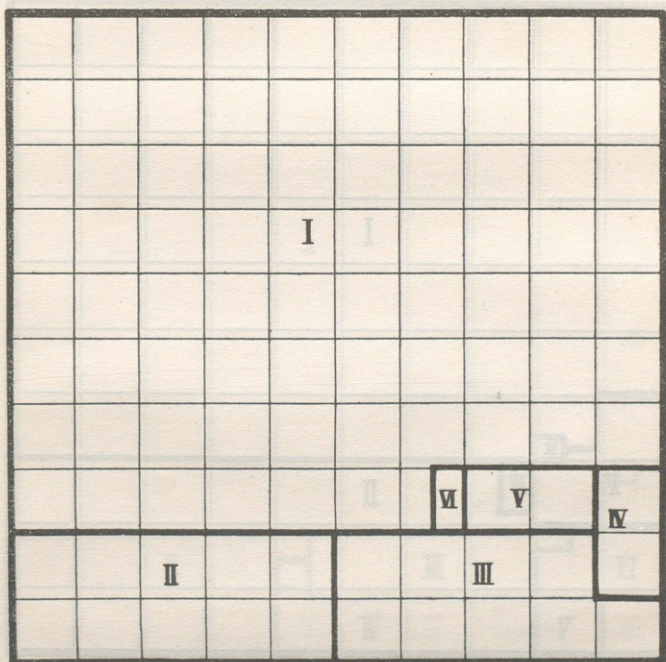
Ogół ludności — 13.880.000.

8

Język ludności:

I. Serbochorwacki—74,4%	VII. Turecki — 1,2%
II. Słoweński — 8,5%	VIII. Cygański — 0,3%
III. Rumuński — 1,9%	IX. Żydowsko-
IV. Madziarski — 3,9%	hiszpański — 0,1%
V. Albański — 3,7%	X. Włoski — 0,1%
VI. Niemiecki — 4,3%	XI. Reszta — 1,6%

Język ludności:

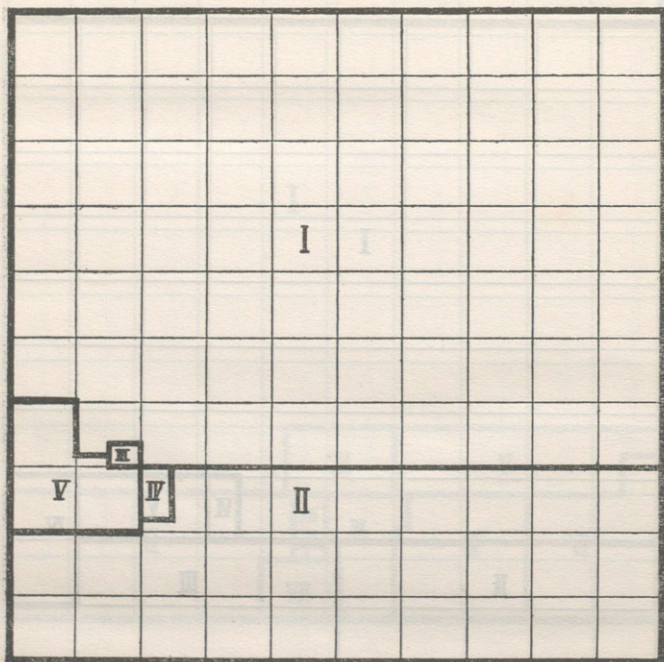
I. Litewski	-- 76,5%	IV. Rosyjski	— 2,0%
II. Polski	— 10,0%	V. Niemiecki	— 2,0%
III. Żydowski	— 9,0%	VI. Łotewski	— 0,5%

JUGOSŁAWIA

KŁAJPEDA

10a

Ogół ludności — 141.000.

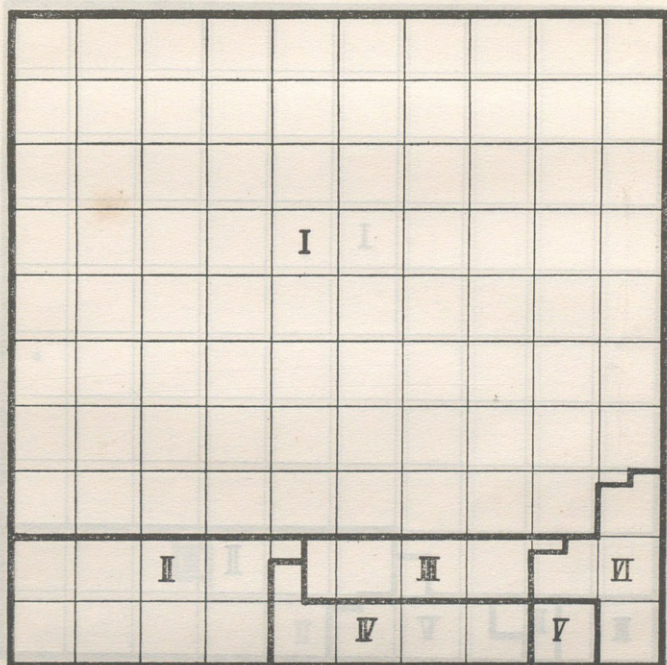

Język ludności:

I. Niemiecki	— 68,7%	IV. Żydowski	— 0,4%
II. Litewski	— 27,6%	V. Reszta	— 3,1%
III. Rosyjski	— 0,2%		

TURCJA EUROPEJSKA

Ogół ludności — 1.100.000.

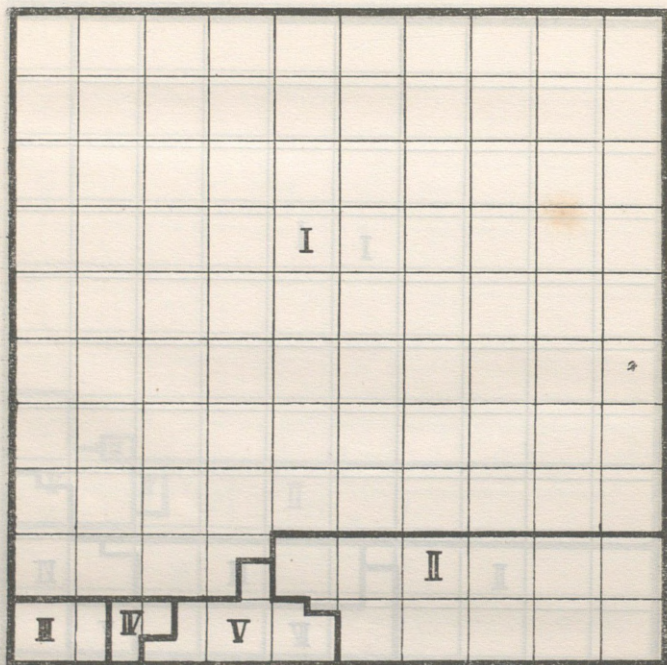

Język ludności:

I. Turecki	— 79,1%	IV. Żydowski	— 4,3%
II. Grecki	— 8,2%	V. Bułgarski	— 1,0%
III. Ormiański	— 3,6%	VI. Reszta	— 3,8%

BUŁGARJA

Ogół ludności — 5.944.000.

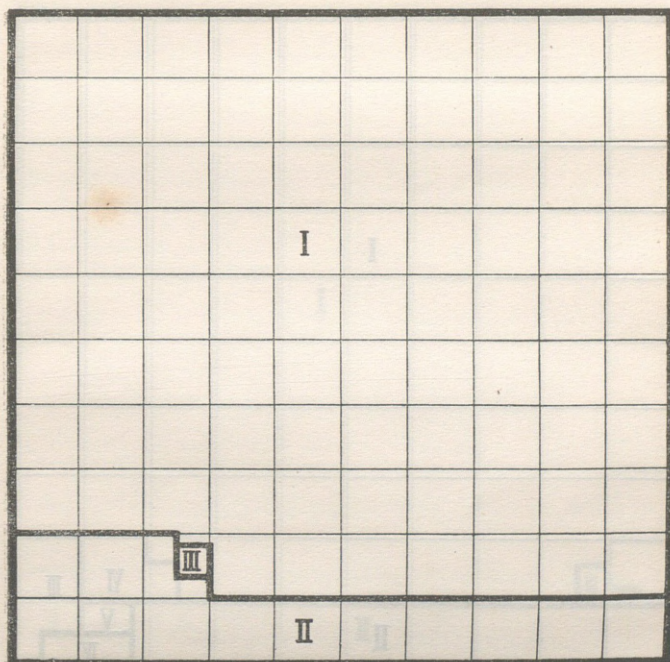
Język ludności:

I. Bułgarski	— 83,7%	IV. Żydowski	— 0,8%
II. Turecki	— 11,1%	V. Reszta	— 2,9%
III. Cygański	— 1,5%		

13

LUKSEMBURG

Ogół ludności — 300.000.

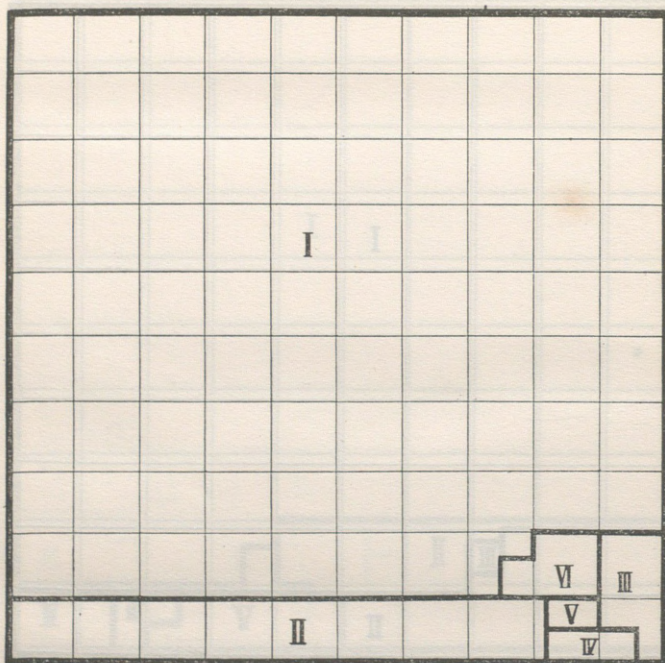
Język ludności:

I. Niemiecki	— 87,1%
II. Cudzoziemcy	— 12,7%
III. Francuski	— 0,2%

14

ESTONJA

Ogół ludności — 1.117.000.

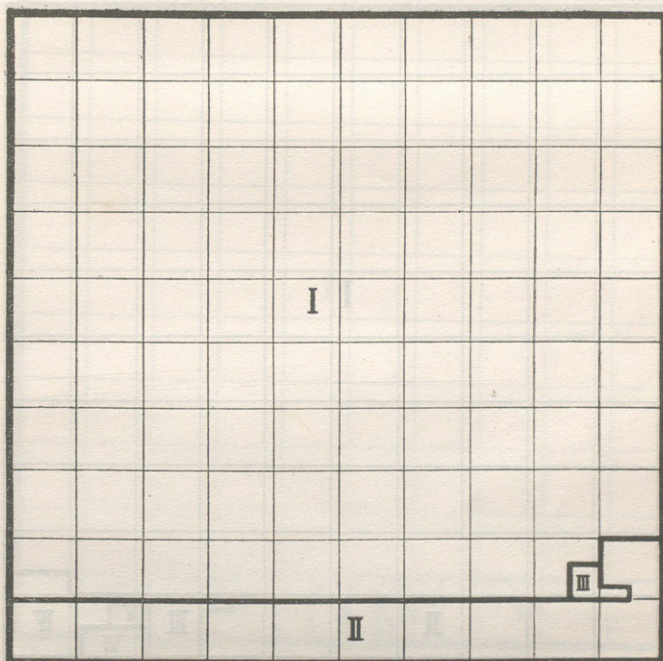
Język ludności:

I. Estoński	— 87,7%	IV. Szwedzki	— 0,7%
II. Rosyjski	— 8,2%	V. Żydowski	— 0,4%
III. Niemiecki	— 1,7%	VI. Reszta	— 1,3%

15

FINLANDJA

Ogół ludności — 3.390.000.

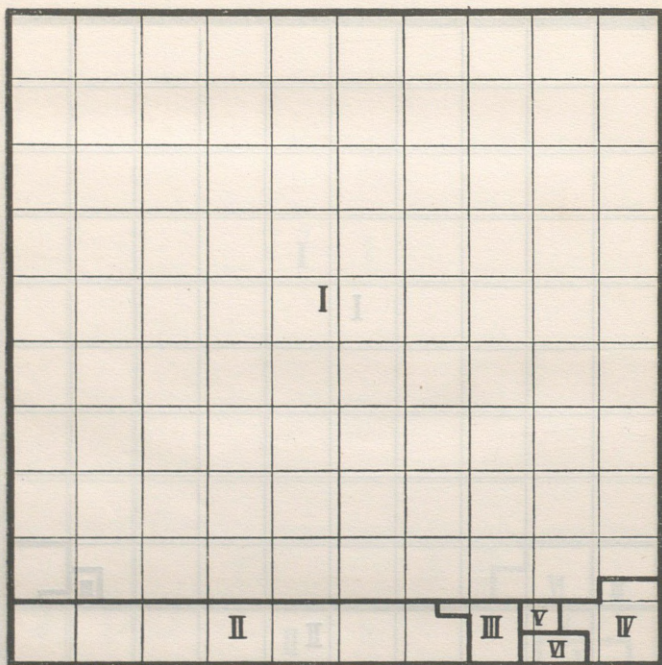

Język ludności:

I.	Fiński	— 88,7%
II.	Szwedzki	— 10,9%
III.	Reszta	— 0,4%

WĘGRY

Ogół ludności — 8.684.000.

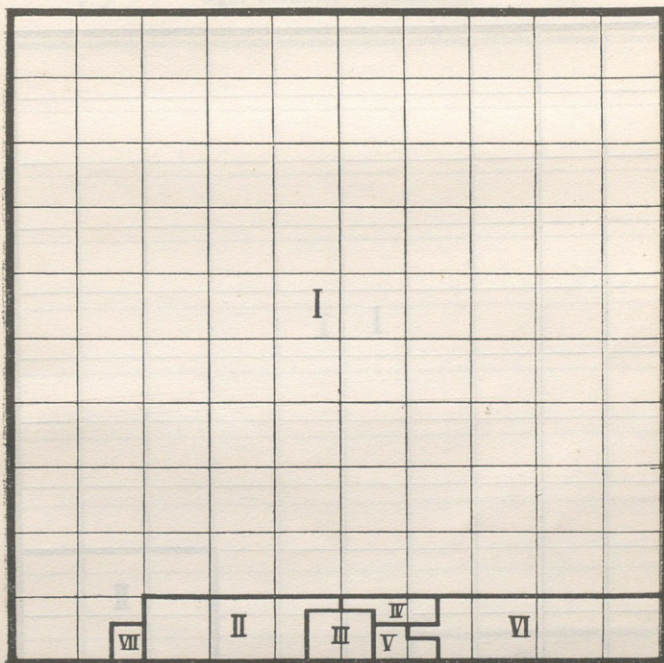

Język ludności:

I. Madziarski	— 89,6%	IV. Słowacki	— 1,8%
II. Niemiecki	— 6,9%	V. Rumuński	— 0,3%
III. Serbochorwacki	— 0,9%	VI. Reszta	— 0,5%

FRANCJA

Ogół ludności — 41.800.000.

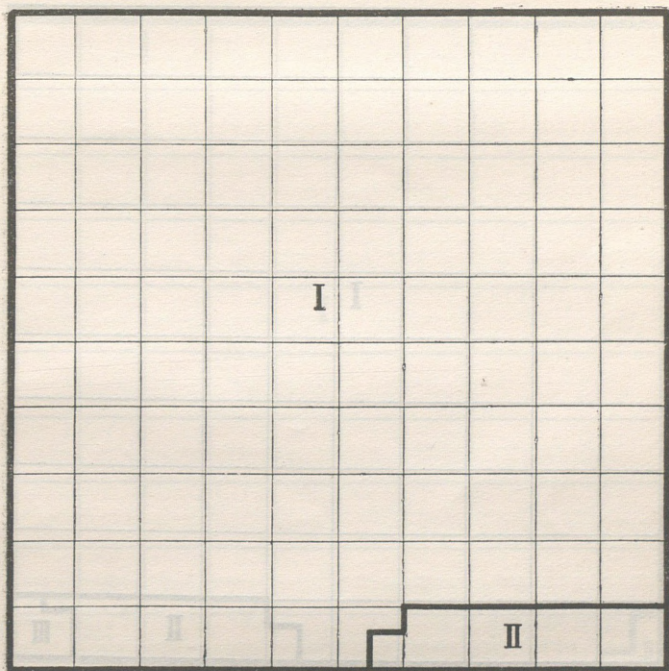
Język ludności:

I. Francuski wraz z prowansalskim — 91,7%	IV. Flamandzki — 0,5%
II. Bretoński — 2,6%	V. Kataloński — 0,5%
III. Włoski (Korsyka) — 0,8%	VI. Niemiecki — 3,6%
	VII. Baskijski — 0,3%

19

HOLANDJA

Ogół ludności — 7.921.000.

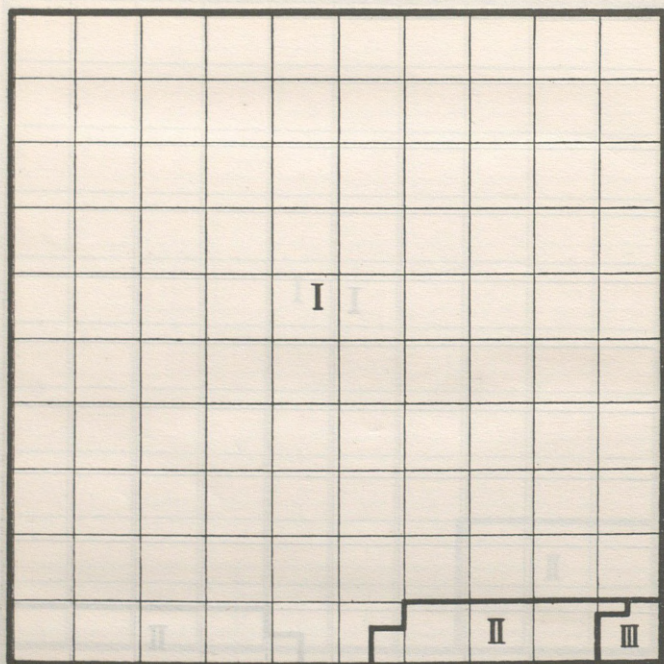
Język ludności:

- I. Holenderski — 95,7%
II. Fryski — 4,3%

20

DANJA

Ogół ludności — 3.559.000.

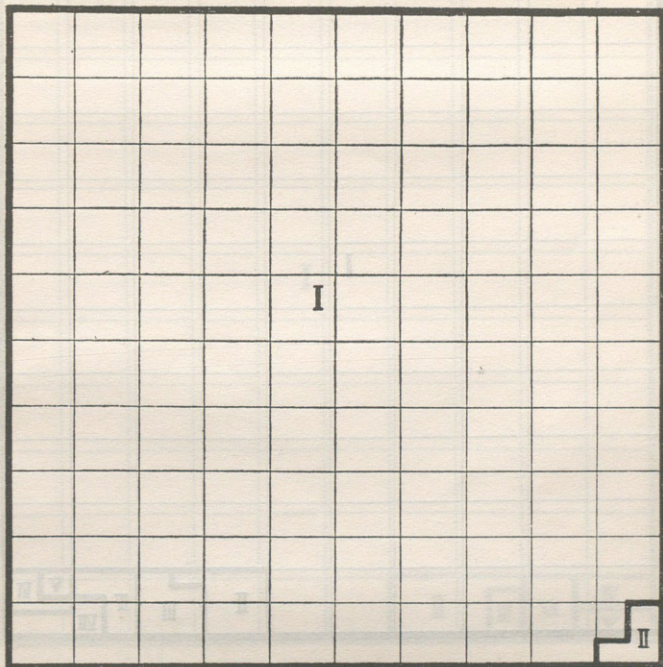
Język ludności:

I. Duński	— 95,7%
II. Obcokrajowcy	— 3,4%
III. Niemiecki	— 0,9%

20a

ISLANDJA

Ogół ludności — 109.000.

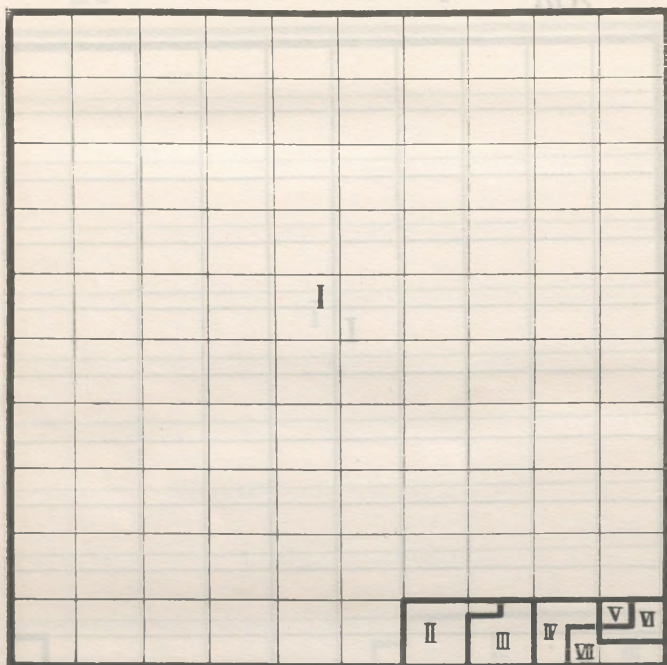

Język ludności:

I. Islanski	— 99,3%
II. Reszta	— 0,7%

WŁOCHY

Ogół ludności — 41.100.000.

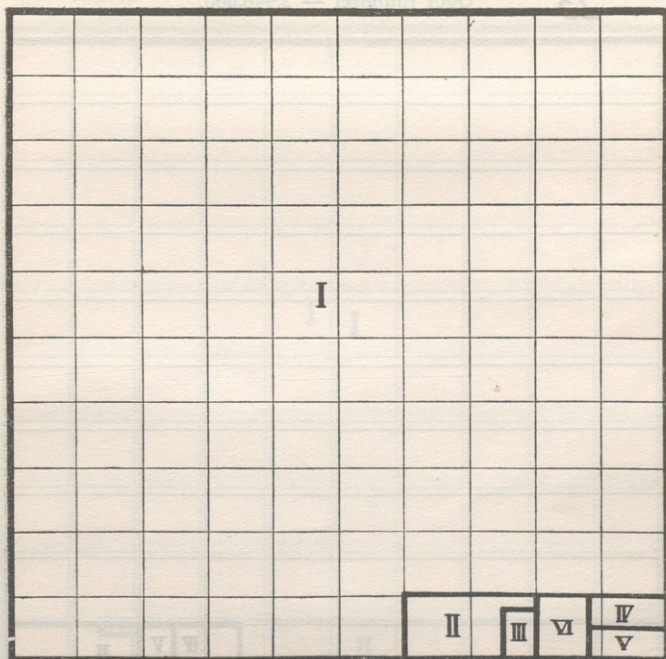
Język ludności:

I. Włoski	— 96,0%	V. Albański	— 0,2%
II. Retoromański	— 1,1%	VI. Serbochorwacki	— 0,4%
III. Słoweński	— 0,9%	VII. Reszta	— 1,7%
IV. Niemiecki	— 0,7%		

22

AUSTRIA

Ogół ludności — 6.722.000.

Język ludności:

I. Niemiecki	— 96,0%	III. Madziarski	— 0,4%
II. Czeski i słowacki	— 0,6%	IV. Serbochorwacki	— 0,6%
		V. Słowacki	— 0,6%

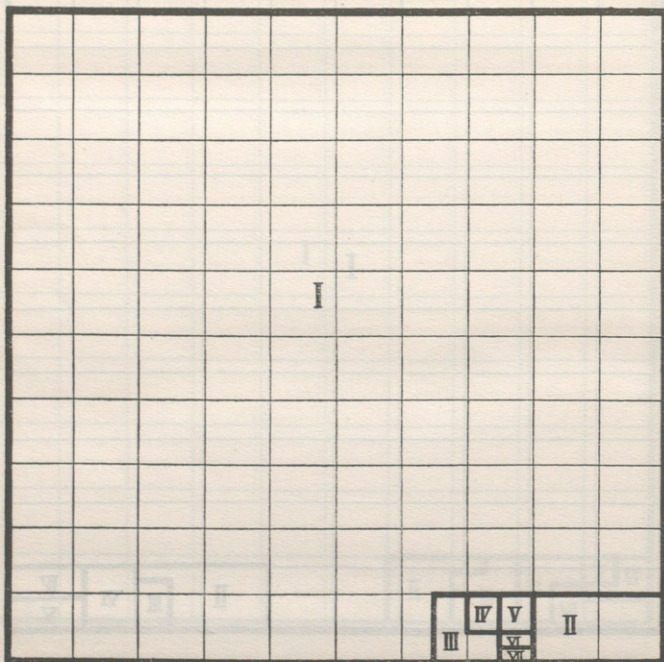
WIELKA BRYTANJA

Ogół ludności — 45.987.000

I WOLNE PAŃSTWO IRLANDJA

23

Ogół ludności — 2.946.000.

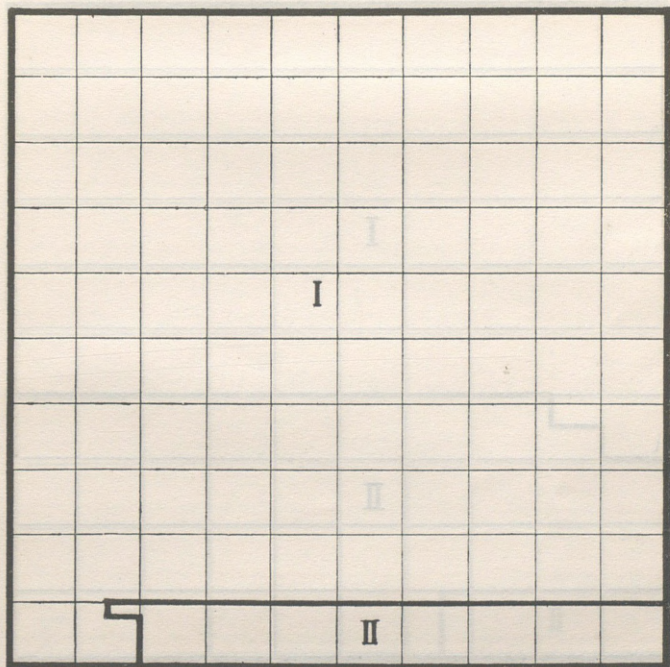
Język ludności:

I. Angielski	— 96,5%	V. Szkocki	— 0,3%
II. Walijski	— 2,0%	VI. Manx	— 0,1%
III. Irlandzki	— 0,7%	VII. Reszta	— 0,1%
IV. Arabski	— 0,3%		

23a

IRLANDJA

Ogół ludności — 4.193.000.

Język ludności:

- I. Angielski — 91,9%
- II. Irlandzki — 8,1%

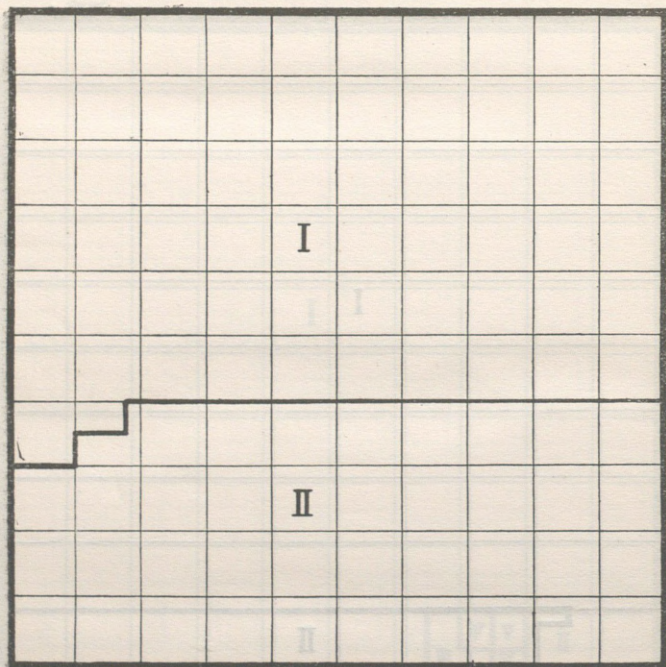
WIELKA Brytania

Ogół. ludność — 2,742,000.

WALJA

23b

Ogół. ludności — 2,742,000.

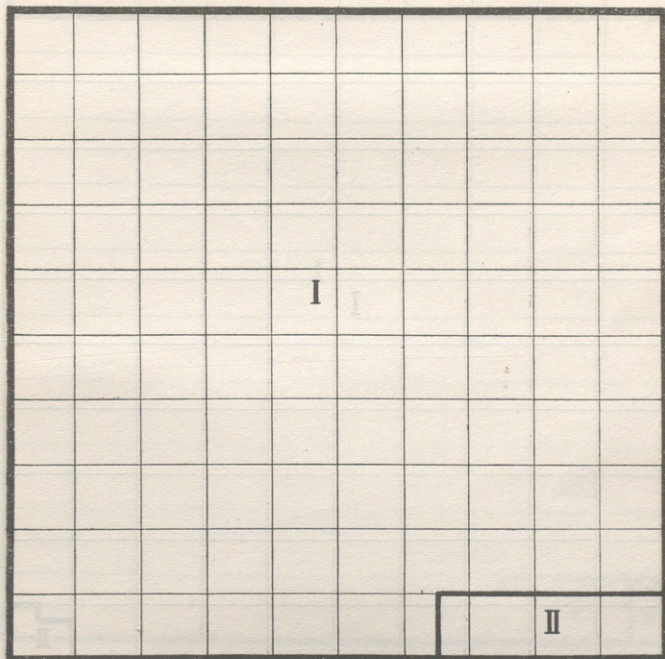
Język ludności:

I. Angielski	— 61,4%
II. Walijski	— 38,6%

23c

SZKOCJA

Ogół ludności — 4.843.000.

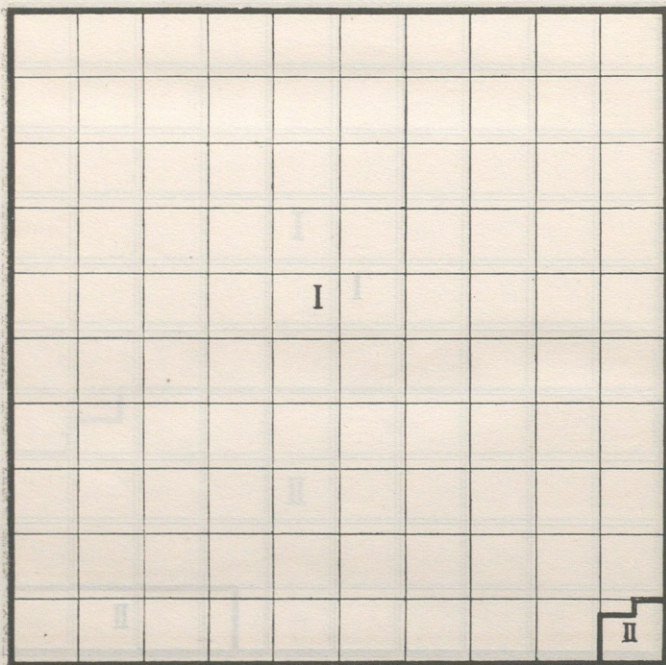
Język ludności:

- I. Angielski — 96,5%
II. Szkocki — 3,5%

23d

MAN

Ogół ludności — 60.000.

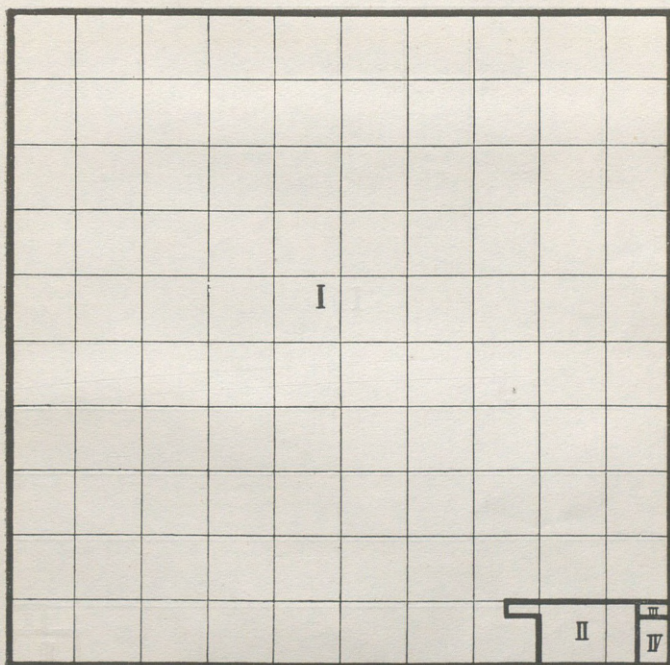

Język ludności:

- I. Angielski — 99,1%
II. Manx — 0,9%

NIEMCY

Ogół ludności — 64.484.000.

Język ludności:

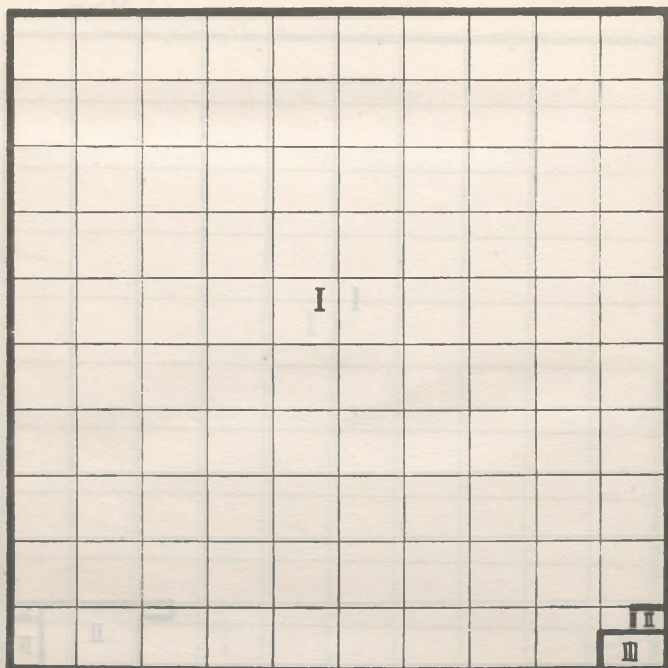
I. Niemiecki	— 97,9%	III. Serbołużycki	— 0,1%
II. Polski	— 1,6%*)	IV. Reszta	— 0,4%

*) Patrz str. 69.

25

NORWEGJA

Ogół ludności — 2.811.000.

Język ludności:

I. Norweski	— 99,2%
II. Lapoński	— 0,6%
III. Fiński	— 0,2%

MONAKO

SAN MARINO

Ogół ludności — 25.000

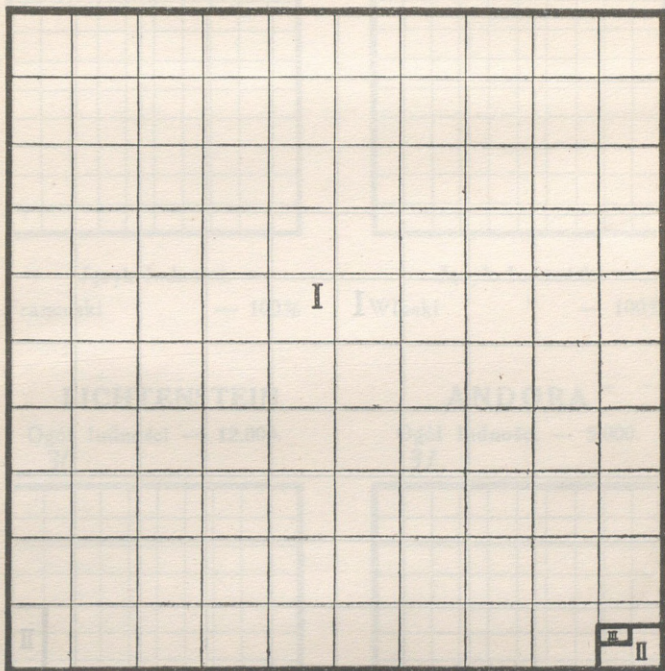
Ogół ludności — 12.000

28

SZWECJA

26

Ogół ludności — 6.142.000.

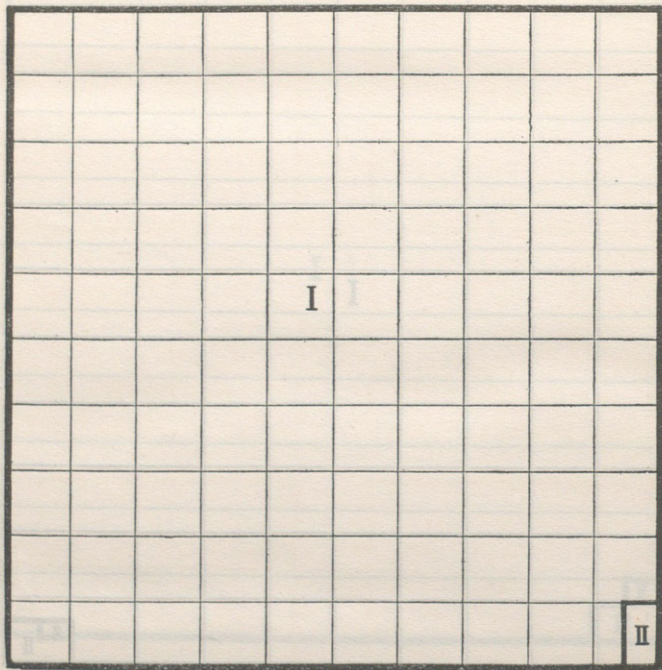
Język ludności:

- I. Szwedzki — 99,4%
II. Fiński — 0,5%
III. Lapoński — 0,1%

27

PORTUGALJA

Ogół ludności — 6.195.000.

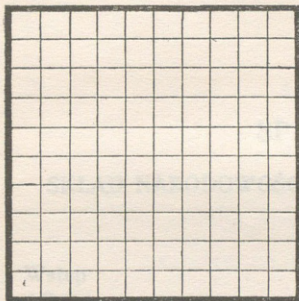
Język ludności:

- I. Portugalski — 99,5%
II. Obcy — 0,5%

MONAKO

Ogół ludności — 25.000.

28

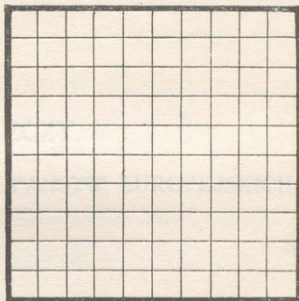
Język ludności:

Francuski — 100%

SAN MARINO

Ogół ludności — 13.000.

29

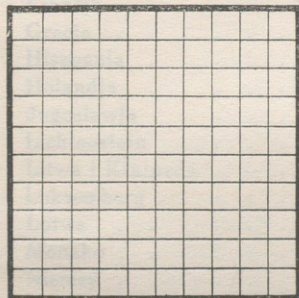
Język ludności:

Włoski — 100%

LICHTENSTEIN

Ogół ludności — 12.000.

30

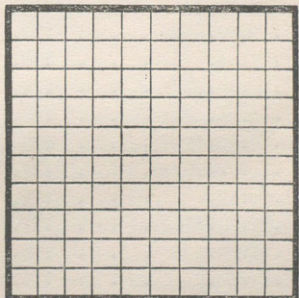
Język ludności:

Niemiecki — 100%

ANDORA

Ogół ludności — 5.000.

31

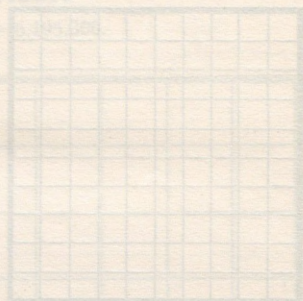
Język ludności:

Kataloński — 100%

MONAKO

Ogół. ludność — 32.000

28

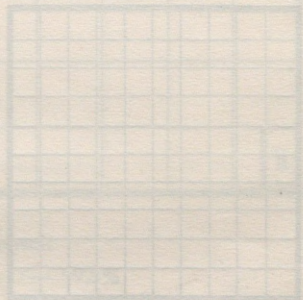
Język ludności:

Francuski — 100%

LICHTENSTEIN

Ogół. ludność — 12.000

30

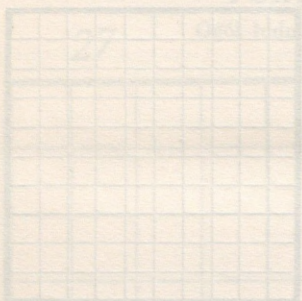
Język ludności:

Niemiecki — 100%

SAN MARINO

Ogół. ludność — 13.000

29

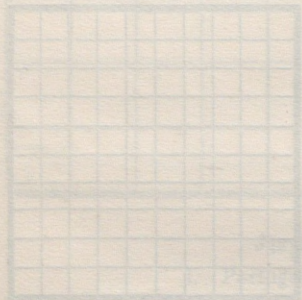
Język ludności:

Włoski — 100%

ANDORA

Ogół. ludność — 3.000

31

Język ludności:

Kataloński — 100%

SPIS RZECZY.

SKŁAD NARODOWOŚCIOWY PAŃSTW EUROPEJSKICH.

	Str.
Wstęp	5
Albanja	20
Andora	21
Austria	21
Belgia	23
Bułgaria	29
Czechosłowacja	30
Dania i Islandja	33
Estonja	35
Finlandja	35
Francja	37
Grecja	48
Hiszpanja	49
Holandja	53
Jugosławja	54
Lichtenstein	58
Litwa i Kłajpeda	58
Luksemburg	60
Łotwa	61
Monako	62
Niemcy	62
Norwegja	72
Polska i Gdańsk	73
Portugalia	79
Rumunja	79

San-Marino	82
Szwajcaria	82
Szwecja	83
Turcja	84
Węgry	85
Wielka Brytania i Irlandja	87
Włochy	93
Związek Socjalistycznych Republik Rad	96

* * *

STRUKTURA JĘZYKOWA PAŃSTW EUROPEJSKICH.

TABLICE PORÓWNAWCZE (W ODSETKACH).

Tabl.	Str.	Tabl.	Str.
1. Belgja	113	19. Holandia	133
2. Czechosłowacja	114	20. Danja	135
3. ZSSR (w Europie)	115	20a. Islandja	135
4. Hiszpanja	116	21. Włochy	136
5. Polska	117	22. Austria	137
5a. Gdańsk	118	23. Wielka Brytania i Wolne Państwo Ir- landja	138
6. Szwajcaria	119	23a. Irlandja	139
7. Łotwa	120	23b. Walja	140
8. Rumunia	121	23c. Szkocja	141
9. Jugosławja	122	23d. Man	142
10. Litwa	123	24. Niemcy	143
10a. Kłajpeda	124	25. Norwegja	144
11. Turcja Europejska	125	26. Szwecja	145
12. Bułgarja	126	27. Portugalja	146
13. Luksemburg	127	28. Monako	147
14. Estonia	128	29. San Marino	147
15. Finlandja	129	30. Lichtenstein	147
16. Węgry	130	31. Andora	147
17. Francja	131		
18. Albanja	132		

* * *

MAPA NARODOWOŚCIOWO-JĘZYKOWA EUROPY.

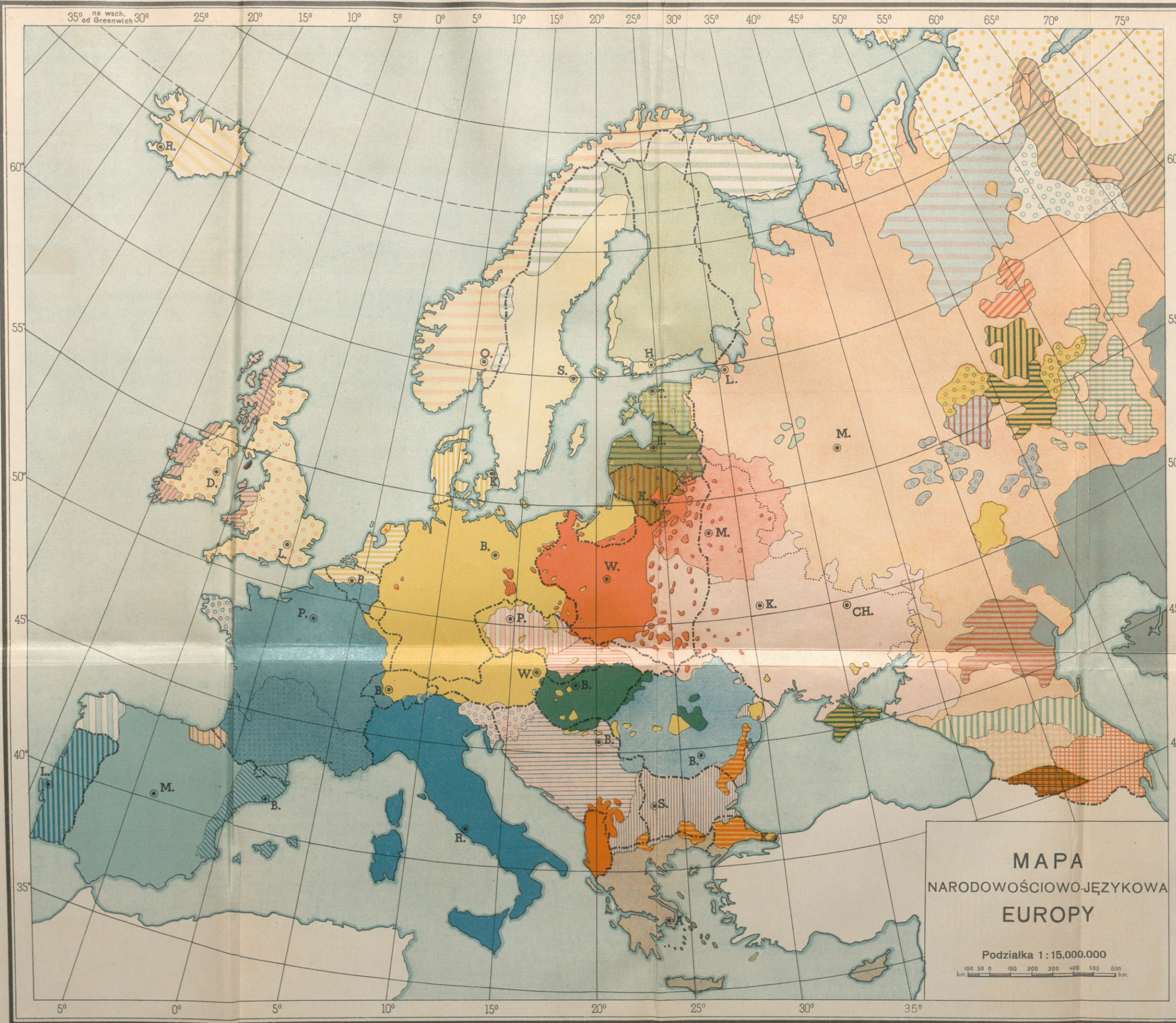

Obszary językowe

- Angielski
- Szwedzki
- Norweski
- Islandzki
- Duński
- Flamandzki i Holenderski
- Fryzki
- Niemiecki
- Francuski
- Prowański
- Hiszpański
- Portugalski
- Galijski (Gallego)
- Kataloński
- Włoski
- Rumuński
- Retoromański
- Irlandzki
- Walijski
- Szkocki

Obszary językowe

- Polski
- Białoruski
- Ukraiński
- Czeski
- Słowacki
- Serbo-łużycki
- Słoweński
- Serbo-chorwacki
- Bułgarski
- Rosyjski
- Estoński
- Fiński i Karelski
- Lapoński
- Madziarski
- Litewski
- Łotewski
- Albański
- Grecki
- Turecki
- Tatarski
- Ormiański

Granice państw - - - - -

Granice prowincji i obszarów autonomicznych - - - - -

11237/1